

Erich Maria Remarque

Na západní frontě klid

Vydání z roku 1929

*Tato kniha nechce být ani obžalobou
ani vyznáním. Chce se pokusit vydat
svědectví o generaci, která byla válkou
rozbita - i když unikla jejím
granátům.*

I.

Táboříme devět kilometrů za frontou. Včera jsme měli směnu; žaludek máme plný bílých fazolí s hovězím a jsme sytí a spokojení. Ba i pro večer mohl každý vyfasovat ještě plný esšálek; mimo to jsou dvojité porce salámu a chleba - to už něco vydá. Takového něco tu už dávno nebylo: špekoun s hlavou rudou jako rajske jablíčko jídlo přímo nabízí; na každého, kdo jde kolem, kývá lžící a pořádně mu nandá. Je načisto zoufalý, poněvadž neví, jak vyprázdní své kotly. Tjaden a Müller sehnali pár umyvadel a dali si je nandat až po okraj do zásoby. Tjaden to dělá ze žravosti, Müller z opatrnosti. Kam to Tjaden dává, to je u Boha. Je pořád hubený jako herynek.

To nejdůležitější je, že nám dali také dvojí porci kuřiva. Pro každého deset cigár, dvacet cigaret a dva kusy žvýkacího tabáku. Vyměnil jsem si žvýkací tabák s Katczinským za jeho cigarety, tak mám dohromady čtyřicet cigaret. S tím už člověk pár dní vystačí.

Při tom nám celé to nadělení vlastně nepatří. Tak nóbl Prušáci nejsou. Dostali jsme to jenom omylem. Před čtrnácti dny jsme musili dopředu, na směnu.

V našem úseku byl poměrně klid a účetní poddůstojník fasoval tedy normalní kvantum jídla a připravil je pro rotu o stopadesáti mužích. Ale tu k všeobecnému překvapení začali do nás právě poslední den řezat, anglická artilerie pumpovala do nás olovo a bubnovala neustále na naši posici, takže jsme měli těžké ztráty a vrátili jsme se jenom s osmdesáti muži.

Přítáhli jsme za noci a hned jsme sebou sekli, abychom se nejdřív pořádně vyspali, neboť Katczinsky má pravdu: ta válka by nebyla tak zlá, jenom kdyby se člověk mohl víc vyspat. Tam vpředu s tím nikdy nic není, a čtrnáct dní to je po každé věčnost.

Bylo už poledne, když ti první z nás lezli z baráku. Za půl hodiny popadli už každý esšálek a shromáždili jsme se před kuchyní, která voněla mastně a žírně. Na špici přirozeně ti nejhladovější: malý Albert Kropp, který myslí z nás nejjasněji a proto je teprve frajtreem; Müller, který tahá s sebou ještě učebnice a sní o válečné maturitě; při bubnové palbě dře formulky z fyziky; Leer, který nosí plnovous a má zalíbení v děvčatech z oficírských bordelů; přísahá, že dostaly armádní rozkaz nosit hedvábné košile a u hostí od hejtmana nahoru se předem vykoupat; jako čtvrtý já, Pavel Bäumer. Všichni čtyři ve věku devatenácti let, všichni čtyři jsme šli z jedné třídy do války.

Hned za námi naši přátelé. Tjaden, hubený zámečník mého věku, největší žrout roty. Když si sedne k jídlu, je hubený jako šindel a vstane tlustý jako štěnice, která přijde do jiného stavu; Haie Westhus, stejného věku, kopáč rašeliny, který může klidně vzít komisárek do jedné ruky a ptát se: Hádejte, co to mám v pěsti; Detering, sedlák, který myslí jen na své hospodářství a na svou ženu; a konečně Stanislav Katczinsky, hlava naší skupinky, houževnatý, chytrý, drbaný čtyřicátník, s obličejem jako z hlíny, s modrýma očima, skleslými rameny a obdivuhodným nosem pro to, kde se něco semele, kde je dobré jídlo a jak se nejlíp ulejt. -

Naše skupina byla na špici fronty, která stála před kuchyní. Byli jsme netrpěliví, poněvadž špekoun, který nic netušil, pořád ještě stál a čekal.

Konečně na něho Katczinsky křikl: „Tak to už, Jindro, zmáčkni! Vždyt' je vidět, že ty fazole jsou už dovařené.“

Ale špekoun zavrtěl ospale hlavou: „Napřed tu musíte být všichni.“

Tjaden se šklebil: „Dyt' jsme tu všichni.“

Kaprál ještě nic nepostřehl. „To by vám tak pásl! Kde jsou ti ostatní?“

„Ty dneska krmit nebudeš! Lazaret a masengráb.“

Špekoun byl zaražen, když se dověděl, co se stalo. Byl na rozpacích. „A já jsem navařil pro stopadesát mužů.“

Kropp ho rýpl do žeber. „Tak se aspoň jednou do syta nažerem. Honem, zmáčkni to!“

Najednou ale byl Tjaden osvícen duchem svatým. Jeho špičatý, myší obličej se naplno rozzářil, oči se chytrácky přimhouřily, tváře sebou škubaly a Tjaden přikročil až ke kuchyni. „Človče, tos taky vyfasoval pro stopadesát mužů chleba?“

Kaprál připitoměle a nepřítomně přisvědčil.

Tjaden ho chytil za blůzu. „A salám taky?“

Hlava jako rajske jablíčko zase zakývala.

Tjadenovy čelisti se chvěly. „Tabák taky?“

„Ano, všechno.“

Rozzářený Tjaden se rozhlédl. „Sakra, to je klika! To všechno je tedy pro nás! To pak každý dostane - počkej chvilku - namoutě, přesně dvojitě porce!“

Ted' ale procitlo rajske jablíčko zase k životu a vysvětlovalo: „To nejde.“

Ale to už jsme se i my rozkoukali a přihrnuli se.

„Proč to nejde, ty starej košťále?“ zeptal se Katczinsky.

„Co je pro stopadesát, nemůže přec být pro osmdesát.“

„To ti už ukážem,“ vrčel Müller.

„Jídlo třeba, pro mě a za mě, ale porce můžu vydat jenom pro osmdesát mužů,“ trvalo na svém rajske jablíčko.

Katczinský se začal zlobit. „Mně se zdá, že tě budeme muset dát vystřídat, co? Ty jsi nefasoval pro osmdesát lidí, ale pro druhou rotu a basta. Cos vyfasoval, to nám vydáš! Druhá rota jsme my.“

Pustili jsme se do chlapa. Nikdo s ním nebyl za dobře, už několikrát zavínil, že jsme dostali v zákopech jídlo studené a příliš pozdě, poněvadž si, když trošku litaly granáty, netroufal se svým kotlem dost blízko, takže naši nosiči musili chodit pro menáž dál než ostatní rotu. To Bulcke od první byl jinačí chlapík. Byl sic tlustý jako křeček v zimě, ale když bylo potřeba, tahal sám hrnce až do nejpřednější linie.

Naše nálada byla právě podle toho a jistě by k něčemu došlo, kdyby se nevynořil velitel naší rotu. Ptal se, proč se hádáme, a prozatím řekl jenom: „Ano, my měli včera těžké ztráty -“

Potom nahlédl do kotle. „Zdá se, že ty fazole jsou dobré.“

Rajske jablíčko kývlo. „Jsou vařeny s masem a na sádle.“

Lajtnant se na nás díval. Věděl, co jsme si mysleli.

I jinak ještě leccos věděl, neboť vyrostl mezi námi a přišel k rotě jako kaprá1. Zvedl ještě jednou poklop s kotle a přičichl. Odcházeje řekl: „Přineste mi taky talíř. A porce se rozdělí všechny. Zasloužili jsme si je.“

Rajské jablíčko udělalo pitomý obličej. Tjaden tancoval kolem něho.

„To ti docela nic neškodí! Dělá, jako by mu patřila cela proviantura. A teď začni, špekoune stará, a koukej, aby ses nepřepočítal.“

„Vyliž si kapsu,“ prskalo rajské jablíčko. Mohl vzteky puknout, takového něco mu nešlo na rozum, nerozuměl už světu. A jako by chtěl ukázat, že je mu teď všechno fuk, rozdělil ještě dobrovolně po půl libře umělého medu na každého muže.

* * *

To je opravdu pěkný den dneska. I pošta přišla, skoro každý má pár dopisů a nějaké noviny. Ted' se cáráme na louku za baráky. Kropp má pod paží víko od sudu na margarín.

Na pravém kraji louky je velká hromadná latrína, stabilní bouda se střechou. Ale to je pro rekruty, kteří se ještě nenaučili najít v každé věci nějaký požitek. Hledáme něco lepšího. Všude totiž stojí ještě roztroušeny jednotlivé skřínky k témuž účelu. Jsou čtyřrohé, dokola uzavřené, se skvělým, pohodlným sedátkem. Na postranních stěnách jsou držáky, takže je lze přenášet.

Srážíme tři do kruhu a pohodlně se usadíme. Dřív než za dvě hodiny se odtud neheme.

Pamatuji se ještě, jak jsme se s počátku jako rekruti v kasárnách ostýchali, když jsme musili používat společné latríny. Dveře nemá a dvacet mužů sedí vedle sebe jako slepice na bidýlku. Lze je přehlédnout jedním pohledem; voják musí být totiž pořád pod dozorem.

Mezitím jsme se naučili něco víc, než překonávat trochu toho studu. Časem jsme zvykli na docela jiné věci.

Tady venku je ta věc ale přímo požitekem. Nevím už, proč jsme dříve musili tyhle věci vždy stydlavě obcházet, jsou přec právě tak přirozené jako jídlo a pití. A člověk by se snad nepotřeboval o nich ani zvlášť zmiňovat, kdyby u nás nehrály tak velkou úlohu a kdyby se nám nezdály tak novými – ostatním byly už dávno samozřejmé.

Voják má k svému žaludku a jeho trávení důvěrnější poměr než kdo jiný. Tři čtvrtiny jeho slovní zásoby jsou vzaty odtud, a výraz pro největší radosti nejhlubší rozhořčení je jimi sytě podmalován. Není možné vyjadřovat se jiným způsobem tak stručně a přesně. Naše rodiny a naši učitelé se podiví, až přijdeme domů, ale tady je to zkrátka běžná řeč.

Všechny tyto procesy nabyly u nás opět rázu nevinnosti, protože jsme byli nuceni vykonávat je veřejně. Ano ještě víc: staly se nám tak samozřejmými, že ceníme jejich pohodlné vyřízení stejně jako na příklad eso a dvě desítky při alageru. Nevznikl nadarmo pro pověsti všeho druhu název „Pověsti z latríny“; tato místa na vojně jsou salony, kde se rodí klepy, a nahrazují uzavřený stůl v hospodě.

Je nám v torn okamžiku líp než v luxusní kabině vyložené nejbělejšími dlažkami. Tam to může být jenom hygienické; ale tady je to krásné.

Jsou to podivuhodné bezmyšlenkovité hodiny. Nad námi je modré nebe. Na obzoru visí žluté, jasně ozářené upoutané balóny a bílé obláčky výstřelů z protiletadlových děl. Někdy vytrysknou celým snůpkem, když pronásledují nějakého letce.

Jenom jako vzdálenou bouřku slyšíme tlumené bublání fronty. I čmeláci bzučící kolem nás je přehluší. A kolem nás je kvetoucí louka. Něžná stébélka trávy se kolébají, bělásci provadějí kolem nich své křivolaké lety, kmitají se v měkkém, teplém větru babího léta; čteme dopisy a noviny a kouříme, smekneme čapky a položíme je vedle sebe, vítr si hraje s našimi vlasy, hraje si s našimi slovy a myšlenkami. Tři skřínečky stojí uprostřed svítivě rudého vlčího máku. -

Položíme víko od sudu na kolena. Tak dostaneme dobrou podložku ke skatu. Kropp má u sebe karty. Po každé hře vkládáme partii ramšla. Člověk by tak seděl věčně.

Od baráku sem zaléhá tahací harmonika. Časem odložíme karty a díváme se na sebe. Někdo řekne: „Mládenci, mádenci. . ." nebo: „To mohlo špatně dopadnout," a na okamžik zmlkne. Je v nás jakýsi silný, zadržovaný pocit, každý to cítí, to nepotřebuje mnoha slov. Mohlo se lehce stát, že bychom dnes ve svých budkách neseděli, byli jsme tomu zatraceně blízko. A proto je všecko nové a silné - rudý mák a dobré jídlo, cigarety a letní vítr.

Kropp se ptá: „Viděl někdo z vás ještě Kemmericha?"

„Leží v St. Joseph," povídám.

Müller myslí, že má prostřelené stehno, ránu, která stojí bratru za tisíc korun.

Rozhodneme se, že ho odpoledne navštívíme.

Kropp vytáhne dopis: „Mám vás pozdravovat od Kantorka."

Smějeme se. Müller odhodí cigaretu a řekne: „Chtěl bych, aby byl tady."

* * *

Kantorek, přísný mužíček v šedivém šosáku, se špičatým, myším obličejem, byl nas třídni. Měl přibližně touž figuru jako kaprál Himmelstoss, „hrůza Klosterbergu". Je to ostatně komické, že neštěstí světa pochází tak často od malých lidí, jsou mnohem energičtější a nesnesitelnější, než velcí. Chránival jsem se dostat se k oddílu s malými veliteli rot; jsou to zatracení holomci.

Kantorek měl při hodinách tělocviku tak dlouho přednášky, až celá třída jako jeden muž vytáhla pod jeho vedením na okresní velitelství a dobrovolně se přihlásila na vojnu. Vidím ho ještě před sebou, jak na nás blýská svými brejlemi a ptá se dojatým hlasem:

„Vy přece půjdete taky, kamarádi?"

Tito vychovatelé mívají tak často své city v kapsičce u vesty; taky je každou hodinu vyndávají. Ale o tom jsme tenkrát ještě nepřemýšleli.

Jeden z nás ovšem váhal a nechťelo se mu právě. Byl to Josef Behm, tlustý, milý hoch. Ale nechal se přemluvit, poněvadž by se jinak znemožnil. Snad myslili i někteří jiní jako on; ale nikdo se nemohl dost dobře vydělit, neboť v té době ani rodiče nesahali daleko pro slovo „zbabělec". Nikdo totiž neměl ani nejslabší zdání, co přichází. Nejrozumnější byli vlastně chudí a

prostí lidé; pokládali válku hned od počátku za neštěstí, zatím co lépe situovaní nevěděli samou radostí kudy kam, ačkoli právě ti si mohli následky vypočítat mnohem spíš.

Katczinský tvrdí, že to je vzděláním, to zpitomuje lidi. A co říká Kat, to si dobře rozmyslel.

Podivným způsobem byl Behm jedním z prvních, kdo padli. Dostal při jednom útoku ránu do očí a nechali jsme ho ležet za mrtvého. Vzít s sebou jsme ho nemohli, poněvadž jsme musili kalupem zpátky. Odpoledne najednou jsme ho slyšeli volat a viděli jsme ho venku se plazit. Pozbyl jenom vědomí. Poněvadž nic neviděl a byl šílený bolestí, nevyužíval žádného krytu, takže byl od nich sestřelen, než mohl někdo proň dojít.

Přirozeně, že nelze z toho vinit Kantorka; kam by se svět dostal, kdybychom už toto měli nazývat vinou. Kantorků bylo tisíce, a byli vesměs přesvědčeni, že dělají to nejlepší způsobem pro ně pohodlným.

Ale to právě způsobilo v našich očích jejich bankrot.

Měli být nám, osmnactiletým, prostředníky a vůdci do světa dospělých, do světa práce, povinností, kultury a pokroku, do budoucnosti. Posmívali jsme se jim mnohdy a vyváděli jim všelijaké kousky, ale v zásadě jsme jim věřili. S pojmem autority, který byl s nimi nerozlučně spojen, byl svázán v našich myšlenkách i větší rozhled a lidštější vedení. Ale první mrtvý, kterého jsme viděli, rozbil toto přesvědčení. Musili jsme dojít k poznání, že náš věk byl poctivější

než jejich; předčili nás jenom frází a šikovností. První bubnová palba nám ukázala náš omyl, a pod ním se zřítíl světový názor, kterému nás učili.

Zatím co oni ještě psali a mluvili, my viděli už lazarety a umírání; zatím co označovali službu státu jako to největší, my už věděli, že strach před smrtí je silnější. Nestali jsme se proto ani buřiči, ani desertéry, ani zbabělci - všechny tyto výrazy měli tak snadno na jazyku, - milovali jsme svou vlast právě tak jako oni, a šli jsme při každém útoku kurážně do toho; - ale rozlišovali jsme teď, najednou jsme se naučili vidět. A viděli jsme, že z jejich světa nezůstalo nic. Náhle jsme strašlivě osaměli; a musili jsme se s tím taky sami vypořádat.

* * *

Než vyrazíme ke Kemmerichovi, balíme jeho věci; bude jich po cestě potřebovat.

V polním lazaretu je hodně práce; páchne tarn jako vždy karbolem, hnisem a potem. Člověk je z baráku na leccos zvyklý, ale tady by ti přec jen mohlo přijít na nic. Ptáme se po Kemmerichovi; leží v jednom sále a uvítá nás slabým úsměvem radosti a bezmocným rozčilením. Co ležel v bezvědomí, ukradli rnu jeho hodinky.

Müller potžásá hlavou: „Já ti vždycky říkal, že nemáš tak pěkné hodinky nosit.“

Müller je trochu nemotora a tvrdohlavec. Jinak by držel hubu, poněvadž každý vidí, že Kemmerich už z toho salu nevyjde. Dostane-li opět hodinky či nedostane, je docela lhostejné, nanejvýš že bychom je mohli poslat jeho rodině.

„Jak se ti daří, Frantíku?“ ptá se Kropp. Kemmerich svěsí hlavu. „Ujde to - mám jen zatracené bolesti v noze.“

Díváme se na jeho pokrývku. Jeho noha leží pod drátěným košem, přes ni tlustě leží svrchnice. Kopám Müllera do holeně, neboť by byl s to Kemmerichovi říci to, co nám sanitáři říkali už venku: že Kemmerich už nohu nemá. Amputovali rnu ji.

Vypadá strašlivě, je žlutý a bledý, v obličeji má už cizí črty, které tak dobře známe, poněvadž jsme je už stokrát viděli. Nejsou to vlastně žádné črty, jsou to spíše známky. Pod kůží už netepe život; je vytěsněn na sám okraj těla, z vnitřku se propracovává smrt, oči ještě ovládá. Tu teď leží náš kamarád Kemmerich, který ještě nedávno pekl s námi koninu a krčil se s námi v granátových jámách; je to ještě on, a přec už to není on, jako fotografická deska, na níž exponovali dva snímky. I jeho hlas zní jako popel.

Myslím na to, jak jsme tenkrát odjížděli. Jeho matka, dobrá, tlustá žena, ho provázela na nádraží. Neustále plakala, její obličej byl zduřený a oteklý. Kemmerich se proto styděl, neboť měla ze všech nejmíň kuráže, a rozplývala se doslova v tuku a vodě. Při tom si vyhlídla právě mne, brala mě znovu a znovu za ruku a úpěnlivě mě prosila, abych tam venku dával na Frantíka pozor. Měl ovšem taky obličej dítěte a tak měkké kosti, že dostal už za čtyři neděle, co nosil tornu, plochá chodidla. Ale jak lze v poli dávat na někoho pozor!

„Tak teď tedy přijdeš aspoň domů,“ povídá Kropp, „na dovolenou bys musil čekat nanejvýš ještě tři, čtyři měsíce.“

Kemmerich kývá. Nemohu se klidně dívat na jeho ruce, jsou jako vosk. Pod nehty sedí špína zákopů, je modročerná a vypadá jako jed. Napadá mi, že tyhle nehty budou, až Kemmerich už nebude dýchat, růst dál, dlouho ještě, strašidelné sklepní rostliny. Vidím v duchu obraz: kroutí se jako vývrtky a rostou a rostou a s nimi i vlasy na rozpadávající se lebce, jako tráva z dobré půdy, právě tak jako tráva, jak je to jen možné? Müller se shýbá. „Přinesli jsme ti věci, Frantíku.“ Kemmerich ukazuje rukou. „Dejte je pod postel.“ Müller je tam dává. Kemmerich začíná zase o hodinkách. Jak ho máme upokojit, abychom nevzbudili jeho nedůvěru?

Müller se vynořuje s párem leteckých bot. Jsou to nádherné anglické boty z měkké, žluté kůže, sahají až ke kolenům a zapínají se až nahoru; je to hledaná věc. Müller je nadšen pohledem na ně, měří jejich podešve se svými ztvrdlými botami a ptá se: „Vezmeš si ty boty s sebou, Frantíku?“

Myslíme všichni tři na totéž: i kdyby se uzdravil, mohl by potřebovat jen jednu, byly by pro něho tedy bezcenné. A za těchto okolností je přímo hřích, aby tu zůstávaly; neboť sanitáci je přirozeně seknou, hned jak bude mrtev.

Müller opakuje: „Nechceš je tady nechat?“

Kemmerich nechce. Je to nejlepší kousek jeho výstroje.

„Můžeme si je vyměnit,“ navrhuje opět Müller, „tady venku může člověk něco takového potřebovat.“

Ale Kemmericha nelze pohnout.

Šlapu Müllerovi na nohu; klade krásné boty váhavě zas pod postel.

Mluvíme ještě semhle a tamhle, pak se loučíme. „Tak se měj dobře, Frantíku.“

Slibuji mu, že zejtra přijdu zas. Taky Müller o tom mluví; myslí na šněrovací boty a chce je hlídat.

Kemmerich stená. Má horečku. Zastavíme venku sanitáka a domlouváme mu, aby dal Kemmerichovi injekci.

Odmítá. „Kdybychom měli dávat každému morfium, musili bychom ho mít celé sudy.“

„Ty ho asi dáváš jen oficírům,“ říká Kropp nenávislně.

Rychle se do toho vmísím a dávám sanitákovi nejprve cigaretu. Vezme ji. Pak se ptám: „Smíš ty vůbec dávat injekce?“

Je uražen. „Když nevěříte, tak co se ptáte?“

Vtisknu mu ještě pár cigaret do ruky. „Buď tak hodný.“

„Tak dobrá,“ řekne. Kropp jde s ním dovnitř; nevěří mu a chce to vidět na vlastní oči. Čekáme venku.

Müller začíná zas o botách. „Ty by mi padly jako ulité. V těchle korábech mám puchýř na puchýř. Myslíš, že vydrží až do zejťka po službě? Když pojedou v noci, viděli jsme ty boty -“

Albert se vrací. „O čem jste . . .?“ ptá se.

„Vyřízeno,“ řekne Müller jako závěrečné slovo.

Vracíme se do baráků. Myslím na dopis, který musím zejtra psát Kemmerichově matce. Mrazí mě, chtěl bych vypít kalíšek kořalky. Müller trhá trávu a žvýká ji. Najednou odhodí malý Kropp cigaretu, vztekle ji zadupá, rozhlédne se kolem, s obličejem rozrušeným a rysy povolenými a blebtá: „Do prdele práce, do prdele.“

Jdeme dál, dlouho. Kropp se upokojil, známe to, je to frontové jančení, každého to jednou chytí.

Müller se ho ptá: „Co ti vlastně Kantorek psal?“ Kropp se směje: „Že prý jsme ocelová mládež,“

Všichni tři se vztekle smějeme. Kropp nadává; je rád, že může mluvit. -

Ano, tak myslí, tak myslí, ty statisíce Kantorku! Ocelová mládež. Mládež! Žádnému z nás není přes dvacet. Ale mládí? Mládí? Tomu už je dávno. Jsme staří lidé.

II:

Je to zvláštní pocit, myslím-li tak na to, že mám doma v zásuvce stolku ležet začaté drama „Saul“ a haldu básní. Mnohý večer jsem nad tím ztrávil, dělali jsme skoro všichni něco takového; ale stalo se mi to tak neskutečným, že si to už nedovedu pořádně ani představit.

Od té doby, co jsme tu, je náš předešlý život odříznut, aniž jsme se o to nějak přičinili. Pokoušíme se mnohdy získat si o tom nějaký přehled nebo najít pro to vysvětlení, ale nedaří se nám to dost dobře. Právě nám, dvacetiletým, je všechno zvláště nejasné, Kroppovi, Müllerovi, mně, nám, kterým Kantorek říká ocelová mládež. Všichni starší lidé jsou pevně spjati s tím předešlým, mají půdu pod nohama, mají ženy, děti, zaměstnání a zájmy, které jsou už tak pevné, že je válka nemůže rozervat. Ale my, dvacetiletí, máme jen své rodiče a některý z nás nějaké to

děvče. To není mnoho, neboť v našem věku je vliv rodičů nejslabší a děvčata ještě nepřevládají. Nad to jsme toho neměli moc; trochu snění, trochu diletantských zálib a školu; dál náš život ještě nesahal. A z toho nezbylo nic.

Kantorek by řekl, že jsme stáli právě na prahu života. Tak nějak to taky je. Nezapustili jsme ještě kořenů. Válka nás vyplavila. Pro ty druhé, starší, je přerušením, mohou myslet za ni. Ale my jsme jí strženi a nevíme, jak to vlastně skončí. Víme prozatím jen tolik, že jsme podivně a těžkomyslně zhrubli, ač ve skutečnosti už ani nejsme tak často smutni.

Jestliže by Müller dostal rád Kemmerichovy boty, nejeví proto méně účasti, než někdo, kdo bolestí se na to neopovází ani myslet. Kdyby ty boty Kemmerichovi něco pomohly, běžel by Müller raději bosky přes ostnatý drát, než by uvažoval, jak je dostat. Takto ale jsou boty něčím, co s Kemmerichovým stavem naprosto nesouvisí, zatím co jich Müller může dobře potřebovat. Kemmerich umře, ať je dostane ten nebo onen. Proč by je tedy Müller neměl hlídat, má přec na ně větší právo, než nějaký sanifák! **Až** bude Kemmerich mrtev, bude pozdě. Právě proto tedy na ně Müller číhá už teď.

Ztratili jsme smysl pro jiné souvislosti, poněvadž jsou umělé. Pro nás platí a mají váhu jenom fakta. A dobré boty jsou vzácnost.

* * *

Dříve bylo i to jiné. Když jsme šli k okresnímu velitelství, byli jsme ještě třídou dvaceti mladíků, která se dala, mnozí po prvé, ze zpučnosti společně oholit, než vkročila na kasárenský dvůr. Neměli jsme žádných pevných plánů do budoucnosti, myšlenky na kariéru a povolání byly jen u málokterých prakticky tak určité, aby mohly vytvářet životní formu; zato jsme však byli plni nejasných ideí, které životu a dokonce i válce propůjčovaly v našich očích idealisovaného a téměř romantického charakteru.

Prošli jsme desetinedělním vojenským výcvikem a za tu dobu jsme byli přetvořeni dokonaleji než za deset let pobytu ve škole. Učili jsme se, že vyčištěný knoflík je důležitější než čtyři svazky Schopenhauera. Nejdřív udiveně, pak rozhořčeně a na konec lhostejně jsme poznávali, že nerozhoduje, jak se zdá duch, ale kartáč na boty, ne myšlenka, ale systém, nikoli svoboda, ale drill. Stali jsme se vojáky s nadšením a s dobrou vůlí; ale přičiňovali se všemožně, aby to z nás vyhnali. Po třech týdnech nebylo nám už nepochopitelným, že listonoš s hvězdičkami má nad námi více moci než dříve naši rodiče, naši vychovatelé a všechny kulturní oblasti od Platona až ke Goethovi. Svýma mladýma pozornýma očima jsme viděli, že klasický pojem vlasti našich učitelů se prozatím realizoval v úplné vzdání naší osobnosti, jaké bychom nikdy nepředpokládali ani u nejnižšího posluhy. Salutování, postoj v „pozoru“, parádní pochod, pocta puškou, „vpravo v bok“, „vlevo v bok“, srazit podpatky, nadávky a tisíc šikan: představovali jsme si svou úlohu jinak a shledávali jsme, že jsme připravováni na hrdinství jako koně v cirkuse. Ale zvykli jsme si na to brzy. Chápali jsme, že část těch věcí je nutná, jiná část právě tak zbytečná. Voják má pro to jemný čich.

* * *

Po třech a po čtyřech byla celá třída rozptýlena po družstvech, spolu s frizskými rybáři, sedláky, dělníky a nádeníky, s nimiž jsme se rychle skamarádili. Kropp, Müller, Kemmerich a já jsme přišli do devátého družstva které cvičil kaprál Himmelstoss.

Byl pokládán za největšího psa z celých kasáren a byl na to hrd. Malý, podsaditý chlapík, který sloužil dvanáct let, s liščím, nakrouceným knírem, v civilu listonoš. Na Kroppa, Tjadena, Westhusa a na mě měl zvlášť spadeno, poněvadž čul náš tichý vzdor. Stavěl jsem jednoho rána čtrnáckrát jeho postel. Vždy našel něco, co by na ní vytkl a zase ji strhl. Promazal jsem v dvacetihodinné práci - přirozeně s přestávkami - pár prastarých bot, tvrdých jako kámen tak, že byly měkké jako máslo a ani Himmelstoss neměl, co by jim vytkl; vydrhl jsem na jeho rozkaz kartáčkem na zuby do bělá světnici naší čety; dali jsme se já a Kropp s ručním kartáčem a lopatkou do sněhu na kasáren ském dvoře, který jsme měli podle jeho rozkazu těmito prostředky vyčistit, a byli bychom vydrželi, pokud bychom nezmrzli, kdyby se náhodou nevynořil jakýsi lajtnant, který nás poslal do kasáren a Himmelstossovi pořádně vynadal. Následek toho bylo jen, že se Himmelstoss na nás ještě víc rozzuřil. Byl jsem komandován po čtyři týdny každou neděli na stráž a právě tak dlouho jsem dělal službu ve světnici; cvičil jsem v plné výzbroji s puškou v ruce na holé, rozmoklé oranici, „přískokem vpřed“ a „k zemi“, až se ze mne stala hrouda bláta a já se vyčerpáním svalil; za čtyři hodiny po tom jsem Himmelstossovi ukázal svou bezvadně vyčištěnou výzbroj, ovšem s rukama do krve rozedřenými; stál jsem s Kroppem, Westhusem a Tjadenem v ostrém, mrazu čtvrt hodiny „v pozoru“, bez rukavic s holými prsty na hlavní pušky, zatím co se kolem nás plazil Himmelstoss a číhal na nejmenší pohyb, aby zjistil nějaký přestupek; běžel jsem v noci osmkrát v košili s nejhořejšího patra kasáren až dolů na dvůr, poněvadž mé podvlékačky přečnívaly o pár centimetrů kraj podnožky na níž musil každý mít své věci srovnány. Vedle mne běhal kaprál ode dne, Himmelstoss, a šlapal mi na prsty nohou; musil jsem při cvičení bajonetem šermovat vždy s Himmelstosse, přičemž mi dal do ruky těžkou, železnou tyč a sobě příručnou dřevěnou pušku, takže mi mohl paže pohodlně naklepat do modra a do hněda; dostal jsem ovšem při tom jednou takový vztek, že jsem se na něho slepě vrhl a dal mu takovou ránu do žaludku, až se převálil. Když si chtěl stěžovat, velitel roty se mu vysmál a řekl, že má dávat pozor; znal svého Himmelstosse a zdálo se, že mu přeje, že naběhl. Stal se ze mne dokonalý šplhač; hledal jsem pomalu, kdo by se se mnou mohl měřit v dřepch; trásli jsme se, když jsme jen zaslechli jeho hlas, ale ten zdivočilý poštovský kůň nás nedostal.

Když jsme Kropp a já v barákovém táboře jednou v neděli vlekli přes dvůr na tyči džbery z latríny a Himmelstoss, nádherně vyčištěný a na vycházku připravený, šel kolem nás, tvářili jsme se přese vše, jako bychom klopýtli, a vylili mu džber na nohy. Zuřil, ale míra byla dovršena.

„Na to je pevnost,“ křičel.

Kropp toho měl dost. „Ale napřed vyšetřování a při něm vyplázneme my svoje trumfy,“ řekl.

„Jak to mluvíte s kaprálem!“ řval Himmelstoss, „zbláznil jste se? Počkejte, až se vás budou ptát? Co chcete dělat?“

„Vypláznout trumfy na pana kaprála,“ řekl Kropp s prsty na švu kalhot.

Himmelstoss nyní přece pozoroval, co a jak, a odmázl beze slova. Dříve než zmizel, sic ještě zaječel: „To si vypijete,“ ale jeho moc byla zlomena. Zkoušel to ještě jednou v oranických s

„přískokem vpřed“, a „k zemi“. Poslouchali jsme sic každého jeho rozkazu; neboť rozkaz je rozkaz, musí být vyplněn. Ale pro-váděli jsme jej tak pomalu, že Himmelstossa se zmocňovalo zoufalství. Spustili jsme se pokojně na kolena, potom na ruce a tak pořád; mezitím dal už zuřivě jiné komando. Než jsme se zpotili, chraptěl.

Pak nám dal pokoj. Říkal nám sic stále ještě prevíti. Ale byl v tom respekt.

Bylo taky mnoho slušných kaprálů, kteří byli rozumnější; ti slušní měli dokonce většinu. Ale každý si chtěl především udržet co nejdéle teplé místočko v zázemí a to mohl jen tak, že dělal rekrutům nohy. Tak nás v kasárnách brousili všemi možnými brusy a častokrát jsme vzteky štěkali. Mnozí z nás z toho taky onemocněli, Wolf dokonce umřel na zápal plic. Ale byli bychom si připadali směšnými, kdybychom povolili. Stali jsme se tvrdými, nedůvěřivými, nelítostnými, mstivými, surovými, a tak to bylo dobře; neboť tyto vlastnosti nám právě chyběly. Kdyby nás hnali bez této doby výcviku do zákopu, byla by se asi většina z nás zbláznila. Takto jsme ale byli připraveni na to, co nás čekalo.

Nezломili jsme se, přizpůsobili jsme se jen; pomáhalo nám k tomu našich dvacet let, která nám mnoho jiného tak ztěžovala. Nejdůležitější však bylo, že se v nás probudil pevný praktický pocit sounáležitosti, který se pak v poli stupňoval v to nejlepší, co válka vynesla: v kamarádství!

* * *

Sedím na Kemmerichově posteli. Ztrácí se víc a víc. Kolem nás je kravál. Přijel nemocniční vlak a hledají raněné, schopné transportu.

Kolem Kemmerichovy postele jde lékař a ani se naň nepodívá.

„Příště, Frantíku,“ povídám.

Zdvihne se v poduškách na lokty. „Amputovali mě.“

Tak, to teď tedy taky ví. Kývám a odpovídám: „Buď rád, že se z toho takhle dostaneš.“

mlčí.

Mluvím dál: „Mohly to být také obě nohy, Frantíku, Wegeler má prve pravou ruku. To je horší. Ty teď přijdeš domů.“

Dívá se na mne. „Myslíš?“

„Ovšem.“

Opakuje: „Myslíš?“

„Jistě; Frantíku. Musíš teď se jen zotavit po té operaci.“

Kyne mi, abych se přiklonil blíže. Skláním se nad ním a Kemmerich mi šeptá: „Já tomu nevěřím.“

„Nemluv tak blbě, Frantíku, za pár dní to sám uvidíš. To je toho: uříznutá noha; tady dají dohromady docela jiné věci.“

Zdvihá ruku. „Podívej se na tyhle prsty.“

„To je z operace. Jen se hodně krm, pak se sebereš.“

Máte tu pořádné jídlo?“

Ukazuje misku, která je ještě napolo plná. Rozčiluji se. „Frantíku, ty musíš jíst. Jídlo to je to hlavní. Vždyť je to tady docela dobré.“

Odmítá. Po pause řekne zvolna: „Chtěl jsem se stát fořtem.“

„To můžeš ještě pořád,“ těším ho. „Teď vynašli nádherné prothesy, ani nevíš, že ti něco chybí. Připínají je na svaly. U ručních prothes můžeš pohybovat i prsty a pracovat, ba i psát. A mimo to vynalézají toho pořád víc.“

Leží chvíli tiše, pak říká: „Můžeš vzít Müllerovi mé šněrovací boty.“

Kývám a přemýšlím, co mu mohu ještě říci, aby ho to povzbudilo. Jeho rty jsou smazány, jeho ústa se zvětšila, zuby vyčnívají jako by byly z křídly. Maso taje, čelo se klene ostřeji, lícní kosti jsou vysunuty. Kostra se propracovává na povrch. Oči už zapadají. V několika hodinách bude po všem.

Není první, kterého tak vidím; ale rostli jsme spolu; a to je vždycky jen přec něco jiného. Opisoval jsem od něho komposice. Nosíval obyčejně do školy hnědý oblek s pásem a ten oblek se na rukávech blýskal, jak byl odřený. Byl také jediný z nás, který uměl veletoč na hrazdě. Vlasy mu padaly do obličeje jako hedvábí, když jej dělal. Kantorek se jím proto chlubil. Ale cigarety nesnášel. Jeho kůže byla velmi bílá, bylo v něm něco dívčího.

Dívám se na své boty. Jsou neforemné a ztvrdlé, kalhoty jsou do nich zastrčeny; když vstanu, vypadám v těch širokých rourách tlustě a mohutně. Ale když se jdem koupat a svlékneme se, máme rázem opět štíhlé nohy a štíhlé plece. Nejsme pak už vojáky, ale jsme skoro chlapci, že by člověk nevěřil, že uneseme tornu. Je na nás podivuhodný pohled, jsme-li nazí; pak jsme civilisty a cítíme skoro jako civilisté.

Frantík Kemmerich vypadal při koupání malý a štíhlý jako dítě. Teď tu leží, proč pak jen? Měli by vodit celý svět kolem této postele a říkat: To je Frantík Kemmerich, devatenáct a půl roku, nechce umřít. Nenechte ho umřít!

Myšlenky se mi matou. Ten vzduch, plný karbolu a sněti, plní plíce hlenem, je jako hustá kaše, která dusí.

Tmí se. Kemmerichův obličej bledne, odráží se od podušek a je tak průsvitný, že se až třpytí. Ústa se tiše pohybují. Nakláním se k němu. Šeptá: „Když najdete mé hodinky, pošlete je domů.“

Neodporuju. Nemá to už smyslu. Nepřesvědčíš ho. Je mi bídně z mé bezmocnosti. To čelo s vpadlými spánky, ta ústa, z kterých zbývá už jen chrup, ten ostrý nos! A ta tlustá plačící žena tam doma, které musím psát. Kdybych jen už měl ten dopis za sebou.

Ošetřovatelé chodí kolem s lahvemi a džbery. Jeden z nich přistoupí, vrhne na Kemmericha pátravý pohled a zas odejde. Je vidět, že čeká, pravděpodobně potřebuje postel.

Nakláním se nad Frantíkem a říkám, jako by ho to mohlo zachránit: „Možná, že přijdeš, Frantíku, do ozdravovny na Klosterbergu, mezi vily. Budeš se moct koukat z okna přes pole až k těm dvěma stromům na obzoru. Teď je ta nejkrásnější doba, kdy zraje žito a pole na slunci vypadají jako perleť. A topolová alej u Klášterního potoka, kde jsme chytávali okouny! Můžeš si

pak zase pořídít akvárium a chovat ryby, můžeš vycházet a nikoho se neptat, ba můžeš hrát i na klavír, když chceš."

Nakláním se nad jeho obličej, který leží ve stínu. Dýchá ještě tiše. Jeho obličej je mokrá, pláče. To jsem vyved pěknou pitominku svými hloupými řečmi!

„Ale, Frantíku," objímám jeho ramena a kladu svůj obličej na jeho. „Nechceš teď spát?"

Neodpovídá. Slzy se mu kutálejí po tvářích. Chtěl bych je utřít, ale mám moc špinavý kapesník.

Míjí hodina. Sedím napjatě a pozoruji každý záchvěv jeho svalů, nechce-li snad ještě něco říci. Kdyby chtěl alespoň otevřít hubu a řvát! Ale pláče jen s hlavou na stranu odvrácenou. Nemluví o své matce a sourozencích, neříká nic, je to asi všechno už za ním; je teď sám se svým malým devatenáctiletým životem a pláče, poněvadž ho ten život opouští.

To je nejnesmělejší a nejtěžší loučení, jaké jsem kdy viděl, ačkoli u Tiedjena to bylo taky ošklivé, když, chlap jako hora, řval po mamince a s široce rozevřenýma očima vzdaloval doktora úzkostně bajonetem od své postele, dokud nesklapl.

Najednou Kemmerich zasténá a začne chroptět. Vyskočím, klopýtám ze sálu a ptám se: „Kde je doktor? Kde je doktor?"

Když vidím bílý plášť, chytnu jej. „Pojďte honem, nebo František Kemmerich umře."

Vyprostí se a ptá se přítomného ošetřovatele: „Co Je?"

Ošetřovatel povídá: „Postel 26, amputace hořeniho stehna."

Oboří se na mě: „Jak bych mohl o tom něco vědět, amputoval jsem dneska pět noh," odsune mě, řekne ošetřovateli: „Podívejte se na něho" a běží do operačního sálu.

Třesu se vzteky, když jdu se sanitářkem. Podívá se na mě a povídá: „Operace za operací, od pěti hodin ráno - to je rajt, panečku, jen dneska zas šestnáct pryč - ten tvůj je sedmnáctý. Dotáhnem to jistě na dvacet."

Mně je špatně, najednou už nemohu dál. Nechce se mi už ani nadávat, nemá to smysl, chtěl bych padnout a už nevstal.

Jsme u Kemmerichovy postele. Je mrtev. Obličej je ještě mokrá od slz. Oči jsou polootevřeny a jsou žluté jako staré kostěné knoflíky.

Sanitář mě rypá do žeber. „Vezmeš s sebou jeho věci?"

Kývám.

Pokračuje: „Musíme ho hned odnést, potřebujem tu postel. Tam venku to už leží až v průjezdu."

Vezmu věci a odpínám Kemmerichovi kapsli s legitimací. Sanitář se ptá po jeho žoldové knížce. Není tu. Povídám, že musí být v kanceláři a jdu. Za mnou už strkají Frantíka do cely.

Přede dveřmi cítím tmu a vítr jako vykoupení. Dýchám, co mi plíce stačí, a cítím na obličejí vzduch teplý a měkký jako nikdy dotud. Hlavou mi náhle letí myšlenky na děvčata, na kvetoucí luka, na bílá oblaka Nohy se pohybují v botách kupředu, jdu rychleji běžím. Kolem mne chodí vojáci, jejich hovory mě vzrušují, přes to, že jim nerozumím. Země bobtná silami a ty síly protékají chodidly do mne. Noc praská nabita elektřinou, fronta bouří tlumeně jako bubnový

koncert. Mé údy se křepce pohybují, cítím své ohebné klouby, funím a frkám. Noc žije, já žiju. Mám hlad větší než jen od žaludku.

Müller stojí před barákem a čeká na mne. Dávám mu boty. Jdeme dovnitř a on si je zkouší. Padnou mu. Hrabe se ve svých zásobách a nabízí mi pěkný kousek ciberbulátu. K tomu máme teplý čaj s rumem

III

Přišla náhrada. Vyplňují se mezery, a slavníky v barácích budou brzy obsazeny. Jsou to zčásti staří lidé, ale dali nám taky pětadvacet mladých hochů z polních shromaždišť rekrutů. Jsou skoro o rok mladší než my. Kropp do mne šťouchá: „Viděls ty děti?”

Kývám. Nafoukneme se, dáme se na dvoře oholit, strčíme ruce do kapes u kalhot a koukáme jako stará pára.

Katczinský se připojí. Couráme se konírny a přijdeme k náhradníkům, zrovna když dostávají plynové masky a kávu. Kat se zeptá jednoho z nejmladších:

„Nedostali jste už dlouho nic pořádného k žrádlu, co?”

Rekrut se zašklebí. „Ráno chleba z tuřínu, v poledne zelí z tuřínu, večer kotlety z tuřínu a k tomu salát z tuřínu.”

Katczinský odbornicky zahvízdne. „Chleba z tuřínu? To jste měli ještě štěstí, dělají ho už taky z hoblovaček. Ale co bys tak řek bílým fazolím, nechtěl bys lžící?”

Rekrut zrudl. „Navalovat si mě nemusíš.”

Katczinský nic neodpovídá: „Vem si esšálek.” Jdeme zvědavě za nimi. Vede nás k sudu vedle svého slavníku. Je opravdu do polovičky naplněn bílými fazolemi a hovězím. Katczinský před ním stojí jako generál a povídá: „Oči v hrsti, dlouhý prsty! To je pruská parola.”

Jsme překvapeni. Ptám se: „Sakra, Kate, kdes to sebral?”

„'Rajské jablíčko' bylo rádo, že jsem mu to odebral. Dal jsem mu za to tři kusy hedvábí z padáků. No, bílé fazole jsou i studené jedna báseň.”

Nandá rekrutovi mecenášsky porci a řekne: „Až se sem přihrneš s esšálkem příště, budeš mít v ruce cigáro nebo žvanec tabáku, rozumíš?”

Pak se obrátí k nám: „Vy dostanete, to se ví, i tak.”

* * *

Katczinský je nepostradatelný, poněvadž má šestý smysl. Takoví lidé jsou všude, ale není na nich předem vidět, že jsou tací. Každá rota má jednoho nebo dva z téhle sorty. Katczinský je ten nejmazanější ze všech, co znám. Řemeslem je, tuším, švec, ale na tom nezáleží, rozumí každému řemeslu. Je dobře táhnout s ním za jeden provaz. My, Kropp a já, s ním táhneme a taky Haie Westhus k nám tak napolo patří. Ale to už je tak víc výkonný orgán, neboť pracuje pod Katovým velením, když se ušije nějaká věc, kde je potřeba pěstí. Za to má pak určité výhody. Tak na příklad přijdem v noci do docela neznámého místa, bídného hnízda, kde je vidět na první pohled, že je vyrabované až na došky. Nakvartýrujem se do malé, tmavé fabriky, která byla k tomu právě zařízena. Jsou tam postele, vlastně jen pryčny, pár látek, potažených drátěným pletivem.

Drátěné pletivo je tvrdé. Deku pod sebe nemáme, tou, kterou máme, musíme se přikrýt. Celta je moc tenká.

Kat si to prohlédne a řekne Haiovi Westhusovi: „Pojď se mnou.“ Jdou na slepo, do docela neznámého hnízda. Za půl hodiny jsou tu zase, s náručemi slámy. Kat našel konírnu a tak našel slámu. Mohli bychom teď v teple spát, kdybychom neměli hlad jako psi.

Kropp se ptá artileráka, který je tam už dlouho: „Je tady někde kantina?“

Artilerák se směje: „A co bys chtěl ještě? Tady nic neseženeš. Ani kůrku tu neseženeš.“

„Co pak tu nejsou civilové?“

Artilerista si odplivne: „Je, pár. Ale ti čumějí sami kolem každého kotle-a žebrají.“

To je zlé. To si tedy musíme přitáhnout řemen a čekat až do zejťka, až přijde menáž.

Vidím ale, že si Kat nasazuje čepici a ptám se: „Kam jdeš, Kate?“

„Jdu si to vomrknout.“ A vymázne. Artilerák se posměšně šklebí. „Mrkej! Jen aby sis při tom nevymrkal kukadla.“

Zklamaně uléháme a přemýšlíme, nemáme-li se pustit do železné zásoby. Ale to je příliš riskantní.

Tak se pokoušíme aspoň si zdřímnout. Kropp rozpůlí cigaretu a dává mi pulčik. Tjaden vypravuje o jejich národním jídle, velkých fazolích se špekem. Ztracuje přípravu bez číbru. Především se ale musí vařit všechno dohromady, pro Kristovy rány, ne brambory zvlášť, fazole zvlášť a špek snad taky zvlášť. Někdo vrčí, že Tjadena rozseká na číbr, jestli nebude hnedka kušovat. Pak se ta velká místnost uklidní. Jen pár svíček bliká v hrdlech lahví a artilerista si tu a tam odplivne.

Jsme už skoro v limbu, když se dveře otevřou a objeví se Kat. Zdá se mi, že sním: má pod pažďí dva chleby a v ruce krvavý pytel na písek, v kterém je teď konina.

Artilerákovi vypadne fajfka z huby. Ohmatává chleba. „Opravdu, opravdický chleba a ještě teplý.“

Kat už dál o tom nemluví. Má chleba a na ostatním mu nezáleží. Jsem přesvědčen, kdyby ho vyložili v poušti, že by sehnal za hodinu večeri z datlí, pečeně a vína.

Prohodí krátce k Haiovi: „Naštípej dříví.“ Potom vytáhne zpod kabátu pánev a vyndá z kapsy hrst soli a kolečko sádla; myslel na všecko. Haie rozdělá na podlaze oheň. Tmavou halou továrny to praská. Lezeme se slamníků.

Artilerák kolísá. Rozvažuje, má-li se pochvalně vyslovit, aby snad na něho taky něco zbylo. Ale Katczinský ho nevidí, pro něho vůbec neexistuje. Tu s klením odmázne.

Kat zná způsob, jak uvařit koninu do měkka. Nesmí hned na pánev, to by ztvrdla. Musí se předem v trošce vody povařit. Sedíme se svými noži na bobku v kruhu a cpeme se.

To je Kat. Kdyby v nějaké krajině za celý rok jen v průběhu jediné hodinky bylo možno sehnat něco k jídlu, přišel by přesně v tu hodinu, nasadil by si čepici, vyšel by, šel by rovnou jako podle kompasu k tomu a našel by to. Najde všechno; když je chladno, kamínka a dříví, seno a slámu, stoly, židle, především ale žrádlo. Je to přímo záhada, skoro člověk by myslel, že to čaruje ze vzduchu. Jeho vrcholný kousek jsou čtyři krabičky humrů. Ovšem, že bychom měli místo toho raději přepouštěné sádlo.

* * *

Usadili jsme se na sluneční straně baráku. Páchne to dehtem, létem a zpocenými nohami.

Kat sedí vedle mne, neboť se rád baví. V poledne jsme cvičili hodinu salutování, poněvadž Tjaden nedbale zsalutoval nějakému majorovi. To Katovi nejde z hlavy. Prohlašuje: „Dej si pozor, prohrajeme válku, poněvadž umíme moc dobře salutovat.“

Kropp k nám přistupuje jako čáp bosky s vyhrnutými kalhotami. Rozkládá na trávu své vyprané po nožky. Kat se dívá do nebe, pustí hlasitý, silný zvuk a řekne zamyšleně: „Každý bobeček dá jeden tóncček.“

Oba se začnou přít. Zároveň se sází o láhev piva, jak dopadne letecký boj, který se bojuje nad námi. Kat si nedá vyvrátit mínění, které jako frontovik vyjadřuje opět ve verších: „Stejně platu, stejně žrádla, dávno by už vojna padla.“

Kropp naproti tomu je myslitel. Navrhuje, aby se vypovězení války provádělo formou jakési lidové slavnosti na vstupenky s hudbou, jako při býčích zápasech. Pak by se musili v aréně ministři a generálové obou zemí v plavkách, s klacky v ruce dát do sebe. Kdo by zbyl, toho země by zvítězila. To by bylo jednodušší a lepší než tady, kde do sebe řezou ti nepraví.

Návrh se líbí. Pak sklouzne hovor na kasárenskou execírku. Napadá mě obraz. Žhoucí poledne na kasárenském dvoře. Žár stojí tiše nad prostranstvím. Kasárny jsou jako vymřelé. Všecko spí. Je slyšet jen bubeníky cvičit, někde se uvelebili a cvičí, nešikovně, jednotvárně, do zblbnutí. Jaký to trojzvuk: Polední horko, kasárenský dvůr a cvičící bubeníci.

Okna kasáren jsou prázdná a temná. V některých visí sušící se cvilinkové kalhoty. Díváme se tam tou žebně. Světnice jsou chladné.

O, vy temné, zatuchlé kasárenské světnice se železnými postelemi, slánmíky do čtverce, policemi a podnožkami před nimi! I vy můžete být cílem tužeb; tady venku jste dokonce pohádkovým echem domova, vy místnosti plné výparů starých jídel, spánku, kouře a šatů!

Katczinský je líčí nádhernými barvami a s velkým pohnutím. Co bychom dali za to, kdybychom mohli k nim zpátky! Dál totiž si naše myšlenky už ani netroufají.

Vy instrukční hodiny ráno. - „Řekněte mi součástky pušky model 98!“ - vy tělocvičné hodiny odpoledne - „pianisti, nastoupit. Vpravo v bok. Hlaste se v kuchyni k loupání brambor.“

Hýříme vzpomínkami. Kropp se najednou zasměje a řekne: „V Löhne přestupovat.“

To byla nejmilejší hra našeho kaprála. Löhne je nádraží, na kterém se přestupuje. Aby se naši dovolenci nezaběhli, cvičil Himmelstoss v kasárenské světnici s námi přestupování.

Měli jsme se naučit, že v Löhne je nutno jít tunelem k vlaku, do něhož se přestupuje. Postele představují tunel a každý se postaví nalevo od nich. Pak přišlo komando: „V Löhne přestupovat!“ a jako blesk leze všechno pod postelema na druhou stranu. To jsme cvičili celé hodiny.

Mezitím bylo německé letadlo sestřeleno. Padá jako kometa, rozvíjejíc za sebou vlajku kouře. Kropp ztratil láhev piva a platí rozmrzele svou prohru.

„Himmelstoss,“ povídám, když se Albertovo zklamání utišilo, „je jistě jako listonoš skromný člověk, odkud to, že jako kaprál je takový ras?“

Tato otázka Kroppa opět vzruší. „To není jenom Himmelstoss, takových je velmi mnoho. Jakmile dostanou hvězdičky nebo šavli, stanou se jinými lidmi, jako by se blínu napili.“

„To dělá uniforma,“ domnívám se.

„Tak přibližně,“ povídá Kat a připravuje se k velké řeči, „ale důvod je jiný. Podívej se, když natrénuješ psa, aby žral brambory, a předložíš mu potom kus masa, chňapne po něm přece, poněvadž je to v jeho povaze. A dáš-li nějakému člověku kousíček moci, je to s ním taky tak; chňapne po ní. To přichází samo, neboť člověk sám o sobě je zkrátka a dobře bestie a teprve pak je namazán, jako chleba se sádlem troškou slušnosti. U vojska je celý vtip v tom, že vždycky má někdo nad jiným moc. Zlé je jen to, že každý má příliš mnoho moci; kaprál může obyčejného vojáka, lajtnant kaprála, hejtman lajtnanta tak sekýrovat, až se zblázní. A poněvadž to ví, proto si na to hned trošku zvykne. Vem si jen tu nejjednodušší věc: jdeme z execiráku a jsme utahám jako psi. Přijde rozkaz: zpívat. Zpěv je pro kočku, poněvadž každý je rád, že ještě unese břízu. A už dělá rota čelem vzad a musí za trest hodinu dodatečně execírovat. Na zpá teční cestě se zase řekne: zpívat, a teď se zpívá. Co to všechno mělo za účel? Velitel roty prosadil svou, poněvadž k tomu má moc. Nikdo ho za to nebude hanit, naopak je pokládán za štramáka. Při tom je něco takového jenom maličkost, jsou ještě docela jiné věci, při nichž se mohou dělat člověku nohy. A teď se vás ptám: i kdyby ten člověk byl v civilu čím chce, v kterém povolání si může dovolit něco takového, aniž by mu rozflákali kušnu? To může jenom u vojska. Vidíte, a to stoupá každému do hlavy! A to mu stoupá do hlavy tím víc, čím menším pánem je v civilu.“

„Říká se, disciplína musí být,“ míní nedbale Kropp.

„Důvody,“ vrčí Kat, „mají vždycky. Dejme tomu. Ale nesmí se z ní stát šikanování. A vysvětlí to takovému zámečníkovi nebo podomkovi, objasní to takovému uchu a ti jsou tu přece ve většině; ten jen vidí, že ho dřou bez nože a že přijde do pole, a ví docela přesně, co je potřeba a co není. Povídám vám, že obyčejnej voják to tady vpředu tak vydrží, to je co říci! To je co říci!“

Každý přitakuje, neboť každý ví, že dril přestává jenom v zákopech, že ale pár kilometrů za frontou se zase počíná i kdyby měl začínat tím největším nesmyslem, salutováním a parádním pochodem. Je totiž železný zákon: „Voják musí v každém případě být zaměstnán.“

Ale vtom se ukáže Tjaden s červenými skvrnami na tvářích. Je tak rozčilen, že koktá. Rozzářeně písmenkují: „Himmelstoss je na cestě sem. Jde na frontu.“

* * *

Největší vztek na Himmelstosse má Tjaden, poněvadž byl v barákovém táboře vychováván Himmelstossovou metodou. Tjaden totiž neudrží v noci při spaní moč. Himmelstoss tvrdil zkrátka a dobře, že to je lenost a vynášel prostředek, který ho byl důstojný, aby Tjadena vyléčil.

Sehnal v sousedním baráku ještě jednoho takového muže, který se jmenoval Kindervater. Toho nastěhoval dohromady s Tjadenem. V barácích stály typické palandy, dvě postele nad sebou, spodek postelí z drátu. Himmelstoss je umístil tak, že jeden z nich dostal hořejší a druhý dolní postel. Ten spodní na to přirozeně sakramentsky doplácel. Proto si to příští večer vyměnili, spodní přišel nahoru, aby to mohl odplatit. To byla Himmelstossova sebevýchova.

Nápad byl sprostý, ale v myšlence dobrý. Bohužel nic nepomáhal, poněvadž nesouhlasil předpoklad: ani u jednoho z nich to nebyla lenost. To mohl vidět každý, kdo se podíval na jejich bledou pleť. Skončilo to tak, že vždycky jeden z obou spal na podlaze. Mohl se při tom lehce nachladit.

Haie se mezitím taky usadil vedle nás. Mrká na mě a mne si nábožně pracky. Prožili jsme"spolu nejkrásnější den své vojančiny. Byl to večer, než jsme jeli do pole. Byli jsme přiděleni k pluku s vysokým číslem, ale poslali nás dřív zpět do garnisony k vyzbrojení, ovšem nikoli do kasáren, kde byli rekruti, ale do jiných. Příští den časně ráno jsme měli odejet. Večer jsme vyrazili, abychom s Himmelstossem zúčtovali. To jsme si už celé týdny svatě slibovali. Kropp to dokonce tak přeháněl, že si umínil jít v míru k poště, aby později, až se stane Himmelstoss zase listonošem, mohl být jeho nadřízeným. Hýřil představami, jak ho bude sekýrovat. To totiž právě způsobovalo, že nás nemohl dostat; spoléhali jsme stále, že ho jednou, nejpozději na konci války, dostaneme.

Mezitím jsme mu chtěli hezky napráskat. Copak se nám mohlo stát, když nás nepozná a my stejně časně ráno odjedeme.

Věděli jsme, v které hospodě každý večer sedává. Když šel odtamtud do kasáren, musil projít temnou, nezastavenou ulicí. Tam jsme na něho číhali za hromadou kamení. Měl jsem s sebou cíchu. Třásli jsme se očekáváním, zda půjde sám. Konečně jsme slyšeli jeho krok, který jsme přesně znali, slyšeli jsme ho dost často ráno, když se dveře rozletěly a řvalo se:

„Vstávat“.

„Sám?“ - šeptal Kropp.

„Sám!“ - Plížil jsem se s Tjadenem kolem hromady. Tu už se blýskala přezka na jeho opasku. Himmelstoss byl, jak se zdálo, trochu nachmelen; zpíval. Šel kolem nás bez nejmenší potuchy.

Chytili jsme cíchu, potichu jsme vyskočili, přehodili jsme mu ji ze zadu přes hlavu, strhli jsme ji dolů, takže tam stál jako v bílém pytlí a nemohl zdvihnout ruce. Zpěv odumřel.

V nejbližším okamžiku byl u toho Haie Westhus. Roztaženýma rukama nás odhodil, aby byl první. Postavil se požitkářsky do příslušné posice, zdvihl ruku jako stěžň na signalisování s dlaní jako lopata na uhlí a zasadil bílému pytlí ránu, že by zabil vola.

Himmelstoss se překulil, přistál o pět metrů dál a začal řvát. Postarali jsme se i o to, neboť jsme měli s sebou podušku. Haie přisedl na bobek, dal si podušku na kolena, chytil Himmelstosse tam, kde byla hlava, a vmáčkl mu ji do podušky. Hned byl tlumenější v tónu. Haie ho nechal tu a tam nalokat se vzduchu, tu vyrazil z chroptění nádherný jasný výkřik, který hned zas zjemněl. Nyní rozepjal Tjaden Himmelstossovi šle a stáhl mu kalhoty. Klepačku držel při tom pevně v zubech. Pak se zvedl a dal se do toho.

Byl to podivuhodný pohled: Himmelstoss na zemi, nad ním Haie, držící jeho hlavu na kolenou, Haie s obličejem ďábelsky zešklebeným a s ústy rozkoší otevřenými, proužkované podvlékačky s nohama do x, které při každé ráně dělaly ve spuštěných kalhotách nejoriginelnější pohyby, a nad tím jako dřevorubec neúnavný Tjaden. Musili jsme ho nakonec přímo odtrhnout, abychom přišli taky na řadu.

Konečně postavil Haie Himmelstosse zase na nohy a předvedl nakonec privátní představení. Napřáhl pravou ruku k face, jako by chtěl trhat hvězdy. Himmelstoss se převalil. Haie ho zvedl, postavil si ho zase pěkně a ulil mu levičkou druhou, prvotřídně mířenou. Himmelstoss vyl a nadával leza po čtyřech. Jeho proužkovaný listonošovský zadek svítil ve světle měsíce.

Zmizeli jsme tryskem.

Haie se ještě jednou ohlédl a řekl vztekle, nasyceně a trochu hádankovitě: „Pomsta je jako jelito.“

Vlastně mohl být Himmelstoss rád; neboť jeho slovo, že má vychovávat navzájem druh druha, přineslo plody na něm samém. Stali jsme se účelivými žáky jeho metod.

Nikdy nevypátral, komu má být za to vděčen. A získal při tom ještě cíchu; neboť, když jsme se za několik hodin tam zase podívali, nemohli jsme ji už najít.

Tento večer způsobil, že jsme příštího rána do určité míry kurážně odjížděli. Vlající plnovous nás proto slavil velmi dojatě jako hrdinnou mládež.

IV

Musíme kupředu kopat zákopy. Při setmění přirachotí nákladní vozy. Vylezeme na ně. Je teplý večer a soumrak nám připadá jako roucho, pod jehož ochranou je nám dobře. Pojí nás; dokonce i lakomý Tjaden daruje mi cigaretu a nabízí oheň. Stojíme těsně vedle sebe, sedět nemůže nikdo. Müller je konečně jednou v dobré náladě; má nové boty.

Motory se roz bručí, vozy drnčí a rachotí. Silnice jsou vyježděny a plny děr. Světlo se nesmí rozžehovat a proto kodrcáme, div že nevyletíme z vozu. To nám ale nenahání strachu. Co se může stát; zlomená ruka je lepší než díra do břicha a mnohý si přímo přeje získat takovou příležitost dostat se domů.

Vedle nás jedou dlouhou řadou muniční kolony. Spěchají, neustále nás předjíždějí. Házíme jim vtipy a oni odpovídají.

Je vidět zeď, patří k nějakému domu, který leží stranou silnice. Natahuji uši. Mýlil bych se? Zase slyším zřetelně husí kejhání. Kouknu na Katczinského - Katczinský na mě; rozumíme si. „Kate, slyším tu nějakého aspiranta na pekáč.“

Kývá. „Udělá se to, až budeme zase zpět. Mám to tu v evidenci.“

Přirozeně, že to Kat má v evidenci. Zná jistě každou husí tlapku v okruhu dvaceti kilometrů.

Vozy dostihují oblasti artilerie. Posice děl jsou maskovány proti pohledu z letounů větve, jako k nějaké vojenské slavnosti „pod zelenou“. Tyto besídky by vypadaly vesele a pokojně, kdyby nebyla jejich obyvateli děla.

Vzduch je těžký kouřem děl a mlhou. Chutnáme na jazyku trpký čoud prachu. Výstřely duní, až se vozy chvějí, ozvěna burácí rachotivě za nimi, všechno kolísá. Naše obličej se nepozorovatelně mění. Nejdeme sice do zákopů, jen kopat, ale na každém obličejí teď stojí: tady je fronta, jsme v její oblasti. Není to ještě strach. Kdo jel dopředu tak často jako my, ten má tvrdou kůži. Jen mladí rekruti jsou rozčileni. Kat je poučuje: „To byla třicetapůlka. Poznáte to podle výstřelu: - hned přijde dopad.“

Ale temný hluk dopadu k nám nedoléhá. Utápí se v brumlání fronty. Kat poslouchá: „Dnes v noci bude maso.“

Posloucháme všichni. Fronta je neklidná. Kropp povídá: „Tommyové už střílejí.“

Výstřely je zřetelně slyšet. Jsou to anglické baterie vpravo od našeho sektoru. Začínají o hodinu dříve. U nás začínají punktem v deset hodin.

„Co jim to napadá,“ volá Müller, „asi jim jdou hodinky o hodinu napřed.“

„Bude maso, povídám vám, cítím to ve všech kostech.“ Kat vystrkuje ramena.

Vedle nás duní tři výstřely. Ohňový paprsek střílí šikmo do mlhy, děla bručí a halasí. Mrazí nás a jsme rádi, že zejtra ráno budeme zase ve svých barácích.

Naše obličej nejsou ani bledší ani červenější než jindy; nejsou ani napjatější ani povolnější, a přec jsou jiné. Cítíme, že do naší krve je zapojen kontakt. To není žádná metafora; to je fakt. To fronta, vědomí fronty vyvolává tento kontakt. V okamžiku, kdy sviští první granáty, kdy je vzduch trhán výstřely, náhle vjede do našich žil, do našich rukou jakési schoulené očekávání, číhání, stav zostřené bdělosti, jakási pružnost smyslů. Tělo je jedním rázem v plné pohotovosti.

Často se mi zdá, jako by to na nás neslyšným kmitáním přeskakoval sám otrásaný, vibrující vzduch sám; nebo jako by to byla sama fronta, která vyzařuje elektřinu, jež mobilisuje neznámé konečky nervů.

Je to pokaždé totéž: jedeme a jsme rozbrčení či dobře naložení vojáci; pak přijdou artileristické posice a každé slovo našich hovorů má změněný zvuk.

Když Kat stojí před baráky a řekne: „Bude maso“ tak je to právě jen jeho mínění, a dost; ale když řekne tady, má ta věta ostrost bajonetu v noci při měsíci, prořízne hladce myšlenky, je blíž a mluví jakýmsi temným významem k tomu nepovědomému, co se v nás probudilo: „bude maso“. Snad se to chvěje a sbírá k obraně to, co v nás žije nejnitrnějšího a nejtajemnějšího.

* * *

Mně je fronta příšerným vírem. Už daleko od jeho středu, v tiché vodě, cítíš jeho savou sílu, která tě přitahuje pomalu, neodvratně, bez velkého odporu.

Ale ze země, ze vzduchu k nám proudí obranné síly, - nejvíce ze země. Nikomu není země tím, čím je voják. Když se na ni tiskne, dlouze, pevně, když se do ní hluboko vrývá obličejem i údy ve smrtelném strachu před ohněm, tu je jeho jediným přítelem, jeho bratrem, jeho matkou, stená svůj strach a své výkřiky jí, mlčelivé a skryté, země je přijímá, pustí ho zase k novým desíti sekundám běhu a života, chytí ho zase, mnohdy navždy.

Země - země - země!

Země plná vln a děr, do nichž se člověk může vrhnout a schoulit! Země, to tys nám dávala v křeči hrůzy, ve vystříknutí zmaru, v smrtelném řevu explozí nesmírnou protivlnu vyhraného života! Divá bouřka skoro na hadry roztrhaného bytí tekla od tebe zpětným proudem skrze naše ruce, takže, my zachránění, jsme se do tebe zahrabávali a zakusovali v němém, úzkostném štěstí přežití minuty!

Při prvním zadunění granátu je odhozena část našeho života jedním rázem o tisícovky let zpět. Vede nás, bdí nad námi a ochraňuje nás pud zvířete. Je podvědomý, rychlejší, bezpečnější, neklamnější než vědomí. Nelze si to vysvětlit, člověk jde a nemyslí na nic - najednou leží v nějaké proláklince terénu, a přes něj stříkají střepiny; - ale člověk si nemůže vzpomenout, že slyšel granát letět nebo že ho napadlo lehnout. Kdyby se měl na to spolehnout, byl by už dávno hromádkou rozházeného masa. To, co nás strhlo a zachránilo, aniž víme jak, to bylo něco jiného, jasno-vidné větření v nás. Kdyby toho nebylo, nebylo by už ani človíčka od Flander až po Vogézy.

Odjíždíme jako rozbrčení či dobře naložení vojáci,- přijdeme do pásma, kde se začíná fronta, a stala se z nás lidská zvířata.

* * *

Sporý lesík nás pohltí. Procházíme kuchyněmi. Za lesíkem sestupujeme. Vozy odjíždějí. Zejtra před úsvitem mají pro nás zase přijet.

Mlha a dělový dým stojí ve výši prsou nad lukami. Měsíc na ně svítí. Cestou táhnou oddíly vojáků. Přílby se lesknou v měsíčním světle slabounkými reflexy. Z bílé mlhy vyčnívají hlavy a pušky, kývajících hlavy, kolébající se hlavně.

Dále vepředu mlha přestává. Hlavy se mění v postavy; - blůzy, kalhoty, boty se vynořují z mlhy jako z mléčného jezera. Formují se v kolonu. Kolona maširuje přímo, postavy se pojí v jakýsi klín, nerozeznáš už jednotlivce, jen černý klín se sune kupředu, podivuhodně doplňován hlavami a puškami připlouvajícími z mlžnatého jezera. Kolona - ne lidé.

Po příčné cestě přijíždějí lehká děla a muniční vozíky. Koňům se v měsíčním svitu lesknou hřbety, jejich pohyby jsou krásné, pošukují hlavami, vidíš blýskot jejich očí. Děla a vozy se sunou kolem nás před rozplývavým pozadím měsíční krajiny, jezdci se svými ocelovými přilbami vypadají jako rytíři z dávných dob, je to jaksi krásné a úchvatné.

Míříme k zákopnickému skladišti. Jedni si naloží na ramena ohnuté, špičaté, železné tyče, druzí prostrčí rovné železné hole skrze svitky drátu a odchází s tímto nákladem. Břemena jsou nepohodlná a těžká.

Terén je rozbitější. Zpředu chodí řadami hlášení: „Pozor, vlevo hluboká granátová jáma!“ - „Opatrně, příkop!“ - Naše oči jsou napjaté, naše nohy a hole makají, dříve než převezmou tíži těla. Najednou četa stojí; narazíme obličejem na svitek drátu svého předáka a klejeme.

Na cestě je několik rozstřílených vozů. Nový rozkaz. „Nekouřit.“ - Jsme těsně u zákopů.

Mezitím se docela setmělo. Obcházíme lesík a máme frontový úsek před sebou.

Na obzoru od konce ke konci stojí neurčitý, načervenalý jas. Je v neustálém pohybu, jsa protínán ohněm z dělových hlavních. Vysoko nad něj stoupají rakety, stříbrné a rudé koule, které se rozprsknou a prší na zem bílými, modrými a rudými hvězdami. Vyletují francouzské rakety, které rozvinují ve vzduchu hedvábný padák a snášejí se docela pomalu. Osvětlují všechno jako ve dne, jejich světlo proniká až k nám, ostře vidíme na zemi své stíny. Snášejí se celé minuty, než dohoří. Ihned stoupají nové, všude, a mezi nimi zase zelené, modré, rudé.

„Pěkná kaše," povídá Kat.

Dělová bouřka sílí v jediné temné dunění a rozpadá se opět ve skupiny explozí. Rachotí suché salvy kulometů. Vzduch nad námi je naplněn neviditelným shonem, vytím, pískáním a syčením. To je menší kalibr; - mezi to ale hučí noci jako varhany i velké „kufry", hezky těžké věcičky, a přistávají daleko za námi. Mají jakýsi říjivý, vzdálený, chraptivější hlas jako řevní jeleni, a táhnou svou cestou vysoko nad vytím a pískotem málokališerních střel.

Reflektory začínají ohledávat černou oblohu. Klouzají po ní jako ohromná, na konci zúžená pravítka. Jeden z nich stojí tiše a trochu se chvěje. Ihned je u něho druhý, kříží se, černý hmyz je mezi nimi a snaží se uniknout: letec. Je oslepen, nejistý a potácí se.

* * *

V pravidelných vzdálenostech vrážíme do země železné koly. Dva a dva drží vždy svitek, druzí odvinují drát. Je to praošklivá práce s těmi hustými, dlouhými ostny. Nejsem zvyklý odvinovat a roztrhu si ruku. Po několika hodinách jsme hotovi. Ale máme ještě kdy, než přijdou nákladní vozy. Většina z nás si lehne a spí. Pokouším se o to také. Ale je příliš chladno. Je vidět, že jsme blízko moře, chlad nás neustále probouzí.

Najednou pevně usnu. Když náhle jedním skokem vyletím, nevím, kde jsem. Vidím hvězdy, vidím rakety a mám na okamžik dojem, že jsem usnul na nějaké zahradní slavnosti. Nevím, je-li ráno či večer, ležím v bledé kolébce svítání a čekám na měkká slova, která musí přijít, měkká a skrytá, - pláču? Sahám si na oči, je to tak podivné, což jsem dítě? Hebká kůže; - trvá to jen

vteřinu, pak poznávám siluetu Katczinského. Sedí klidně jako stará vojna a kouří fajfku, fajfku s víčkem přirozeně. Když zpozoruje, že jsem vzhůru, říká:

„Tos vylít! Byl to jenom zapalovač, zašustl tamhle do křoví.“

Posadím se; cítím se podivuhodně osamocen. Je dobře, že je tu Kat.

Dívá se zamyšleně směrem k frontě a říká: „Docela pěkný ohňostroj, jen kdyby to nebylo tak nebezpečné.“

Za námi to práskne. Pár rekrutů polekaně vyskočí. Za pár minut to sem zas uhodí, blíže než prve. Kat si vyklepává fajfku. „Je v ní trouď.“

Už je to tady. Plazíme se pryč, jak to jen ve spěchu jde. Příští rána sedí už mezi námi.

Několik mužů křičí. Na obzoru stoupají zelené rakety. Bláto vyletuje do vzduchu, střepiny bzučí. Slyšíš je ještě pleskat, když hluk explose dávno už zas oněměl.

Vedle mne leží nějaký poděšený rekrut, bělohlávek. Vmáčkkl obličej mezi ruce. Přílba se mu odkutálela. Najdu ji a chci mu ji narazit na hlavu. Vyhlédne, srazí přílbu a vleze si jako dítě hlavou pod mou paži, těsně na má prsa. Úzká ramena sebou šubají. Ramena jako měl Kemmerich.

Nechám ho dělat, co mu libo. Ale aby mu přílba byla aspoň k něčemu, nasadím mu ji na zadek, ne z blbosti, ale z dobrého uvážení, neboť to je nejvyšší bod. I když je tam hodný kus masa, rány tam jsou zatraceně bolestivé, kromě toho musí člověk celé měsíce ležet v lazaretu na břiše a potom velmi pravděpodobně kulhat.

Někam to silně uhodilo. Mezi dopady je slyšet křik. Konečně nastane klid. Oheň se přes nás přehnal a leží nyní na posledních liniích rezerv. Odvážíme se vyhlédnout. Rudé rakety kmitají vzduchem. Pravděpodobně přijde útok.

U nás je stále klid. Posadím se a trhnu rekrutem za rameno. „Už je po všem, chlapče! Ještě to dobře dopadlo.“

Rozhlíží se vyjeveně. Domlouvám mu: „Na to si zvykneš.“ Zahlédne svou přílbu a nasadí šiji. Najednou se začervení jako rak a zarazí se. Pozorně sáhne rukou dozadu a dívá se utrápeně na mě. Chápu rázem: horečka z kanonády. Proto vlastně jsem mu tu přílbu tam zrovna nedal, - ale těším ho: „To není žádná hanba; to měli už jiní lidé než ty po svém křtu ohněm plné kalhoty. Jdi tamhle za křoví, zahod' podvlékačky a je to.“

* * *

Odklidí se. Je tišeji, ale křik nepřestává. „Alberte, co je?“ ptám se.

„Tam dole to trefilo na plno pár kolon.“ Křik trvá dál. To nejsou lidé, ti nemohou tak strašně křičet.

Kat povídá: „Ranění koně.“

Neslyšel jsem ještě nikdy koně křičet a nechci tomu věřit. To, co tu úpí, je bída světa, mučený tvor, divoká, hrůzyplná bolest. Zbledli jsme. Detering se vztyčí. „Rasi, rasi! Zastřelte je přec!“ Je to sedlák a cítí s koňmi. Koně - to je jeho věc. A jakoby naschvál, oheň skoro mlčí. Tím zřetelnější je křik zvířat. Nevíme už ani, odkud to přichází z této, teď tak tiché, stříbrné, měsíčné krajiny, je to neviditelné, duchovité, všude, mezi nebem a zemí, bubří to do nedoměra – Detering se rozzuří a řve: „Zastřelte je, zastřelte je přec, zatracená bando!“

„Musejí napřed odnést lidi,“ povídá Kat.

Vstaneme a hledáme, kde to je. Jestli ta zvířata uvidíme, snáz to sneseme. Meyer má u sebe polní kukátko. Vidíme temnou skupinu sanifáků s nosítky a černá větší klubka, která se pohybují. To jsou ranění koně. Ale ne všichni. Několik jich běží tryskem dál, skácí se a zase pádí. Jednomu koni to roztrhlo břicho, střeva mu hluboko vyhřezla. Zamotá se do nich a klesá, ale opět vstane. Detering strhne pušku a míří. Kat muji srazí. „Zbláznil ses?“ Detering se chvěje a hodí pušku na zem.

Posadíme se a zacpáváme si uši. Ale ten strašlivý nárek a sténání a bědování všecko proniká, všudy proniká.

My, jak tu jsme, už něco sneseme. Ale tady z toho nám vyráží pot. Chce se nám vstát a utéci, zcela lhostejno kam, jen abychom už neslyšeli ten křik. A při tom to nejsou lidé, ale jenom koně.

Z tmavého klubka se odlučují opět nosítka. Pak zarachotí jednotlivé rány. Klubka sebou šubají a lehají. Konečně! Ale ještě není konec. Ti lidé se nemohou dostat k poraněným zvířatům, která úzkostně pobíhají, nesouce všecku bolest v široce rozevřených tlamách. Jedna z postav kleká, rána - kůň klesá, - ještě jeden. Poslední se vzepře na přední nohy a točí se do kolečka jako vlček, točí se sedmo na vzepřených předních nohách do kola, má patrně roztráštěný hřbet. Voják běží k němu a zastřelí ho. Pomalu, pokorně sesouvá se to na zem.

Dáme ruce od uší. Křik oněměl. Jen ve vzduchu visí ještě táhlý, umíravý vzdech. Pak jsou tu zase jen rakety, zpívající granáty a hvězdy - a je to skoro podivuhodné.

Detering jde a nadává: „Rád bych věděl, čím ti jsou vinni!“ Ještě jednou se k tomu vrátí. Jeho hlas je rozrušen, zní téměř slavnostně, když prohlašuje:

„To vám říkám, největší sprostota je to, že posílají do války zvířata.“

* * *

Vracíme se. Je na čase dostat se k našim vozům. Obloha o poznání zjasněla. Tři hodiny ráno. Vítr je svěží a chladný, popelavá hodina šediví naše obličej. Tápeme husím pochodem skrze zákopy a jámy a dostáváme se zase do mlžnatého pásma. Katcziński je nepokojný, to je špatné znamení.

„Co je ti, Kate?“ ptá se Kropp.

„Chtěl bych, abychom byli už doma.“ Doma – to myslí baráky.

„Už to nebude dlouho trvat. Kate.“

Je nervósní. „Nevím, nevím.“

Přicházíme do spojovacího zákopu a potom na luka. Vynořuje se lesík; známe tu každý metr. To je už hřbitov myslivců s pahrbky a černými kříži.

V tom okamžiku to za námi zafičí, bubří, zapraská, hřmí. Skrčili jsme se - sto kroků před námi vystříkne ohnivý mrak.

V příští minutě, pod druhou explosí stoupá pomalu kus lesa nad vršky stromů, tři, čtyři stromy plují s ním a lámou se při tom na kusy. A už sem syčí jako ventily kotlů další granáty - těžký oheň.

„Kryt!“ řve někdo. „Kryt!“

Luka jsou plochá, lesík je příliš daleko a nebezpečný; není jiného krytu krom hřbitova a hrobů. Vkloukáme tam po tmě, každý se přilepí k nějakému hrobu, jako by ho tam připlivli.

Právě v poslední vteřinu. Tma šílí. Kusy tmy černější než noc valí se s ohromnými hrby na nás a přes nás. Ohně výbuchů blýskají hřbitovem. Východisko nikde. Odvažuji se pohledět v blescích granátů na luka. Jsou jako rozbouřené moře, dlouhé a úzké plameny explodujících střel vystřikují jako fontány. Je vyloučeno, aby tím někdo prošel.

Lesík mizí, je rozdupán, roztrhán, rozdrčen. Musíme zůstat tady na hřbitově.

Před námi puká země. Hroudy prší. Cítím nějaké trhnutí. Střepina mi roztrhla rukáv. Zatínám pěst. Žádné bolesti. Ale to mne neuklidňuje, rány bolívají až později. Přejíždím rukou paži. Je škrábnuta, ale zdráva. Tu mi něco třesne do hlavy, až se mi zakalí vědomí. Jako blesk mi kmitne hlavou myšlenka: Neomdlít! padám do jakési černé kaše a hned zas vstávám. Střepina narazila na mou přílbu, ale přilétla z tak daleka, že ji neprorazila. Vytírám si bláto z očí. Přede mnou se roztrhla nějaká jáma, nejasně ji rozeznávám. Granáty neuhodí tak lehce do téže jámy, proto chci do ní. Vymrštím se jedním skokem, na plocho jako ryba nad vodu, tu to zase zafičí, rychle se skulím, sahám po krytu, cítím něco nalevo, vmáčknu se vedle toho, povolím to, sténám, země puká, tlak vzduchu hřmí v mých uších, lezu pod to, co povoluje, přikrývám se tím, je to dřevo, plátno, kryt, ubohý kryt před padajícími střepinami.

Otvírám oči; mé prsty svírají nějaký rukáv, nějakou ruku. Raněný? Křičím na něho - neodpovídá - mrtvý. Ruka sahá dále do úlomků dřeva - tu si už zas uvědomuji, že ležíme na hřbitově. Ale oheň je silnější než všechno ostatní. Rozbílí mé vědomí, lezu jen ještě hlouběji pod rakev: Kryj mě, i kdyby v tobě ležela sama smrt.

Přede mnou zeje trychtýř. Chytám ho očima i pěstmi, musím do něho jediným skokem. Tu dostanu ránu do obličeje, nějaká ruka mě chytá za rameno, což se ten mrtvý probudil? Ruka mnou třese, obracím hlavu; ve světle vteřiny civím do obličeje Katczinského, má ústa široce rozevřena a řve, neslyším nic, škubá mnou, naklání se ke mně; v krátké vlně ticha dostihne mne jeho hlas: „Plyn-plyn-plyn-dej to dáááá!“

Vytrhuji náustek plynové masky ... V malé vzdálenosti ode mne někdo leží. Nemyslím na nic krom toho, že ten tam musí vědět: „Plyn, plyn!“

Volám, plazím se k němu, biju ho náustkem; nepozoruje nic ještě - jednou, ještě jednou - krčí se -je to rekrut - dívám se zoufale po Katovi, má už masku, vytrhnu také svoji, přílba letí stranou,

odře mi obličej, dostanu se k tomu muži, hned u mé ruky leží jeho náustek, chytím masku, strkám mu ji přes hlavu, sáhne po ní - povolím - a rázem jedním trhnutím ležím v trychtýři.

Temné pukání plynových granátů mísí se s praskotem explozivních střel. Mezi explosemi řinčí zvon, gongy, kovové klapačky oznamují všudy - plyn - plyn - plyn.

Za mnou to žbluňkne, jednou, dvakrát. Je to Kat, Kropp a ještě někdo. Ležíme čtyři v těžkém, číhavém napětí a dýcháme tak slabě, jak jen možno. Tyto první minuty v masce rozhodují o životě a smrti: přiléhá dobře? Znáám hrozné obrazy z lazaretů: otrávené plynem, kteří, dusíce se, vyvrhují celé dny po kusech své spálené plíce.

Dýchám teď opatrně s ústy přitíštěnými pevně na patronu. Čmoud se už plíží po zemi a klesá do všech dolinek. Jako měkká, široká chobotnice lehá si do našich jam a protahuje se v nich.

Rýpám do Kata: bude lip vylézt a ležet nahoře, než tady, kde se hromadí nejvíc plynu. Ale nedostaneme se k tomu. Začíná nové krupobití střel. Vypadá to tak, jako by už neřvaly explose, ale jako by běsnila sama země. S praskotem sviští něco černého sem dolů k nám. Padne to těžce vedle nás: do vzduchu vymrštěná rakev.

Vidím, že Kat se hýbá a lezu k němu. Rakev padla čtvrtému v naší díře na nataženou ruku. Muž se pokouší strhnout si druhou rukou plynovou masku. Kropp včas zakročí, zkroutí mu ruku za záda a pevně mu ji tam drží.

Kat a já začneme uvolňovat poraněnou ruku. Víko rakve je prasklé a povolné, vytrhneme je lehce, mrtvého vyhodíme, vyvalí se, pak se pokoušíme uvolnit dolní část.

Muž na štěstí omdlí a Albert nám může pomoci. Nemusíme už být tak ostražití a pracujeme, seč síly, až rakev rupne a povolí pod podloženou lopatou.

Svítá. Kat vezme kus víka, podloží jím roztráštěnou ruku a ovineme ji všemi svými obinadly. Pro okamžik nemůžeme víc dělat.

Hlava mi pod plynovou maskou duní a bzučí, div nepukne. Plíce se namáhají, mají stále tentýž horký, opotřebovaný vzduch, žíly na spáncích vystupují, zdá se ti, že se udušíš. Prosakuje k nám šedivé světlo. Hřbitovem vane vítr. Vyplazím se nad okraj jámy. Ve špinavém svítání leží přede mnou vytržená noha, bota je docela neporušena, vidím to všechno zcela zřetelně v jediném okamžiku. Teď se však někdo na několik metrů ode mne zdvihá, čistím skla, rozčilením jsou stále znovu zamžena, dívám se upřeně na něho: muž už nemá na sobě masku.

Čekám ještě několik vteřin - neklesá, dívá se pátravě kolem a dělá několik kroků, vítr rozptýlil plyn, vzduch je čistý, tu si s chroptěním strhují rovněž masku, jako studená voda proudí do mne vzduch, oči mi přecházejí, vlna mne zaplavuje a hází v jakousi tmou.

* * *

Výbuchy ustaly. Obracím se k jámě a kynu ostatním. Vylézají a strhují masky. Chápeme se raněného, jeden z nás vezme jeho ruku v dlaze. Tak klopytáme spěšně odtud.

Hřbitov je v sutinách. Rakve a mrtvoly leží porůznu kolem. Byli ještě jednou zabiti; ale každý, jenž byl roztrhán, zachránil jednoho z nás.

Plot je zničen, koleje polní dráhy za ním jsou vytrhány, tři ohnuty vysoko do vzduchu. Před námi někdo leží. Zastavujeme se, jen Kropp s raněným jedl.

Ten, jenž leží na zemi, je nějaký rekrut. Jeho kyčle je zakrvácena; je tak vyčerpan, že sahám po čutoře, kde mám rum s čajem.

Kat mi zadrží ruku a nakloní se nad ním: „Kam tě to chytlo, kamaráde?“

Koulí očima, je příliš slabý, aby mohl odpovědět. Rozřízneme opatrně kalhoty. Sténá. „Tiše, tiše, bude ti líp.“

Má-li ránu do břicha, nesmí pít. Nedávil a to je dobře. Obnažujeme kyčli. Je to jediná kaše z masa a úlomků kostí. Je zasažen kloub. Ten chlapec nebude už nikdy chodit.

Otírám mu navlhčeným prstem spánky a dávám mu lok. Do jeho očí přichází pohyb. Teď teprve vidíme, že i jeho pravá paže krvácí.

Kat rozřepí dvě obinadla tak široko jak jen možno, aby přikryla ránu. Hledám plátno, abych je ovinul. Nemáme už žádné, proto rozříznu raněnému nohavici ještě dál, abych použil kousek jeho podvlékaček na obvaz. Ale nemá je. Dívám se na něho pečlivěji: je to ten bělohlávek od prve.

Kat mezitím vytáhl z kapes nějakého mrtvého ještě jedno obinadlo, které přikládáme opatrně kolem rány. Povídám mladíkovi, který se na nás nepřetržitě dívá: „Půjdem ti pro nosítka.“

Tu otevře ústa a šeptá: „Tady zůstat.“

Kat povídá: „Vždyť zas hned přijdem. Jdeme ti pro nosítka.“

Nelze rozeznat, zda pochopil; kňourá jen za námi jako dítě: „Nechod'te pryč.“

Kat se ohlédne a šeptá: „Co říkáš - vzít jednoduše revolver, aby to přestalo?“

Rekrut sotva vydrží transport, a může to s ním trvat nanejvýš ještě několik dní. Ale to vše až potud, nebude nic proti té době, než umře. Teď je ještě omámen a nic necítí. Za hodinu bude z něho vřeštící uzílek nesnesitelných bolestí. Dni, které ještě bude žít, budou mu jedinou vzteklou bolestí. A komu to prospěje, bude-li je ještě mít či ne.

Kývám. „Ano, Kate, měli bychom vzít revolver.“

„Dej sem,“ říká a zůstává stát. Vidím, že je rozhodnut. Ohlížíme se, ale nejsme už sami. Před námi se shromažďuje nějaký hlouček, z jam a příkopů vylézají hlavy.

Přinášíme nosítka.

Kat potřásá hlavou. „Takoví mladí chlapci.“ Opakuje: „Takoví mladí, nevinní chlapci.“

* * *

Naše ztráty jsou menší, než jsme předpokládali: osm mrtvých a šest raněných. Byl to jen krátký dělo střelecký přeřad. Dva z našich mrtvých už leží v jednom z roztržených hrobů; potřebujeme je jen zaházet.

Vracíme se. Mlčky, husím pochodem, kulhá muž za mužem. Raněné odnášejí na obvaziště. Ráno je kalné, sanitáři běhají s čísly a cedulkami, ranění vrní.

Začíná pršet.

Za hodinu dospějeme k vozům a vylezeme na ně. Je tu teď víc místa než prve.

Děšť sílí. Rozvinujem cely a dáváme šije přes hlavy. Voda na ně bubnuje. Po stranách tekou dešťové nitě. Vozy pleskají skrze díry silnice a my se kolébáme ve spánku sem a tam.

Dva muži na předku vozu mají dlouhé tyče s vidlicí nahoře. Dávají pozor na telefonní dráty, visící tak nízko přes silnici, že by nám mohly utrhnout hlavu. Oba je včas tyčemi zachycují a zvedají přes nás. Slyšíme jejich volání: „Pozor-drát“, a v polospánku se shýbáme do dřepu a zase vztyčujem.

Vozy se monotónně kývají, monotónní je volání, monotónně řine se děšť. Řine se na naše hlavy, nahlavy těch mrtvých tam vpředu, na' tělo malého rekruta s ranou, která je příliš veliká pro jeho kyčli, řine se na hrob Kemmerichův, řine se na naše srdce.

Někde zahučí explose. Trhneme sebou, oči jsou napjaty, ruce se zase hotoví přenést těla přes stěny vozu do příkopu u cesty.

Nepřijde už nic. Jen monotónní volání: „Pozor drát“ - spouštíme se do dřepu - opět napolo spíme.

V

Je obtížné zabíjet jednotlivou veš, když jich má člověk sta. Ta zvířátka jsou trochu tvrdá, a luskat věčně nehty jednou zrudí. Proto upevnil Tjaden víčko škatulky na černidlo drátem nad pahýl hořící svíčky. Do této pánvičky vši jednoduše hází - praskne to a je po všem.

Sedíme kolem dokola, majíce košile v rukou, horní půlku těla nahou v teplém vzduchu a ruce v plné práci. Haie má zvlášť jemný druh vši: mají na hlavičce červený kříž. Proto tvrdí, že šije přinesl z lazaretu v Thourout a že jsou osobně od jednoho obrštáby. Chce tuku, který se pomalu v plechovém víčku hromadí, použít na mazání bot a půl hodiny se svému vtipu řehťá, div nepraskne.

Ale dnes nemá velký úspěch; něco jiného nás příliš zaměstnává. To, co bylo dosud pověstí, se stalo skutkem. Himmelstoss je tady. Včera se objevil, slyšeli jsme už jeho dobře známý hlas. Honil prý doma pár mladých rekrutů příliš mnoho v oranici. Aniž o tom věděl, byl mezi nimi syn vládního presidenta. To mu zlomilo vaz.

Tady se bude divit. Tjaden vykládá už celé hodiny, jak mu bude odpovídat. Haie se dívá zádumčivě na své velké pracky a mžourá jedním okem po mně. Ten výprask byl vrcholem, jeho života; vypravoval mi, že se mu o tom ještě často zdává.

* * *

Kropp a Müller se baví. Kropp sehnal někde esšálek čočky, patrně v zákopnické kuchyni. Müller po ní žádostivě šilhá, ale ovládá se a ptá: „Alberte, co bys dělal, kdyby teď najednou vypukl mír?”

„Mír neexistuje!” odsekne krátce Albert.

„Ale, kdyby,” trvá na svém Müller, „co bys dělal?”

„Sek bych s tím!” kňučí Kropp.

„To je jasné. A pak?”

„Vožral se,” povídá Albert. „Neblbni, já to myslím vážně.”

„Já taky,” povídá Albert, „co jiného by měl člověk vlastně dělat?”

Kata otázka zajímá. Žádá od Kroppa svůj tribut na čočce, dostane je, uvažuje dlouho a míní: „Vožrat by se člověk moh, jinak ale na nejbližší dráhu – a pryč k maminkám, člověče, Alberte, mír.”

Hrabe se ve svém zápisníku z voskovaného plátna, vytahuje jakousi fotografii a pyšně ji všem ukazuje. „Má stará!” Pak ji zase zabalí a nadává: „Ta zatracená, všivá válka.”

„Ty máš co povídat,” říkám. „Ty máš svého kluka a svou ženu.”

„Právě proto,” přikyvuje, „musím se starat, aby měli co jíst.”

Smějeme se. „O to nebude nouze, Kate, a když, tak půjdeš jednoduše rekvirovat.”

Müller je hladov a není stále ještě spokojen. Děsí Haie z jeho snů o výprasku. „Haie, co ty bys dělal, kdyby teď vypukl mír?”

„Nejdřív bych ti dal přes kušnu, že o něčem takovém tady vůbec začínáš,” povídám, „jaks na to přišel?”

„Jak přijde kravinec na střechu?” odpovídá Müller lakonicky a obrací se zase na Haie Westhuse. Na Haie je toho najednou moc. Kolébá svou pihovatou lebkou:

„Ty myslíš jako, že už nebude vůbec žádná válka.”

„Tak. Ty ale taky pochopíš všecko.”

„Pak by přec přišly zas ženský, ne?” Haie si olizuje hubu.

„To taky.”

„Ať jsem zatracenej," povídá Haie, a jeho obličej roztává, „jestli bych si pak nenarazil nějakou správnou holku, víš, takovou štramandu jako kyrysar, kterou bych měl za co rafnout, a hnedky s ní do postele! Představ si opravdické postele s peřinami a pružnými matracemi, děti drahý, tejdén bych si vůbec nenatáh kalhoty."

Všichni mlčí. Obraz je příliš krásný. Mráz nám běží po těle. Konečně se Müller vzmuží a zeptá se:

„A potom?"

Pausa. Pak prohlásí Haie trochu poťouchle: „Kdybych to byl dotáh až na kaprála, dal bych si nalejt a sloužil bych dál."

„Ty jsi ale vůl, Haie," povídám.

Haie odpovídá klidně otázkou: „Kopals už někdy rašelinu? Zkus to." Při těch slovech vytáhne z holínky lžíci a hrábne do Albertovy misky.

„Horší než kopat zákopy v Ghampagni to taky nemůže být," namítám.

Haie žvýká a šklebí se: „Ale trvá to trošku dýl. A pak se při tom nemůžeš ulejšvat."

„Ale, člověče, Haie, doma je to přece lepší."

„Tak částečně, částečně," říká a zahloubá se s otevřenými ústy do svých úvah.

Z jeho rysů si můžeš přečíst, o čem přemýšlí. Je v tom bídná chajda z rašeliny, je v tom těžká práce v žáru stepi od časného rána až do večera, je v tom skrovná mzda, jsou v tom špinavé hadry čeledína - -

„V míru nemáš na vojně žádné starosti," sděluje nám, „každý den máš svou menáž, jinak uděláš randál, máš svou postel, každý týden čisté prádlo jako baron, děláš svou poddůstojnickou službu, máš krásnou uniformu; večer jsi svým pánem a jdeš do hospody."

Haie je neobyčejně pyšný na svou myšlenku. Je do ní zamilován. „A když si odkroutíš svých dvanáct let, zaopatří tě někde a staneš se hajným. Celičkový den se můžeš jen procházet." Potí se při pomýšlení na budoucnost. „Představ si, jak tě pak budou traktýrovat. Tady koňak, tam skleničku piva. S hajným chce být každý za dobře." „Z tebe nebude nikdy kaprál, Haie," namítne Kat. Haie se na něho zaraženě podívá a mlčí. V jeho myšlenkách jsou teď asi jasné podzimní večery, neděle na stepi, vesnické zvony, odpůldne a noci s děvčaty, svítky z pohankové krupice s velkými špekovými oky, bezstarostné hodiny prožvaněné při džbánku.

S takovou dávkou obrazů nemůže být tak hned hotov; proto bručí rozzlobeně: „Co se pořád ptáte na takové voloviny?" Přetáhne si košili přes hlavu a zapne si blůzu.

„Co bys dělal ty, Tjadene?" volá Kropp. Tjaden zná jen jedno. „Dával pozor, aby mi neuklouz Himmelstoss."

Pravděpodobně by ho nejraději zavřel do klece a každé ráno na něj chodil s klackem. Blouzní ke Kroppovi: „Na tvém místě bych koukal stát se lajtnantem. Pak bys mu moh dělat nohy, až by z toho byl jelen."

„A ty, Deteringu?" pátrá Müller dále. Je to rozený kantor s tím svým věčným ptaním.

Detering je skoupý na slovo. Ale na toto téma dává odpověď. Dívá se do vzduchu a říká jen jednu větu: „Přišel bych právě ještě na žně.“ S těmi slovy vstane a odchází. Má starosti. Jeho žena musí hospodařit sama. K tomu ještě jim vzali dva koně. Každý den čte noviny, které přicházejí, zdali v tom jejich oldenburském koutku taky neprší. To by nesklidili sena.

V tom okamžiku se objeví Himmelstoss. Jde přímo k naší skupině. Tjadenovi naskočí na obličej skvrny. Položí se, jak je dlouhý a široký, do trávy a zavře rozčilením oči.

Himmelstoss je trochu nerozhodný, a zpomaluje chůzi. Potom však přec k nám zamíří. Nikdo se ani nepokouší vstát. Kropp se na něho se zájmem dívá.

Stojí teď už před námi a čeká. Poněvadž nikdo nic neříká, vypustí krátké „No?“

Mine pár vteřin; Himmelstoss zřejmě neví, co má dělat. Nejraději by nás nechal běhat kalupem do kolečka. Ale zdá se, že se už naučil, že fronta není kasárenský dvůr. Zkouší to opětovně, ale neobrací se už ke všem, nýbrž na jednoho, doufá, že tak dostane spíš odpověď. Kroppa má nejbližší. Proto ho poctí otázkou: „No, taky tady?“

Ale přepjatá láska k Himmelstossovi není právě hříchem Kroppovým.

Odpovídá stručně: „Tak se mi zdá, že trochu dýl než vy.“

Zarudlý knír se třese. „Vy mě už neznáte, co?“

Tjaden nyní otevře oči. „Ale jo.“

Himmelstoss se obrátí k němu: „To je přece Tjaden, ne?“

Tjaden zdvihne hlavu. „A víš, co jsi ty?“

Himmelstoss je zaražen. „Od kdypak si tykáme? Co pak jsme spolu pásli krávy?“

Neví absolutně, jak z téhle situace vyváznout. Tak otevřeného nepřátelství nečekal. Ale prozatím se střeží; jistě mu někdo nažvanil ten nesmysl o střílení do zad.

Tjaden zlostí nad otázkou o pasení krav je dokonce vtipný.

„Ne, to ty sám.“

Teď to vše už taky v Himmelstossovi. Tjaden ho ale rychle předejde. Chce se rychle zbavit svého vtipu. „Co jsi ty, chceš vědět? Jsi prevít, to jsi! To jsem ti chtěl už dávno říci.“

Zadostiučinění mnoha měsíců svítí mu z jasných prasečích očíček, když vyhodí svého prevíta.

Taky Himmelstoss rozváže: „Co chceš ty hnojaři, ty umazaný pacholku z rašeliniště? Vstaňte a paty k sobě, když s vámi mluví nadřizený!“

Tjaden mu velkodušně kyne. „Pohov, Himmelstossi, pohov! Odstoupit!“

Himmelstoss je běsnící execírreglamá samo. Císař pán by nemohl být víc uražen. Štěká: „Tjadene, poručím vám služebně: vstaňte!“

„A co ještě?“ ptá se Tjaden.

„Chcete mého rozkazu poslechnout nebo ne?“

Tjaden odpovídá pokojně a definitivně, aniž to ví, nejznámějším klasickým citátem. Současně se k němu obrátí zadkem.

Himmelstoss se žene odtud: „Přijďte před válečný soud!“

Díváme se, jak mizí směrem ke kanceláři.

Haie a Tjaden spustí válečný pokřik kopáčů rašeliny. Haie se směje, až si vymkne čelist a stojí tu najednou bezmocně s otevřenou hubou. Albert mu ji musí ranou pěsti zase zasadit.

Kat má starost: „Když tě udá, bude zle.“

„Myslíš, že to udělá?“ ptá se Tjaden.

„Jistě,“ povídám.

„Dostaneš nanejvýš pět dní,“ vysvětluje Kat. To Tjadenem nehne. „Pět dní sedět, to je míti pět dní pokoj.“

„A když přijdeš na pevnost?“ zkoumá důkladněji Müller.

„Tak budu mít po válce.“

Tjaden je májové dítě. Nepřipouští si žádných starostí. Odejde s Haiem a Leerem, aby ho nezastihli v prvním, rozčilení.

* * *

Müller není stále ještě hotov. Vezme si zase Kroppa na mušku.

„Alberte, kdybys teď přišel opravdu domů, co bys dělal?“

Kroppje teď už nasycen a je proto povolnější. „Kolik by nás pak bylo vlastně ve třídě?“

Počítáme: z dvaceti je osm mrtvých, čtyři ranění, jeden v blázinci. Sešlo by se nás tedy nanejvýš dvanáct.

„Z toho jsou tři lajtnanti,“ povídá Müller. „Myslíš, že by si nechali od Kantorka něco líbit?“

Nemyslíme; my bychom si už taky nenechali nic líbit.

„Jak je to vlastně s trojím pásmem děje ve Vilému Tellu?“ - vzpomíná si najednou Kropp a řve smíchy.

„Jaký cíl měl gótingenský Hainbund?“ vyptává se náhle velmi přísně i Müller.

„Kolik dětí měl Karel Smělý?“ dim na to klidně.

„Vy, Baumere, to v životě daleko nepřivedete,“ vřiská Müller.

„Kdy byla bitva u Zamy?“ vyzvídá Kropp.

„Vy neberete život dost vážně, Kroppe, sedněte si, máte zcela nedostatečnou“ - odmítám.

„Které úkoly ve státě pokládal Lykurgos **za** nejdůležitější?“ šišlá Müller a tváří se, jako by si upravoval skřípec.

„Říká se: My Němci se bojíme jen Boha, jinak nikoho na světě, nebo my Němci - ?“ dávám jim na uvážení.

„Kolik obyvatel má Melbourne?“ zašveholí místo odpovědi Müller.

„Jak se chcete uplatnit v životě, když ani tohle nevíte?“ ptá se rozhořčeně Albert.

„Co rozumíme pod soudržností?“ zatrumfuje tázaný.

Ze všech těch krámů toho už moc nevíme. Taky nám nic neprosněly. Ale nikdo nás ve škole nenaučil, jak zapálit za deště a bouřky cigaretu, jak udělat z vlhkého dříví oheň - nebo že je nejlíp vrazit bajonet do břicha, poněvadž tam neuvázne jako v žebrech.

Muller povídá zadumaně: „Co to všechno pomůže. Budeme zase mačkat školní lavice.“

Pokládám to za vyloučené. „Snad uděláme válečnou maturitu.“

„**K** tomu potřebuješ přípravu. A i když ji budeš mít, co potom? Být na vysoké škole není o moc lepší. Když nemáš peníze, budeš musit taky dřít.“

„Trochu je to přec lepší. Ale jsou to přece jen kecy, co tu do tebe nalejavají.“

Kropp nám trefí do noty: „Jak to člověk může brát vážně, když byl tady venku.“

„Ale nějaké zaměstnání přece mít musíš,“ namítá Müller, jako by to byl sám Kantorek ve vlastní osobě.

Albert si čistí nožem nehty. Divíme se tomu hejskovství. Ale je to jen znamením, že přemýšlí. Odloží nůž a prohlásí: „To je právě to. Kat a Detering a Haie půjdou zase po svém zaměstnání, poněvadž je měli už před tím. Himmelstoss taky. Ale my žádné neměli. My se máme po tomhle“ - udělal gesto směrem ke frontě - „do nějakého vpravit.“

„Člověk by měl mít rentu a moci pak žít docela sám v nějakém lese,“ - povídám, ale hned se stydím za to velikášství.

„Jakpak to bude, až se vrátíme?“ míní Müller a sám je zaražen.

Kropp krčí rameny. „Nevím. Až to bude, tak uvidíme.“

Rady si neví vlastně nikdo. „Co by tak člověk mohl dělat?“ ptám se.

„Nemám k ničemu chuť,“ odpovídá unaveně Kropp. „Jednoho dne budeš stejně mrtev, tak co z toho máš?“

Myslím, že se vůbec nevrátíme.“

„Když tak o tom přemýšlím, Alberte,“ povídám po chvíli a válím se na zádech, „tak by se mi chtělo, když slyším slovo mír a kdyby to tak opravdu bylo, udělat něco neslýchaného, tak mi to stoupá do hlavy. Víš, něco, co by stálo za to, že jsme se tady v tomhle váleli. Jenom že si neumím nic představit. Co se mi zdá možné, víš, ten celý krám s povoláním a studiem a platem a tak dál - to je mi k zblití, poněvadž to tu už bylo odjakživa a je to protivné. Nenapadá mi nic - nenapadá mi nic, Alberte.“ Najednou se mi zdá, že je všechno zoufalé a bez vyhlídky.

Kropp taky o tom přemýšlí. „S námi se všemi bude vůbec zle. Jestli pak se tam doma vlastně o to starají? Dva roky střelení a ručních granátů, ty pak nesvlíkneš jen tak, jako punčochu.“

Souhlasíme, tak že se vede každému; nejenom nám tady; všude, každému, kdo je v stejné situaci, tomu mín, tomu víc. Je to obecný osud naší generace.

Albert to vysloví. „Válka nás pro všechno zkazila." Má pravdu. Nejsme už mládeží. Nechceme už brát svět útokem. Jsme uprchlíci. Prcháme sami před sebou. Před svým životem. Bylo nám osmnáct let a začínali jsme milovat svět i život; musili jsme na to střílet. První granát, který dopadl, trefil naše srdce. Jsme vyloučeni z toho, co pracuje, snaží se, pokračuje. Už na to nevěříme, věříme na válku.

* * *

Do kanceláře vjel život. Zdá se, že Himmelstoss ji zalarmoval. V čele běží tlustý šikovatel. Je skoro komické, že všichni aktivní šikovatelé jsou tloušťáci. **Za** ním jde Himmelstoss plana touhou po pomstě. Jeho holinky lesknou se na slunci.

Vstáváme. Šikovatel funí: „Kde je Tjaden?"

Přirozeně, že to nikdo neví. Himmelstoss na nás zle blýská očima. „Vy to určitě víte. Jen že to nechcete říct. Ven s tím."

Šikovatel se dívá pátravě kolem sebe; Tjadena není nikde vidět. Zkouší to jiným způsobem. „V deseti minutách ať se Tjaden hlásí v kanceláři."

S tím odplouvá, sledován Himmelstossem jako koráb ouplavem.

„Zdá se mi, že při nejbližším kopání zákopu mivypadne svitek drátu a zrovna Himmelstossovi nanohy," tuší Kropp.

„My s ním ale ještě užijeme legrace," směje se Müller.

Na to se teď omezuje naše ctižádost: vytáhnout se na listonoše.

Jdu do baráku a radím Tjadenovi, aby vyčichl.

Pak změníme místo a uvelebíme se zas, abychom si hodili karty. Neboť to umíme: hrát v karty, klít a válčit. To není tak mnoho na dvacet let - to je příliš mnoho na dvacet let.

Po půl hodině je Himmelstoss znovu u nás. Nikdo si ho nevšímá. Ptá se po Tjadenovi. Krčíme rameny. „Vy byste ho měli hledat," trvá na svém.

„Kdo vy?" dotazuje se Kropp.

„No, vy tady!"

„Já bych prosil, abyste nám netykal," povídá Kropp jako nějaký obrst.

Himmelstossovi je, jakoby spad s nebe. „Kdo pak vám tyká?"

„Vy!"

„Já?"

„Ano."

Něco v něm pracuje. Šilhá po Kroppovi, poněvadž nemá ani zdání, jak to myslí. Ale nedůvěřuje si v tomto směru příliš a vychází nám vstříc. „Nenašli jste ho?”

Kropp se položí do trávy a povídá: „Byl jste už někdy tady venku?”

„Po tom vám zhoľa nic není," odmítá Himmelstoss. „Žádám odpověď."

„Beze všeho," odpovídá Kropp a vstává. „Podívejte se tamhle, kde jsou ty malé obláčky. To jsou exploze z protiletadlových děl. Tam jsme byli včera. Pět mrtvých, osm raněných. A při tom to byla jen legracička.

Až příště půjdete s námi tam ven, předstoupí chlapci, než umřou, před vás, srazí kufry a zeptají se vás poslušně: Prosím poslušně, abych mohl odstoupit! Poslušně prosím, abych směl chcípnout! Na takové chlapíky, jako jste vy, jsme tu zrovna čekali."

Usedne zas, a Himmelstoss zmizel jako kometa.

„Tři dny chládku," hádá Kat.

„Příště mu to vytmavím já," povídám Albertovi.

Ale je konec. Za to je večer při rozkazu výslech. V kanceláři sedí náš lajtnant Bertinck a volá nás jednoho po druhém.

Musím taky za svědka a vysvětluji, proč Tjaden revoltoval. Historika o močení do postele vzbuzuje dojem.

Přivedou Himmelstosse a já opakuji svou výpověď.

„Je to pravda?" ptá se Bertinck Himmelstosse.

Kroutí se, ale nakonec musí s pravdou ven, když Kropp vypovídá stejně.

„Proč pak to ale tenkrát nikdo nehlásil?" ptá se Bertinck.

Mlčíme; musí přec vědět, že stížnost na takové maličkosti nemá na vojně vůbec smyslu. Může si člověk na vojně vůbec na něco stěžovat? Nahlíží to a sjede nejdřív Himmelstosse, a vysvětlí mu pěkně energicky, že fronta nejsou kasárna. Pak přijde na řadu ve větším měřítku Tjaden, který dostane pořádné kázání a tři dny „zostřeného". Kroppovi diktuje, mžouraje při tom očima jeden den. „Jinak to nejde," říká při tom s politováním. Je to rozumný chlap.

„Zostřený" kriminál je docela fešácký. Odpykává se v bývalém kurníku; tam mohou oba přijímat návštěvy, smluvíme se hned, že tam přijdem. Kdyby dostali ajnclík, přišli by do sklepa. Dřív nás taky uvazovali ke stromu, ale to je teď zakázáno. Někdy už s námi jednají dokonce jako s lidmi.

Hodinu po tom, co vsadili Tjadena a Kroppa za mříže, vypravíme se k nim. Tjaden nás pozdravuje kokrháním. Potom hrajem až do noci skat. Tjaden přirozeně vyhrává, holomek.

* * *

Když od nich odcházíme, zeptá se Kat: „Co bys tak říkal pečené huse?”

„To by nebylo tak zlé," shledávám.

Vylezeme na muniční kolonu. Jízda stojí dvě cigarety. Kat si přesně zapamatoval místo. Stáj patří plukovnímu štábu. Rozhodnu se, že husu přinesu, a Kat mne instruuje. Stáj je za zdí, zavřena jenom kolíkem.

Kat mi nastaví ruce, opřu se nohou a lezu přes ohradu. Kat dělá zatím zeď.

Zůstanu několik minut stát, aby si oči zvykly na tmu. Pak rozeznám stáj. Potichu se k ní připlížím, nahmatám kolík, vytáhnu jej a otevřu dveře.

Rozeznávám dvě bílé skvrny. Dvě husy, to je chyba:

chytanu jednu a druhá bude rvát. Tedy obě – když to udělám rychle, tak to půjde.

Přiskočím jediným skokem. Chytanu jednu a v okamžení druhou. Tluku jako blázen jejich hlavama o zeď, abych je omráčil. Ale nedal jsem do toho asi dost síly.

Bestie syčí a bijou kolem sebe pazourky i křídly. Bojuji rozhořčeně, ale taková husa má, sakra, sílu. Cloumají mnou, až se potácím. Ty bílé hadry jsou ve tmě hrozný, mé ruce jakoby dostaly křídla, mám skoro strach, že se vznesu k nebesům, jako bych měl v prackách dva upoutané balony.

A v tom už začne křik; jeden z těch krků polapil dech a kejhá jako budíček. Než se rozhlédnu, nahrne se sem něco z venku, dostanu ránu, ležím na zemi a slyším zuřivé vrčení. Pes. Podívám se stranou; vtom mi už rafne po krku. Ležím hned zas tiše a mačkám především bradu k límci.

Je to doga. Trvá to věčnost, než se skrčí a posadí vedle mne. Ale jak se pokusím o pohyb, vrčí. Uvažuju. To jediné, co mi zbývá, je dostat se k svému revolveru. Na každý způsob musím odtud, než přijdou lidé.

Centimetr po centimetru posunuju ruku. Mám dojem, že to trvá celé hodiny. Vždycky tichý pohyb a nebezpečné vrčení; pak klid a zase pokus. Když už mám revolver v ruce, začne se mi ruka třást. Tisknu ji k zemi a uvědomuji si: vytrhnout revolver, střelit, než může rafnout, a pak sypat.

Nabírám pomalu dech a uklidňuju se. Pak zadržím dech, vytrhnu revolver, rána, doga zavyje a uskočí, dostanu se ke dveřím stáje a převalím se přes jednu z obou hus, které utekly. V letu po ní ještě čerstva hmátanu, přehodím ji jedním rozmachem přes zeď a lezu sám za ní. Ještě nejsem na druhé straně, když už je tu doga, čilá a veselá, a skáče za mnou. Rychle se spustím. Deset kroků ode mne stojí Kat s husou pod paždí. Jak mne zahlédne, dáme se do běhu.

Konečně můžeme vydechnout. Husa je mrtva, Kat to vyřídil v okamžiku. Chceme ji ihned upéci, aby nikdo nic nezpozoroval.

Přinesu z baráku dříví a hrnce a vlezeme do opuštěné kůlničky, kterou jsme si k takovým účelům vyhlídli. Jediný okenní otvor se pečlivě zastře. Je tam jakési ohniště, na vypálených cihlách leží železná plotna. Rozděláme oheň.

Kat škubá husu a připravuje ji. Peří pečlivě schováváme. Chceme si z něho udělat dvě podustičky s nápisem „Spinkej sladce v bubnové palbě, miláčku!"

Kanonáda z fronty bublá kolem našeho útulku.

Zář ohně kmitá po našich obličejích, po zdi tancují stíny. Občas temná rána, až se kůlna otřese. Letecké bomby. Jednou slyšíme i dušený křik. Asi trefily nějaký barák.

Letadla bzučí; ozve se taktaktak kulometů. Ale odnás nevychází ani paprsek světla, který by mohl být viděn. Tak sedíme proti sobě, Kat a já, dva vojáci v ošoupaných blůzách, kteří si pekou husu uprostřed noci. Nemluvíme mnoho, ale chováme se k sobě s nej něžnějšími ohledy, jak myslím si, se k sobě chovají milenci. My jsme dva lidé, dvě jiskřičky života, venku je noc a okruh smrti. Sedíme na jeho kraji, v úkrytu a zároveň v nebezpečí, sádlo teče po našich dlaních, naše srdce jsou si blízka a hodina je jako místnost; rozehrány něžným ohněm kmitají světla i stíny dojmů sem a tam. Co o něm vím - co ví o mně on, dříve bychom neměli jedinou myšlenku společnou - teď sedíme před husou a máme plný pocit života a jsme si tak blízcí, že o tom ani mluvit nechceme.

Pečení husy trvá dlouho, i když je mladá a tučná. Střídáme se proto. Jeden ji podlévá, zatím co druhý spí. Ponenáhlu se rozšiřuje rozkošná vůně. Zvuky zvenčí se slévají v jediný pás, v jediný sen, který však nepozbývá zcela schopnosti pamatovat si věci kolem sebe. Vidím v dřímotince Kata zdvihát a spouštět lžiči, mám ho rád, jeho záda, jeho hranatou, shrbenou postavu a zároveň vidím za ním lesy a hvězdy, a dobrý hlas říká slova, která mi dávají klid, mně, vojákovi, který ve svých velikých botách a se svou přezkou na řemeni a se svým chlebníkem jde - maličký pod vysokým nebem - cestou, která leží před ním, který rychle zapomíná a je jen zřídka smutný, který jde, stále dál a dál, pod vysokým nočním nebem.

Vojáček a dobrý hlas, a kdybyste ho pohladili snad by tomu už nerozuměl, vojáček s velkými botami a zasypaným srdcem, který maširoje, poněvadž má na sobě boty, a který zapomněl všecko kromě maširování. Nejsou na obzoru květiny a takový kraj, že se chce plakat, tomu vojákovi? Nejsou tam obrazy, které neztratil, poněvadž nikdy nebyly jeho, zneklidňující ho, ale přec dávno uplynul? Nestojí tam někde jeho dvacet let?

Mám vlhký obličej? A kde to jsem? Kat stojí přede mnou, jeho obrovský, hrbatý stín padá přese mne jako stín domova. Mluví tiše, usmívá se a vrací se k ohni.

Pak řekne: „Hotovo.“

„Ano, Kate.“

Protahuji se. Prostřed kůlny svítí hnědá pečené. Vyndáme své skládací vidličky a kapesní nože a uřízneme si každý stehýnko. K tomu přikusujeme komisárek, který namáčíme do omáčky. Jíme pomalu a vychutnáváme ten požitek.

„Chutná, Kate?“

„Chutná. Tobě taky?“

„Taky, Kate.“

Jsme bratry a přistrkujeme si vzájemně nejlepší kousky. Pak kouřím cigaretu. Kat cigáro. Mnoho toho ještě zbylo.

„Co kdybychom tak, Kate, donesli kousek Tjadenovi a Kroppovi?“

„Dobrá,“ řekne. Odřízneme porci a zabalíme ji pečlivě do novin. Zbytek jsme chtěli nejprve donést do svého baráku; ale Kat se směje a řekne jen: „Tjaden.“

Nahlížím to, musíme vzít všechno s sebou. Tak se vypravíme ke kurníku, abychom oba vzbudili. Prve ještě odklidíme peří.

Kropp a Tjaden nás pokládají za fatu morganu. Pak skřípou jejich chrupy. Tjaden drží oběma rukama u úst jedno křídlo jako harmoniku a žvýká. Pije sádlo z hrnce a mlaská: „To vám nikdy nezapomenu!“

Jdeme směrem ke svému baráku. Tu je zase vysoké nebe s hvězdami a počínajícím svítáním a pod ním jdu já, voják s velkými botami a plným žaludkem, vojáček v časném ránu, - a vedle mne, shrbeně a hranatě, jde Kat, můj kamarád.

Obrysy baráku jdou nám svítáním naproti jako černý, dobrý spánek.

VI

Mluví se o ofenzivě. Jdeme na frontu o dva dny dříve než jindy. Cestou jdeme kolem rozstřílené školy. Podle její podélné strany stojí nakupena dvojitá, vysoká zeď docela nových, světlých, nenatřených rakví. Voní ještě smolou a smrčím a lesem. Je jich nanejmeně sto.

„Tady se připravili dobře na ofenzivu,“ říká udiveně Müller.

„Ty jsou pro nás,“ mumlá Detering.

„Nemel,“ vyjede si na něho Kat.

„Byl bys ještě rád, kdybys dostal rakev,“ šklebí se Tjaden, „máš figuru jako fackovací panák a dostaneš jen celtu, uvidíš.“

I ostatní dělají vtipy, nechutné vtipy, co máme taky dělat. Rakve jsou skutečně pro nás. V takových věcech organisace klape.

Vpředu to se všech stran kloktá. V první noci se pokoušíme o orientaci. Poněvadž je dost ticho, můžeme slyšet, jak za nepřátelskou frontou hrčí transporty, neustále, až hluboko do svítání. Kat tvrdí, že nic neodvážejí, ale že přivážejí mužstvo a zase mužstvo, municí, děla.

Anglická artilerie je zesílena, to slyšíme hned. Napravo od farmy je nanejmiň o čtyři baterie dvacetapůlek víc, a za pahýlem topolu jsou zakopány minomety.

Mimo to přibyl jistý počet těch francouzských bestií se zapalováním při dopadu.

Jsme ve stísněné náladě. Když už trčíme dvě hodiny ve svých krytech, střílí nám vlastní artilerie do zákopu. Je to ve čtyřech nedělích po třetí. Kdyby tobyly chyby při cílení, člověk by nic neřek, ale vtip je v tom, že hlavně jsou vyběhané; mají rozptyl až do našeho úseku, tak nejistými se často stávají výstřely. **Za** dnešní noc máme tak dva raněné.

Fronta je klec, v níž musíš nervósně čekat na to, co se stane. Ležíme pod mříží granátových drah a žijeme v napětí nejistoty. Nad námi se vznáší náhoda. Když střela přichází, tak se mohu skrčit, to je vše; ale, nemohu vědět ani působit na to, kam dopadne.

Právě tato náhodnost dělá nás lhostejnými. Seděl jsem před několika týdny v krytu a hrál jsem skat; za chvíli jsem vstal a šel navštívit známé v jiném krytu. Když jsem se vrátil, nebylo po prvním krytu už ani památky, byl rozdrcen těžkou trefou. Šel jsem zpět k druhému krytu a přišel jsem právě včas, abych mohl pomáhat jej vykopávat. Byl zatím zasypán.

Být trefen či zůstat na živu je stejnou náhodou. V nejpevnějším krytu mohu být rozmačkán a v otevřeném poli přečkat bez nejmenšího poranění deset hodin bubnové palby. Každý voják zůstává na živu jen pomocí tisícových náhod. A každý voják věří v náhodu a má k ní důvěru.

Musíme si dávat pozor na chleba. V poslední době, co už nejsou zákopy v takovém pořádku, silně se rozmnožily krysy. Detering tvrdí, že je to nejbezpečnější znamení, že se něco semele.

Krysy jsou tu zvlášť odporné, poněvadž jsou tak velké. Je to druh, kterému říkají krysy mrtvolné. Mají šeredné, zlé, holé tlamy a zvedne se ti žaludek, když vidíš jejich dlouhé, holé ocasy. Zdá se, že jsou tuze hladové. Skoro každému nakously chléb. Kropp jej zabalil pevně do celty a dal si jej pod hlavu, ale nemůže spát, poněvadž mu běhají po obličejí, aby se k němu dostali. Detering myslil, že na ně vyzraje; upevnil na stropě tenký drát a pověsil naň svůj uzlíček s chlebem.

Když v noci zmáčkne elektrickou lampičku, vidí, že se drát kývá sem a tam. Na chlebě sedí jako na koni tučná krysa.

Konečně tomu uděláme konec. Kousky chleba, které zvířata ohlodala, pečlivě odkrojíme; chléb nemůžeme na žádný způsob vyhodit, poněvadž bychom zítra neměli nic k jídlu.

Odříznuté skyvky položíme na zem mezi sebe. Každý vytáhne lopatku a připraví se k ráně. Detering, Kropp a Kat drží své kapesní lampičky. Po několika minutách slyšíme první střebání a drchání. Zesiluje se, teď je to mnoho malých noh. Tu blýsknou lampičky, a všichni bijí do černého houfu, který se syčením se rozprchává.

Výsledek je skvělý. Vyhodíme kousky krys lopatkami za stěnu zákopu a lehneme si zase do zálohy.

Ještě několikrát se nám ten kousek povedl. Pak ale zvířata něco pozorovala nebo věřila krev. Už nepřicházejí. Ale přes to si do příštího dne odnesla zbytky chleba.

V sousedním úseku přepadla, ukousala a nahlodala dvě velké kočky a jednoho psa.

* * *

Příštího dne fasujeme eidamský sýr. Každý dostane skorem čtvrtku. To je dílem hezké, neboť eidamský sýr je dobrý, - dílem nehezké, neboť doposud vždycky znamenaly tyto tlusté, červené

koule, že přijdeme do nějaké sakramentské kaše. Naše předtucha jen roste, když se rozděluje ještě taky kořalka.

Prozatím ji vypijeme, ale není nám při tom docela dobře.

Ve dne střílíme o závod na krysy a flákáme se jen tak. Zásoby patron a ručních granátů jsou rozmnožovány. Bajonety revidujeme sami. Některé jsou totiž na tupé straně zařízeny jako pilka. Když tamti někoho s nimi dopadnou, tak ho nemilosrdně zažijlají.

V sousedním úseku našli opětovně lidi, kterým byly pilkovitým bajonetem odřezány nosy a vypíchnány oči. Pak jim naplnili ústa a nos pilinami a tak je udusili.

Někteří rekruti mají ještě bajonety toho druhu; vezmeme jim je a obstaráme jim jiné.

Význam bajonetu ovšem klesl. Je namnoze módou útočit jen s ručními granáty a lopatkami.

Naostřená lopatka je lehčí a všestrannější zbraní, člověk ji může nejenom vrazit pod bradu, ale může jí především bít, a to je pádnější; zvláště když člověk trefí šikmo mezi rameno a krk, prosekne snadno až k prsům. Bajonet zůstane při píchnutí často vězet, musíš, abys jej uvolnil, tomu druhému šlápnout nejdříve silně na břicho, a mezitím můžeš lehce sám něco slíznout. A ke všemu se při tom mnohdy i zláme.

V noci je vyfukován plyn. Čekáme útok a ležíme s připravenými maskami, hotovi je strhnout, jakmile se vynoří první stín.

Ráno šedne a nic nepřichází. Jen to stálé hrčení tam trhá nervy, vlaky, vlaky, nákladní vozy, nákladní vozy, co se to tam jen soustřeďuje? Naše artilerie tam neustále řeže, ale nepřestává to, nepřestává to.

Máme unavené obličejy a nedíváme se na sebe.

„Bude to jako na Sommě, to jsme potom měli osm dní a osm nocí bubnovou palbu,“ povídá temně Kat.

Vtipy mu došly, co jsme tady, a to je špatné, poněvadž Kat je stará svině zvyklá na frontu, a má pro takové věci čuch. Jenom Tjaden se těší z dobrých porcí a z rumu; myslí dokonce, že se právě tak v klidu vrátíme, a že se nic nestane.

Skoro se zdá, že tomu tak bude. Míjí den za dnem. V noci sedím v díře jako vedeta. Nade mnou stoupají a padají rakety a světelné padáky. Jsem opatrný a pln napětí, srdce mi tluč. Co chvíli se dívám na hodinky se svítícím ciferníkem; ručička nechce s místa.

Spánek leží těžce mi na víčkách, pohybuji v botě prsty u nohou, abych neusnul. Nic se nestane až do doby, kdy jsem vystřídán; - jen to hrčení tam. Ponenáhlu se uklidňujeme a hrajeme neustále skat a šestašedesát. Snad budeme mít štěstí.

Zadně je obloha ověšena upoutanými balony. Povídá se, že prý ti tam nasadí při útoku i na tomto úseku tanky a letadla proti pěchotě. To nás ale tak nezajímá jako to, co se vypravuje o nových vrhačích plamenů.

Uprostřed noci se probouzíme. Země duní. Na našem úseku leží těžký oheň. Tiskneme se do koutků. Můžeme rozeznávat střely všech kalibrů.

Každý sahá po svých věcech a zjišťuje každou chvíli znovu, že tu ještě jsou. Kryt se chvěje, noc je plná řevu a blesků. Díváme se ve vteřinových záblescích na sebe a potřásáme s bledými tvářemi a stišťenými rety, hlavami. Každý cítí se zákopy, jejichž předprsně jsou těžkými granáty trhány, stěny rozrývány a hoření betonové kvádry rozdírány. Zaznamenáváme svými smysly temnější, zběsilejší úder, podobný seknutí pracky prskajícího dravce, když rána sedí v zákopu. K ránu jsou už někteří rekruti zelení a vrhnou. Jsou ještě příliš nezkušení.

Ponenáhlu se řine odporně šedivé světlo do štoly a záblesky explozí blednou. Ráno je tu. Nyní se mísí do dělostřelecké kanonády explose min. Jsou to nejbližnější otřesy, jaké existují. Kam padnou, tam je hromadný hrob.

Muži vycházejí na směnu, pozorovatelé se připotáčejí poházení blátem a třesouce se. Ten si lehne mlčky do kouta a jí; onen, záložní rezervista, vzlyká; letěl dvakrát vzduchovým tlakem explozí přes před prseň zákopu a kromě nervového otřesu se mu nic nestalo. Rekruti se dívají směrem k němu. Takového něco je nakažlivé, musíme dávat pozor, několik retů už se začíná třást. Je dobře, že se dní; snad přijde útok dopoledne.

Oheň neslábne. Leží taky za námi. Kam dohlédneš, stříkají fontány bláta a železa. Ostřelují široký pás.

Útok nepřichází, ale granáty dopadají dál. Ponenáhlu hluchnem.

Nemluvíme skorem. Taky bychom si nerozuměli. Náš zákop je skoro zničen. Je na mnoha místech vysoký ještě jen půl metru, a je protrhán děrami, trychtýři a balvany hlíny. Přímo před naší stolou vybuchne granát. Nastane okamžitě tma. Jsme zasypáni a musíme se vyhrabávat. Za hodinu je vchod zase volný, a nabýváme trochu odvahy, poněvadž máme co dělat.

Velitel roty vleze k nám a sděluje, že dva kryty jsou rozbity. Rekruti nabývají klidu, když ho vidí. Povídá, že prý dnes večer bude učiněn pokus přinést jídlo.

To nás utěšuje. Nikdo na to nemyslí, kromě Tjadena. Proniká k nám zase něco zvenčí; - když nám mají přinést jídlo, nemůže to být tak zlé, myslí si rekruti. Nevyvádíme je z toho, víme, že jídlo je právě tak důležité jako munice a jenom proto musí být přineseno.

Nepodaří se to. Druhá kolona vyrazí. I ta se vrátí. Konečně se do toho dá Kat a i ten se vrátí s nepořízenou. Nikdo neprojde, ani pes by neprolezl tímhle ohněm.

Přitáhneme si řemeny a žvýkáme každé sousto třikrát tak dlouho. Ale nic to nepomáhá; máme sakramentský hlad. Uschoval jsem si kůrku; střídku vyjídám, kůrka zůstává v chlebníku; chvílemi ji chroupám.

* * *

Tu noc nelze přečkat. Nemůžeme spát, civíme před sebe jako pitomí. Tjaden lituje, že jsme promrhali nahlolané kousky chleba na krysy. Mohli jsme je klidně schovat. Každý by je teď jedl. Taky voda nám schází, ale ještě ne tak moc.

K ránu, ještě za tmy, nastane vzrušení. Vchodem se přizene houf utíkajících krys a žene se po stěnách vzhůru. Kapesní lampičky osvětlují ten zmatek. Všichni křičí, nadávají a tlukou do nich. Vybíjí se tak vztek a zoufalství mnoha hodin. Obličeje jsou zkriveny, ruce tlukou, zvířata piští, je nám těžko přestat, skoro bychom se napadli navzájem.

Tento výbuch nás vyčerpá. Zas ležíme a čekáme. Je vsutku div, že náš kryt nemá ještě žádné ztráty. Je jednou z mála hlubokých štol, které ještě existují.

Vplíží se k nám dovnitř kaprál; má s sebou chléb. Třem lidem se v noci přece podařilo proniknout a přinést něco proviantu. Vypravovali, že oheň leží v neztenčené míře až k posicím artilerie. Je hádankou, odkud ti s druhé strany vzali tolik děl.

Je nám čekat, čekat. V poledne se přihodí to, nač jsem už čekal. Jeden z rekrutů má záchvat. Pozoroval jsem ho už dlouho, jak pohybuje neklidně zuby a svírá i rozvírá pěsti. Ty štvané oči, které jakoby chtěly vyskočit z důlků, známe až moc dobře. V posledních hodinách se uklidnil jenom zdánlivě. Zhroutil se jako zpráchnivělý strom.

Teď se napřímí, plíží se nenápadně štolou, počká okamžik a suně se k východu. Postavím se mu do cesty a ptám se: „Kam jdeš?“

„Jsem hned zas tu,“ odpovídá a hledí proklouznout kolem mne.

„Počkej chvíli, oheň už přestává.“ Naslouchá a oko se na chvíli vyjasní. Pak nabude zase kalného lesku jako oko vzteklého psa, mlčí a odstrkuje mne.

„Chvilíčku, kamaráde,“ volám. Kat se stává pozorným. Právě v tom okamžiku, kdy mne rekrut odstrčí, přiskočí a držíme ho pevně.

Počne ihned zuřit: „Pusťte mě, pusťte mě ven, já chci ven!“

Neposlouchá nás a tluče kolem sebe, ústa jsou vlhká a soptí slova, nesmyslná, napůl spolknutá slova. Je to záchvat kavernového strachu, má pocit, že se tu udusí, a je ovládán jen jediným pudem: dostat se ven. Kdybychom ho pustili, pádil by někam docela bez krytí.

Není to první případ. Poněvadž je tuze divoký a oči už má v sloupu, není jiné pomoci, musíme ho spráskat, aby dostal rozum. Uděláme to rychle a nemilosrdně a docílíme toho, že sedí prozatím zas klidně. Ostatní při té proceduře zbledli; snad je to odstraší. Tahle bubnová palba je trochu moc na ty ubohé chlapce; dostali se ze shromaždiště rekrutů rovnou do téhleté kaše, při které by mohl zešedivět i starý voják.

Dusivý vzduch padá nám po této historii ještě víc na nervy. Sedíme ve svém hrobě a čekáme, až budem zasypáni.

Najednou to nehorázně zavyje, zableskne se, kryt praská ve všech spárách, jsa zasažen trefou, na štěstí lehkou, které betonové bloky odolaly. Děsivý, kovový zvuk, stěny se viklají, pušky, přílby, země, bláto a prach lítá. Vniká k nám sírový čoud. Kdybychom seděli místo v tomto pevném krytu, v nějakém lehkém, jaké se stavějí nyní, nežil by teď z nás už nikdo.

Ale i takhle je účinek dost špatný. Rekrut od dřívějšíka zuří zas, a dva jiní se připojili. Jeden z nich se vytrhne a uteče. Máme dost práce s oběma ostatními. Vrhnu se za tím, který utekl, a

rozvažují, nemám-li ho střílet do nohou; - v tom to zahvízdne, vrhnu se na zem a když vstanu, je stěna zákopu vydlážděna horkými střepinami, masnými hadry a kusy uniformy. Lezu zpět. Zdá se, že se první rekrut opravdu zbláznil.

Když ho pustíme, trká jako kozel hlavou do stěny. Musíme se pokusit dostat ho v noci někam dozadu. Prozatím ho uvážeme tak pevně, abychom ho mohli při útoku hned zas vyprostit.

Kat navrhuje, abychom si hodili skat; - co máme dělat, snad nám to přinese úlevu. Ale nic z toho není, číháme na každou explozi, která je trochu blíž, přepočítáváme se při počítání štychů a nepříznáváme barvu. Sedíme jako v mocně dunícím kotli, do kterého se všech stran tlukou.

Ještě jedna noc. Jsme stálým napětím otupělí. Je to smrtelné napětí, které nás šimrá podél míchy jako zubatý nůž. Nohy se nechtějí pohybovat, ruce se třesou. tělo je jen tenkou kůžičkou, pokrývající násilně zadržované šílenství, nekonečný řev, který co nevidět nezadržitelně vybuchne. Nemáme na sobě už ani masa ani svalů, nemůžeme se už na sebe ani podívat ze strachu před něčím nevypočitatelným. Tak tiskneme pysky k sobě - to přejde - to přejde - přejde to - snad to přečkáme.

* * *

Blízké explose najednou přestávají. Oheň trvá dál, ale je přeložen dozadu, náš zákop je volný. Sáheme po ručních granátech, vyhodíme je před kryt a vyskočíme. Bubnová palba ustala, za to leží za námi těžká palební přehrada z nepřátelských děl.

Útok je tu.

Nikdo by nevěřil, že v této rozryté poušti mohou být ještě lidé; ale teď se vynořují všude po zákopu ocelové přílby a padesát metrů od nás postavili už kulomet, který se ihned rozštěká.

Drátěné překážky jsou rozbité. Ale přec trochu zdrží. Vidíme přicházet útočníky. Naše artilerie do toho praží. Kulometry štěkají, pušky praskají. Ti s druhé strany se k nám propracovávají.

Haie a Kropp začínají házet ruční granáty. Házejí tak rychle, jak mohou, granáty se jim podávají už odjištěné. Haie hází šedesát metrů, Kropp padesát, to je vyzkoušené a důležité. Tamti nemohou v běhu nic dělat, pokud nepřijdou na třicet metrů.

Poznáváme zkřivené tváře, ploché přílby, jsou to Francouzi. Dostávají se ke zbytku drátěných překážek a mají už zřejmé ztráty. Celá řada je složena vedlejším kulometem; pak máme četné závady při nabíjení a Francouzi se dostanou k nám blíž.

Vidím jednoho z nich, jak klesá s tváří vzhůru vztyčenou na „španělského jezdce.“ Tělo sklápne, ruce zůstávají viset jako by se chtěl modlit. Pak tělo docela spadne a v drátech visí jen ustřelené dlaně s pahýly paží.

V okamžiku, kdy ustupujeme, zvednou se vpředu se země tři obličej. Pod jednou přílbou černá bradka a dvě oči, které jsou na mě pevně upřeny. Zdvihám ruku, ale nemohu hodit mezi tyto podivné oči, celý jeden bláznivý okamžik běsní celá bitva jako cirkus kolem mne a těch dvou

očí, které jsou jediné nehybné, pak se ta hlava tam vztýčí, nějaká ruka, nějaký pohyb a můj ruční granát letí tam a do toho.

Běžíme zpět, strhujeme do zákopu španělské jezdce a házíme za sebe zapálené ruční granáty, které nám zabezpečují ohnivý ústup. Z nejbližší posice střílejí kulometry.

Stala se z nás nebezpečná zvířata. Nebojujeme, bráníme se před zničením. Neházíme granáty proti lidem, - co o nich v tomto okamžiku víme? - tam, hle! žene se za námi s rukama a přílbami smrt, můžeme se jí po prvé za tři dny podívat do obličejů, můžeme se jí po prvé za tři dny bránit, máme šílený vztek, neležíme už bezmocně a vyčkávavě na popravišti, můžeme ničit a zabíjet, abychom se zachránili, abychom se zachránili a pomstili.

Krčíme se za každým rohem, za každým kolíkem ostnatého drátu a házíme těm, co přicházejí, snopy výbuchů pod nohy, než frkneme dál. Praskot ručních granátů vtéká mocně do našich paží, do našich noh; skrčení jako kočky běžíme, zaplaveni vlnou, která nás nese, která z nás dělá zuřivé zákeřníky, vrahy, ďábly, pro mne a za mne-zaliti touto vlnou, která zdvojnásobuje naši sílu v strachu, vzteku a hladu po životě, hladu, jenž hledá naši záchranu a bojuje za ni. Kdyby s těmi tam šel tvůj otec, neváhal bys a hodil bys mu granát na prsa!

Vzdali jsme první zákopy. Jsou to ještě zákopy? Jsou rozstříleny, zničeny, jsou to jen jednotlivé kusy zákopů, díry spojené spojovacími chodbičkami, hnízda trychtýřů a nic nad to. Ale ztráty těch tam rostou. Neočekávali takový odpor.

* * *

Poledne. Slunce pálí, pot nás kouše do očí, stíráme jej rukávem, mnohdy je na něm i krev. Vynořuje se první, trochu líp zachovaný zákop. Je obsazen a připraven k protiútokům, přijme nás. Naše artilerie mocně nasazuje a odřezává clonou kanonády jejich nápor od jejich rezerv.

Řady za námi vážnou. Nemohou vpřed. Útok je rozsekán naší artilerií. Číháme. Oheň skočí o sto metrů vpřed a my vyrazíme zase kupředu. Vedle mne to urazilo nějakému frajtrovi hlavu. Běží ještě několik kroků, co mu krev z krku stříká jako fontána.

Až k boji muže proti muži nedojde, ti tam musí zpět. Dostaneme se opět do kusů svého zákopu a jdeme za něj dál.

Och, toho obracení! Dostali jsme se do ochrany rezervních linií, chtěli bychom do nich zalézt, zmizet v nich; - a musíš se obrátit a zase do té hrůzy. Kdybychom nebyli automaty, zůstali bychom ležet, vyčerpáni a bez vůle. Ale jsme zase strženi vpřed, bez vůle a přec šíleně divocí a zuřiví, chceme zabíjet, neboť ti tam jsou teď našimi úhlavními nepřáteli, jejich pušky a granáty jsou namířeny proti nám, nezničíme-li my je, zničí oni nás!

Hnědavá půda, roztrhaná, rozpraskaná hnědavá půda, mastně se blýskající pod slunečními paprsky, tvoří pozadí pro neúnavně a tupě pracující automaty, naše supění je skřípěním per, pysky jsou suché, hlava prázdnější než po prochlastané noci - tak se potácíme vpřed, a do našich proděravělých, prodřených duší se vrývá obraz hnědavé půdy s mastným sluncem, s mrtvými a

škubajícími se vojáky, kteří tu leží, jako by to tak musilo být, kteří chytají nás za nohy a křičí, zatím co je přeskakujeme.

Ztratili jsme pro sebe navzájem všechen cit, sotva se poznáváme, když do našich štvaných očí padne obraz našeho kamaráda. Jsme muži, kteří necítí a vlivem nějakého triku, nějakého nebezpečného kouzla ještě mohou běhat a zabíjet.

Mladý Francouz zůstane zpět, dostihneme ho, zdvihá ruce, v jedné má ještě revolver - nevíme, chce střílet nebo se vzdát -, rána lopatou rozpolťí mu obličej.

Jiný to vidí a chce utéci, bajonet mu sykne do zad. Vyskočí a s roztaženými rukama, se řvoucími, široko rozevřenými ústy se potácí odtud, v jeho zádech houpá se bajonet. Třetí odhodí pušku, schoulí se, ruce na očích. Zůstane zpět s několika jinými zajatci, aby odnášel raněné.

Najednou se dostaneme při pronásledování až k nepřátelské posici. Jsme tak těsně za ustupujícím nepřítelem, že se nám podaří skočit tam téměř zároveň s ním. Proto máme tak malé ztráty. Kulomet štěká, je oddělán jedním ručním granátem. Než těch několik vteřin přece stačilo, aby pět z nás dostalo po ráně do břicha. Kat rozbije jednomu kulometčíku, který zůstal neporaněn, pažbou hlavu na kaši. Ostatní zapíchneme, než vytáhnou své ruční granáty. Pak vypijeme žíznivě vodu z chladiče.

Všude cvakají nůžky na drát, přes překážky rachotí prkna, skáčeme úzkými přístupy do zákopů. Haie vrazí obrovskému Francouzovi lopatu do krku a hodí první granát; krčíme se po několik vteřin za nějakou předprsni, pak se rovný kus zákopu před námi uprázdní. Šikmo za roh syčí nejbližší hod a uvolňuje cestu; běžíce kolem krytů, házíme do nich stočené náplně ručních granátů, půda se sesouvá; praská to, kouří a heká, klopýtáme přes kluzké kusy masa, přes měkká těla, padám do roztrženého břicha, na němž leží čistá, nová důstojnická čapka.

Boj vážne. Ztratili jsme styk s nepřítelem. Poněvadž se tu nemůžeme dlouho držet, jsme pod ochranou artilerie staženi do své posice. Jakmile se to dovídáme, vrhneme se v největším spěchu do nejbližších krytů, abychom, dříve než zmizíme, urvali z konzerv ty, na které padneme; především krabice s corned-beef a s máslem.

Vrátíme se šťastně. Oni prozatím neútočí. Ležíme déle než hodinu, supíme a odpočíváme, než padne první slovo. Jsme tak naprosto vyčerpáni, že přes svůj velký hlad ani na konzervy nevzpomenem. Jen pomalu stáváme se zas tak trochu podobnými lidem.

Jejich corned-beef je proslulý po celé frontě. Bývá mnohdy hlavním důvodem náhlého přepadu s naší strany, neboť naše strava je celkem vzato špatná; máme stále hlad.

Celkem jsme seklí pět krabic. Ti lidé tam jsou skvěle zásobováni v porovnání s hladem u nás, s tou naší řepnou marmeládou; maso tam stojí jen tak, jen ho sebrat. Haie stopil kromě toho tenký, měkký francouzský chléb a zasunul jej za opasek jako lopatku. Na jednom konci je trochu krvavý, ale to lze odkrojit.

To je štěstí, že se můžeme dobře najíst; budeme svých sil ještě potřebovat. Do syta se najíst má právě takovou cenu jako dobrý kryt; proto taky po tom tak dychtíme, neboť nám to může zachránit život.

Tjaden ukořistil ještě dvě čutory koňaku. Podáváme si jej druh druhu.

* * *

Začíná se požehnaný večer. Noc přichází, z jam stoupá mlha. Vypadá to tak, jakoby každá díra byla naplněna strašidelným tajemstvím. Bílá pára se plazí úzkostně kolem do kola, než se odváží **prosmýknout** se přes okraj. Pak táhnou dlouhé pásy od jámy k jámě.

Je chladno. Jsem na stráži a civím do tmy. Hlavu nemám docela v pořádku, jako vždy po útoku, a je mi proto těžko být sám se svými myšlenkami; to mě navštěvují teď, v mé slabosti, vzpomínky a vzbuzují ve mně podivnou náladu.

Světelné padáky stoupají - a já vidím jakýsi obraz, letní večer, a já jsem v ambitech dómu a dívám se na vysoké, růžové keře, kvetoucí mezi ambity uprostřed zahrádky, kde jsou pochováni páni **kanovníci**. Kolem do kola stojí kamenné figury zastávek Křížové cesty. Není tu nikdo; - velké ticho objalo tento kvetoucí **čtyřúhelník**, teplé slunce leží na tlustých šedivých kamenech, kladu na ně ruku a cítím teplo. Nad pravým rohem břidličné střechy ční do měkké, mdlé modří večera zelená věž dómu. Mezi lesklými sloupky ambitu je chladné temno, jaké bývá jen v kostelech, stojím tam a myslím na to, že, až mi bude dvacet, budu znát ony **omamující** věci, které přicházejí od žen.

Obraz je děsivě blízko, dojímá mne, než se rozplyne v rozhořčení nejbližší rakety.

Vezmu pušku a narovnáám ji. Hlaveň je vlhká, položím na ni pevně ruku a roztírám prsty její vlhkost.

Za naším městem mezi **lukami** stojí nad potokem řada starých topolů. Vidět je lze už z dálky, a ač stály jen po jedné straně, říkalo se jim topolová alej. Měli jsme ji rádi už jako děti, jaksi nevysvětlitelně nás přitahovala, trávili jsme tam celé dny a poslouchali jejímu tichému šumění. Sedávali jsme pod topoly na břehu potoka a chladili nohy v jasných, bystrých vlnách. čistá vůně vody a melodie větru v topolech zaplavovaly naši fantasi. Měli jsme ji tuze rádi a obraz oněch dnů ještě dnes zrychlí tep mého srdce, než se zas rozplyne.

Je zvláštní, že všechny vzpomínky mívají dvě vlastnosti. Bývají plny ticha, to je na nich to nejsilnější, a i když ve skutečnosti tak tichými nebyly, působí tak. Jsou to nehlasné zjevy, mluvící ke mně pohledy a gesty, mlčky a beze slov, - a právě jejich mlčení mě **rozechvívá** tak, že se musím chopit svého rukávu a své pušky, abych odolal tomu vábení a té touze po rozplynutí, do něhož by mé tělo chtělo vklouznout a tam se tichounce rozplynout - až k oněm tichým mocnostem kdesi za věcmi.

Jsou tak tiché a právě to je pro nás tak nepochopitelné. Na frontě neexistuje ticho a kletba fronty sahá tak daleko, že nejsme vlastně nikde mimo její říši. I v **nejzazších kvartýrech** a shromaždištích věží nám stále v uších bublání a temné dunění fronty. Nejsme nikdy tak daleko, abychom ho už neslyšeli. V těchto dnech to bylo ale nesnesitelné. Ticho způsobuje, že tyto obrazy v nás nebudí ani tak touhu jako smutek - nesmírný, **nezachytitelný** stesk. Byly - ale nevrátí se už nikdy. Uplynuly, jsou zjevy z jiného, ztraceného světa. V **kasárnech** vyvolávaly divokou, **vzpornou** žádostivost, tenkrát byly ještě spojeny s námi, patřili jsme jim a ony nám, i když jsme byli rozloučení. Vystávaly ve vojenských písničkách, jež jsme zpívali, když jsme maširovali mezi svítáním a černými siluetami lesa na cvičiště do **vřesovisek**, byly tenkrát mohutnou vzpomínkou, která byla v nás a přicházela z nás.

Ale tady v zákopech se nám ztratila. Už z nás **netryská**; jsme mrtvi a vzpomínka stojí daleko na obzoru, je zjevením, záhadným reflexem, který nás navštěvuje, jehož se bojíme a jejíž beznadějně milujeme. Je silná, a silná je i naše žádost; - ale je nedosažitelná a myto víme. Je tak marná jako očekávání, že se staneme generály.

A i kdyby nám ji vrátili, tu krajinu našeho mládí, nevěděli bychom už, co s ní. Něžné a tajemné síly, které k nám z ní vycházely, nemohou vstát z mrtvých. Byli bychom v ní a chodili bychom jí sem a tam; rozpomněli bychom se na ni a milovali bychom ji a byli bychom pohnuti při pohledu na ni. Ale bylo by to právě tak, jako kdybychom se zamysleli nad podobiznou mrtvého kamaráda; jsou to jeho rysy, je to jeho obličej, a dni, jež jsme spolu **strávili**, nabývají v naší vzpomínce klamavého života; ale není to on sám.

Nebyli bychom už s ní tak spjati, jak jsme byli. **Nepřivábilo** nás poznání její krásy a její nálady, nýbrž to společné, toto bratrské soucítění s věcmi a příhodami našeho života, které nás ohraničovalo a dělávalo nám svět našich rodičů vždy trochu nesrozumitelným; neboť my byli vždy nějak **jemňounce** v ní ztraceni a jí oddáni, a i to nejmenší **ústívalo** na konec vždycky na cestičku do nekonečna. Snad to byla jen výsada našeho mládí; hranic jsme ještě vůbec neviděli a nepřipouštěli jsme, že by byl někde konec; v naší krvi bylo čekání, které nás sjednocovalo s tokem našich dní.

Dnes bychom chodili tím krajem jako cestovatelé. Jsme spáleni fakty, známe jemné rozdíly jako kramáři a nutnosti jako řezníci. Nejsme už bezstarostní, jsme příšerně lhostejní. Byli bychom tam; ale žili bychom?

Jsme opuštěni jako děti a zkušení jako starci, jsme suroví a smutní a povrchní, myslím, že jsme ztraceni.

Ruce mi chladnou a mé kůže se dotýká studenými prsty hrůza; při tom je teplá noc. Jenom mlha je studená, ta neblahá mlha, která se plazí po mrtvých před námi a **vysává** z nich poslední, zalezlý kousek života. Ráno budou bílí a zelení a v jejich žilách bude stát černá krev.

Stále ještě stoupají světelné padáky a vrhají svou nemilosrdnou zář na zkamenělou krajinu, plnou kráterů a světelného chladu jako krajina na měsíci. Krev pod mou kůží vyvolává v mých myšlenkách strach a neklid. Slábnou a chvějí se, touží po teple a **ilusi**, jsou zmateny nahým obrazem zoufalství.

Slyším cinkání kotlů s jídlem a dostávám náhle silnou **chuť** na teplé jídlo, uklidní mě to a pomůže. Jen s námahou se donutím vyčkat, až budu vystřídán.

Pak jdu do krytu a nalézám misku s kroupami. Jsou mastné a chutnají; jím pomalu. Ale jsem i dále tichý, **ač** ostatní jsou V lepší náladě, poněvadž **oheň** usnul.

* * *

Dni míjejí a každá hodina je nepochopitelná a samozřejmá. Útoky se střídají s protiútoky, a na poli plném jam, mezi zákopy, pomalu se hromadí mrtví. Raněné, kteří neleží příliš daleko, můžeme ve většině případů odnést. Ale mnozí musí dlouho ležet a my je slyšíme umírat.

Jednoho hledáme marně celé dva dny. Leží asi na břiše a nemůže se obrátit. Jinak si nelze vysvětlit, že ho nenalzáme; neboť jen když někdo křičí s ústy přitíštěnými pevně k zemi, je tak těžko stanovit směr. Bude mít asi zlou ránu, jednu z těch ošklivých ran, které nejsou tak těžké, aby tělo rychle oslabily tak, že člověk poloomámen usne, ani tak lehké, aby člověk mohl snášet bolesti s nadějí, že se zas uzdraví.

Kat má za to, že má buď roztráštěnou pánev nebo ránu v páteři. Plíce nejsou poraněné, neboť by neměl sílu tak křičet. Při jiné ráně bychom ho taky viděli se pohybovat.

Pomalou ochraptěl. Hlas zní tak nešťastně, že všady pronikne. V první noci byli naši lidé třikrát venku. Ale když už myslí, že mají správný směr, a lezou tam, je hlas, když jej příště poslouchají, zas někde zcela jinde.

Hledáme marně až do svítání. Ve dne pátráme v terénu polními kukátkami; nemůžeme nic objevit. Druhého dne muž tichne; je zřejmo, že má vyschlé rty a ústa.

Velitel naší roty slíbil tomu, kdo ho najde, přednostní právo na dovolenou a přídavek tří dnů. Je to mocné dráždivo, ale dělali bychom i bez toho všechno možné; neboť to volání je příšerné. Kat a Kropp vylezou ještě jednou, dokonce odpoledne. Albertovi při tom ustřelí ušní lalůček. Je to marné, taky ho nepřinesli.

Při tom je zřetelně rozumět, co volá. Nejdřív křičel stále jen o pomoc - druhou noc má asi horečku, mluví se svou ženou a se svými dětmi, zaslechnem často jméno Elisa. Dnes už jenom pláče. Večer hlas uhasíná v oddělených vzlycích. Sténá ale tiše ještě celou noc. Slyšíme to proto tak přesně, poněvadž vítr vane k našemu zákopu. Ráno, když jsme myslili, že má už dávno svůj klid, pronikne odtamtud ještě kloktavý chrapot.

Dni jsou teplé a mrtví leží nepohřbeni. Nemůžeme všechny snést, nevíme kam s nimi. Jsou pochovávaní granáty. Mnohým se nadmou břicha jako balony. Ksíkají, krkají a hýbají se. To v nich kručí plyn.

Obloha je modrá a bezoblačná. Večer je dusno a ze země stoupá žár. Když k nám zavane vítr, přináší s sebou těžce a odporně nasládlý pach krve, mrtvolné výpary jam, směs to, jak se zdá, chloroformu a tlení, vzbuzující nevolnost a dávení.

* * *

Noci se uklidňují a rozvíjí se honba na vodící prstence granátů a hedvábné padáky francouzských raket. Proč jsou vodící prstence tak hledány, nikdo vlastně dobře neví. Sběratelé prostě tvrdí, že mají velkou cenu. Někteří jich s sebou tahají tolik, že, když se vracíme, jdou pod jich tíhou jako hrbatí.

Haie udává aspoň nějaký důvod; chce je poslat své nevěstě místo podvazků. To ovšem vyvolá u Frizů nevázanou veselost; tlukou se do kolen, to je vtip, sakra! Tenhle Haie, to je kluk mazaný. Zvláště Tjaden se nemůže upokojit; má v ruce největší z prstenců a prostrkává jím každou chvíli nohu, aby ukázal, kolik místa ještě zbývá. „Haie, člověče, ta musí mít pedály, pedály," - jeho

myšlenky šplhají trochu výš, „a pani mandu musí mít k nim jako - jako slon.“ Nemůže se uklidnit. „S tou bych si, sakra, chtěl jednou zašveholit.“

Haie září, že jeho nevěsta dochází takového uznání, a vyjadřuje se samolibě a krátce: „Štramanda, vo to není.“

Hedvábných padáků lze použít praktičtěji. Tři nebo čtyři dávají jednu blůzu, podle šířky v prsou. Kropp a já jich užíváme jako kapesníků. Jiní je posílají domů.

Kdyby ženy viděly, za jakého nebezpečí jsou sbírány tyto tenounké hadry, ty by se pěkně zjevily.

Kat překvapí Tjadena, jak se s největším klidem pokouší sklepat kroužky s nevybuchlého granátu. Jinému by to explodovalo, ale Tjaden má jako vždycky kliku.

Jednou si hrají před naším zákopem celé dopoledne dva motýli. Jsou to žlutáskové, jejich citrónová křídla mají červené tečky. Co je sem asi přivedlo? Daleko široko není květiny ani rostliny. Odpočívají na zubech lebky. Právě tak bezstarostní jsou ptáci, kteří už dávno válce přivykli. Každého rána stoupají mezi frontami skřívání. Před rokem jsme mohli pozorovat dokonce párek sedící na vejcích, ba vyvedli i mladé.

Od kryš máme v zákopu pokoj. Jsou vpředu - víme proč. Tloustnou; jak nějakou spatříme, tak ji odstřelíme. V noci slyšíme s druhé strany zase hrčení. Za dne máme jen normální oheň, tak že můžeme spravovat zákopy.

Zábava je tu taky, o tu se starají letci. Četné boje mají denně své vděčné publikum. Bitevní letci - to si dáme líbit, ale pozorovací letouny nenávidíme jako mor; nesou v zápětí artileristický oheň. Několik minut po jejich objevení praží do nás granáty a šrapnely.

Jednoho dne ztratíme tak jedenáct lidí, z toho pět sanifáků. Dva jsou tak rozdrčení, že Tjaden míní, že by bylo lze seškrabat je lžicemi se stěny zákopu a pochovat v miskách na menáž.

Jinému to utrhne podbříšek i s nohama. Opírá se, mrtev, hrudí o zákop, jeho obličej je citrónově žlutý, v plnovousu mu dohořívá ještě cigareta. Dohořívá, až dosyčí na rtech.

Skládáme mrtvé prozatím do velkého trychtýře. Až dotud jsou tři vrstvy nad sebou. Najednou začnou zase bubnovat. Hned zase sedíme v ztrnulém napětí nečinného očekávání.

Útok, protiútok, výpad, protivýpad, to jsou jen slova, ale co je v nich! Ztrácíme mnoho lidí, hlavně rekrutů. Do našeho úseku vsunují mnoho náhradníků. Je to jeden z nových regimentů, vesměs docela mladí hoši posledních odvodních ročníků. Jejich výcvik nestojí za mnoho, než odešli do pole, mohli se jen teoreticky něčemu naučit. Vědí sice, co je to ruční granát, ale o krytí mají slabé ponětí nemají pro to především oko. Vlna terénu musí být půl metru vysoká, než ji postřehnou.

Ač nutně už potřebujeme posílení, máme s rekruty téměř víc práce, než nám přinášejí užitku. Neumějí si pomoci v těžkém útočném terénu a padají jako mouchy. Dnešní posiční válka vyžaduje znalosti a zkušenosti, je nutno mít smysl pro terén, je nutno mít v uchu střely, jejich zvuky a účinky, člověk musí předem určit, kam padnou, jaký mají rozptyl a jak se chránit.

Tito mladí náhradníci přirozeně nevědí o tom všem ještě skorem nic. Jsou zahlazováni, poněvadž rozeznají sotva šrapnel od granátu, jsou koseni, poněvadž poslouchají úzkostně vytí nenebezpečného, velkého kufru, který dopadá daleko vzadu, a přeslechnou pištivé, tiché syčení

těch malých potvor, které mají ploché dráhy a široko se rozprsknou. Tlačí se k sobě jako ovce, místo aby se rozprchli, a i ranění ještě jsou odstřelováni letci jako zajíci.

Těch bledých, tuřínových obličejů, bledně podrápaných rukou, žalostné statečnosti těch ubohých kulíšků, kteří přes to jdou kupředu a útočí, těch ubohých statečných chlapíků, kteří jsou tak přestrašeni, že se neopovází ani nahlas křičet a s roztrženými břichy a plícemi tiše vrní po mamince a hnedky přestanou, jak je někdo spatří!

Jejich mrtvé, ochmýřené, ostré obličejy mají strašlivou bezvýraznost mrtvých dětí.

Škrabe to V krku, vidět je vyskakovat a běžet a padat. Člověk by je zbil, že jsou tak hloupí, a vzal by je do náručí a odnesl odtud, kde nemají co dělat.

Nosí šedivé blůzy a kalhoty a boty, ale většinou je uniforma příliš veliká, plandá se jim kolem těla, ramena jsou příliš úzká, těla příliš drobná, nebylo uniforem připravených pro tyto dětské míry.

Na jednoho starého vojáka padne pět až deset rekrutů. Mnohé zhltně překvapující plynový útok. Nedospěli ještě tak daleko, aby tušili, co je čeká. Nacházíme kryt plný modrých hlav a černých retů.

V jednom trychtýři sňali příliš brzy masky; nevěděli, že plyn zůstává nejdéle na dně; když viděli ostatní bez masek, strhli je také a polkli toho ještě dost, aby si spálili plíce. Jejich stav je beznadějný, zalknou se chrlením krve a záchvaty dušení.

* * *

V jednom zákopovém úseku spatřím najednou proti sobě Himmelstosse. Krčíme se v témž krytu. Všechno leží bez dechu pohromadě a čeká na začátek výpadu.

Ačkoli jsem hodně rozčilen, prolétne mi přec při vyběhnutí hlavou myšlenka: Kde je Himmelstoss?

Skočím rychle zpět do krytu a najdu ho, jak leží v koutku s povrchní rankou a simuluje raněného. Má svůj záchvat strachu, je tady také ještě nováčkem. A to mne rozzuří, že mladí náhradníci jsou venku a on zde.

„Ven!“ zaječím.

Nehne se, rty se chvějí, knír se třese.

„Ven!“ opakuju.

Přitáhne nohy, přikrčí se ke stěně a cení zuby jako pes. Chytnu ho za ruku a chci ho zvednout. Zavřeští. Tu mi selžou nervy. Chytnu ho za krk, třesu jím jako pytle, až mu hlava jen tak lítá sem a tam a křičím mu do obličejů: „Půjdeš ven, ty lumpe, ty pse, ty pacholku, ty se tu budeš schovávat?“

Oči mu skelnatí, uhodím mu hlavou o zeď. „Ty dobytku,“ kopám ho do žeber, „ty svině stará,“ - strkám ho ven hlavou napřed.

Nová vlna našich jde právě kolem nás. Jde s ní ně-jaký lajtnant. Vidí nás a křičí: „Kupředu, kupředu, připojit!“ A co nezmohly mé rány, zmošlo toto slovo.

Himmelstoss slyší představeného, rozhlédne se kolem sebe, jako by se probouzel a připojí se.

Následuji ho a vidím, jak jde přískoky vpřed. Je to opět řízný Himmelstoss z kasárenského dvora, dohonil dokonce lajtnanta a je daleko vpředu.

* * *

Bubnová palba, palební přehrada, palební clona, miny, plyn, tanky, kulometry, ruční granáty - slova, slova, slova, ale je v nich hrůza světa.

Náše obličej je okoralé, naše myšlení zpustošeno, jsme na smrt unaveni; když přijde útok, je nutno mnohé bít pěstmi, aby procitli a šli s námi; oči jsou zapáleny, ruce rozdrápány, kolena krvácejí, lokty jsou rozbity.

Míjejí týdne, měsíce, léta? Jsou to jen dni. Vidíme čas mizet kolem sebe v bezbarvých obličejích umírajících, cpeme do sebe jídlo, běháme, házíme, stílíme, zabíjíme, poléháváme, jsme slabí a otupělí, a drží nás ještě jen to, že jsou tu ještě slabší, ještě otupělejší, kteří se na nás dívají s vyvalenýma očima jako na bohy, kteří někdy mohou uniknout smrti.

V těch málo hodinách klidu je poučujeme. „Vidíš ten hrnec, co si to sem šněruje?“ To je mina, která jde sem! Zůstaň ležet. Jde tamhle přes nás. Když jde ale takhle, tak se zdejchni! To ještě můžeš utéct“.

Ostříme jejich sluch pro potměšilé syčení malých potvor, které je sotva slyšet, musí se rozpoznat v kraválu jako bzúčení komára; vtloukáme do nich, že jsou nebezpečnější, než ty veliké, které člověk slyší předem a zdaleka. Ukazujeme jim, jak se lze schovat před letcem, jak lze napodobovat mrtvého, převalí-li se přes nás útok, jak manipulovat s rozbuškou ručního granátu, aby explodoval půl vteřiny před dopadem; učíme je padat bleskurychle do jámy před granáty, explodujícími při dopadu, ukazujeme jim, jak se vyčišťuje zákop svazkem ručních granátů, vysvětlujeme jim, jaký časový rozdíl je mezi nepřátelskými a našimi ručními granáty od zapálení šňůry do explose, upozorňujeme je na tón plynových granátů a ukazujeme jim klíčky, které je mohou zachránit před smrtí.

Poslouchají, jsou ochotní, ale když jde do tuha, dělají to v rozčilení obyčejně zas falešně.

Haie Westhuse odtáhli s utrženým hřbetem; při každém vydechnutí a vdechnutí bijí skrze ránu plíce. Mohu mu ještě stisknout ruku; „konec, Pavle,“ sténá a zakousne se bolestí do paže.

Vidíme žít lidi, kterým schází hlava; vidíme běhat vojáky, kteří mají uražené obě nohy; vlekou se na třepících se pahýlech až do nejbližší díry; jeden frajtr leze dva kilometry po ruku a vleče za sebou roztrášená kolena; jiný jde k obvazišti a přes jeho ruce přitisklé k břichu přetékají střeva; vidíme lidi bez huby, bez dolní čelisti, bez obličejů; nalézáme muže, který svírá zuby po dvě hodiny tepnu své paže, aby nevykrvácel, slunce vychází, slunce zapadá, granáty hvízdají, život je u konce.

Ale přece byl proti přesile udržen ten kousek rozryté země, na kterém ležíme, ztratili jsme jen několik set metrů. Ale na každý metr připadá jeden mrtvý.

* * *

Jsmo vystřídáni. Kola pod námi rachotí, stojíme bezhlasně a když zazní volání: „Pozor - drát!“ spouštíme se do dřepu. Bylo léto, kdy jsme tudy jeli, stromy byly ještě zelené, teď už vypadají podzimně a noc je šedá a vlhká. Vozy zastavují, slezeme, rozházená tlupa, zbvrek mnoha jmen. Po stranách ve tmě stojí lidé a vyvolávají jména regimentů, rot. A na každé zvolání se vydělí houfeček, sporý, malinký houfeček špinavých, bleděžlutých vojáků, strašně malinký houfek a strašně malinký zbyteček.

Nyní vyvolává někdo číslo naší roty, je to podle hlasu velitel roty, vyvázl tedy, jeho ruka je v pásce. Přistoupíme k němu a já poznávám Kata a Alberta, postavíme se dohromady, opřeme se druh o druh a díváme se na sebe.

A ještě jednou a ještě jednou slyšíme volat své číslo. Může dlouho volat, v lazaretech a jamách ho neuslyší.

Mlčí a trochu chraptí, když se zeptá: „To jsou všichni?“ a poroučí: „Oduočítat!“

Ráno šedé. bylo ještě léto. když jsme vyrazili a bylo nás stopadesát mužů. Teď mrzeme, je podzim, listí chrastí, hlasy unaveně přeskakují: „Jeden, dva, tři, čtyři“ a při dvaatřiceti umlknou. A dlouho je ticho, než se hlas zeptá: „Ještě někdo?“ a čeká a pak řekne tiše: „Po četách“ a přec se zlomí a může jenom dokončit: „Druhá roto.“ namáhavě: „Druhá roto, bez kroku v chod’.“

Rada, krátká řada tápe do rána. Dvaatřicet mužů.

VII

Stáhnou nás dále než obyčejně, do shromaždiště rekrutů, aby nás nově zformovali. Naše rota potřebuje přes sto náhradníků.

Do té doby, nemáme-li zrovna službu, se jen tak flákáme. Po dvou dnech k nám přijde Himmelstoss. Ztratil svou kušnu, od té doby, co byl v zákopech. Navrhuje, abychom se smířili. Jsem hotov, neboť jsem viděl, jak odnesl Haie Westhuse, kterému to utrhlo hřbet. Poněvadž kromě toho mluví opravdu rozumně, nemáme nic proti tomu, když nás pozve do kantiny. Jen Tjaden je nedůvěřivý a rezervovaný.

Ale i ten je získán, když Himmelstoss vypravuje, že má zastupovat špekouna, který jede na dovolenou. Na důkaz toho se vytasí hnedky s dvěma librami cukru pro nás a s půlliberkou másla zvlášť pro Tjadena. Stará se dokonce, abychom na tři příští dny byli komandováni do kuchyně ke škrabání brambor a řípy. Jídlo, které nám předkládá, je bezvadná důstojnická menáž.

Tak máme zase okamžitě obojí, co potřebuje voják ke štěstí: dobré jídlo a pokoj.

To je málo, když si to člověk rozmyslí. Ještě před několika lety bychom tím strašně opovrhovali. Teď jsme spokojeni. Všecko je zvyk, i zákopy.

Tento zvyk způsobuje, že zapomínáme zdánlivě tak rychle. Ještě předevcírem jsme byli v ohni, dnes děláme volovinky a potloukáme se krajem, zejtra jdeme zase do zákopů. Ve

skutečnosti nezapomínáme na nic. Pokud jsme nuceni být v poli, klesají dni, ztrávené ve frontě, když minou, do nás jako kameny, poněvadž jsou příliš těžké, abychom o nich mohli hned přemýšlet. Kdybychom to zkusili, zabily by nás doda tečně; to jsem už vyzozoroval.

Hrůzu lze snášet, pokud se člověk prostě krčí; ale zabije, když člověk o ní dodatečně přemýšlí. Právě tak jako se z nás stane zvěř, když jdeme tam dopředu, poněvadž to je jediný prostředek, jak to vydržet, tak se staneme povrchními vtipkaři a ospalci, jsme-li v klidu. Nemůžeme vůbec být jinými; jsme k tomu formálně puzeni. Chceme žít za každou cenu; a tu se nemůžeme zatěžovati činy, které sice mohou v míru působit dekorativně, ale tady jsou falešné.

Kemmerich je mrtev, Haie Westhus umírá, tělo Hanuše Kramera bude v den Posledního soudu těžko z plné trefy sesbírat, Martens je beznohý, Meyer je mrtev, Marx je mrtev, Beyer je mrtev, Hammerling je mrtev, stovacet mužů leží někde s ranami, je to sakramencký, ale co je nám po tom, my žijem. Kdybychom je mohli zachránit, to byste se podívali, dali bychom se do toho, a bylo by nám jedno, i kdybychom sami zhebli; neboť když chceme, tak se umíme zatraceně vytáhnout; nemáme zrovna tak moc strachu, úzkost před smrtí ano, to je něco jiného, to je fyzické. Ale naši kamarádi jsou mrtví, nemůžeme jim pomoci, mají pokoj, kdo ví, co nás ještě čeká; chceme sebou někam seknout a spát a žrát, co se do nás vejde, a chlastat a kouřit, aby hodiny nebyly tak pusté. Život je krátký.

* * *

Hrůza fronty klesá; jsme-li k ní zády, děláme si z ní sprostě a vztekle šoufky; když někdo umře, řekne se, že prdí do hlíny a tak mluvíme o všem, to nás zachraňuje před zblázněním, pokud na to takhle jdeme, klademe odpor.

Ale my nezapomínáme! Co stojí ve válečných časopisech o zlatém humoru vojsk, která aranžují taneční dýchánky hned, jak přijdou z bubnové palby, je velký kec. Neděláme to, poněvadž máme humor, ale máme humor, poněvadž bychom jinak zcepeněli. Příliš dlouho ten krám už stejně nevydrží, humor je co měsíc trpčí.

A já vím: to všechno, co teď, pokud jsme ve válce, do nás napadá jako kámen, probudí se opět po válce a pak začne zúčtování na život a na smrt.

Dni, týdny, léta, ztrávená tady vpředu, přijdou ještě jednou, a naši mrtví kamarádi pak vstanou a pomaširují s námi, naše hlavy budou jasné, budeme mít jeden cíl, a tak pomaširujem, vedle sebe své mrtvé kamarády, za sebou léta fronty: tak pomaširujem proti komu, proti komu?

* * *

Tady v tom kraji bylo před časem frontové divadlo. Na prkenné stěně visí ještě pestré plakáty představem. S vyvalenýma očima stojíme před nimi, Kropp a já. Nemůžeme pochopit, že takového něco ještě existuje. Je tam namalováno děvče v světlých, letních šatech, s červeným

lakovaným pásem kolem boků. Opírá se jednou rukou o zábradlí, druhou si drží slaměný klobouk. Má bílé punčochy a bílé střevíce, ozdobné střevičky se sponkami a vysokými podpatky. Za ní svítí modré moře, několik chocholek vln, nějaký záliv se zařezává do něho se strany. Je to skvělé děvče, s úzkým nosem, rudými rty, a dlouhýma nohama, nad pomyšlení čistá a pěstěná, koupá se jistě dvakrát denně a nemá nikdy špínu za nehty. Nanejvýš snad trochu písku z pláže.

Vedle ní stojí muž v bílých kalhotách, modré blůze a námořnické čapce, ale ten nás už tak nezajímá.

Děvče na dřevěné stěně je pro nás zjevením. Zapomněli jsme docela, že takového něco existuje, a ani teď ještě nevěříme zcela svým očím. Ovšem neviděli jsme po léta nic takového, nic ani vzdáleně takového co do radostnosti, krásy a štěstí. To je mír, takový asi je, cítíme vzrušeně.

„Podívej se jen na ty lehounké botičky, v těch by neušla ani kilometr," povídám a napadne mi okamžitě pošetilost mého výroku, neboť je pitomost myslit při takovém obraze na marše.

„Kolik je jí asi let?" ptá se Kropp.

Hádám: „Nanejvýš dvaadvacet, Alberte."

„To by byla starší než my. Není jí ani sedmnáct, říkám ti!" Naskočila nám husí kůže. „Alberte, to by bylo něco, co říkáš?" Kývá! „Doma mám taky bílé kalhoty."

„Copak bílé kalhoty", povídám, „ale takové děvče"

Prohlížíme si druh druhá. Není na nás moc vidět, na obou vybledlá, záplatovaná, špinavá uniforma. Každé srovnávání je beznadějně.

Proto seškrabeme nejprve mladíka s bílými kalhotami s prken, opatrně, abychom nepoškodili děvče.

Tím už jsme dosáhli aspoň něčeho. Pak navrhuje Kropp: „Mohli bychom se dát odšivit."

Nejsem s tím docela srozuměn, neboť věci tím trpí, a za dvě hodiny máš vši zas. Ale když jsme se zase zakoukali na obrázek, prohlásím, že jsem pro to. Ano, jdu ještě dál. „Mohli bychom se podívat, jestli bychom nevyfasovali čistou košili." Albert z jakéhosi důvodu myslí, že by onuce byly ještě lepší. „Snad i onuce. Podíváme se, jak na to."

Ale v tom už se k nám přicourá Leer a Tjaden; dívají se na plakát a rozmluva začne být okamžitě hodně sviňácká. Leer byl první, který měl v naší třídě poměr, a vypravoval o něm rozčilující podrobnosti. Je obrazem na svůj způsob nadšen a Tjaden mu mocně přizvukuje.

Nám se to právě nehnuší. Kdo neprasečí, není voják; jenom že se nám to v tomto okamžiku nehodí docela do krámu, proto odbočíme a namíříme si k odšivovacímu ústavu s pocitem, jako by to byla nějaká módní pánská konfekce.

* * *

Kvartýry máme po domech blízko kanálu. Za kanálem jsou rybníky, vroubené topolovými lesy; - za kanálem jsou také ženy.

Domy na našem břehu byly vyklizeny. Ale na druhé straně vidíme tu a tam obyvatele.

Večer se koupáme. V ten čas jdou podél břehu tři ženy. Jdou pomalu a neodvracejí se, ač nemáme plavky.

Leer na ně pokřikuje. Smějí se a zastavují, aby se na nás podívaly. Voláme na ně lánou francouzštinou věty, které nám právě napadají, spěšně, aby nám neodešly. Nejsou to právě jemné věci, ale kde je máme tady nabrat.

Je mezi nimi štíhlá bruneta. Její zuby blýskají, když se směje. Má rychlé pohyby, sukně bije měkce do jejích nohou. Ačkoli je voda studená, jsme hodně rozčileni a snažíme se je zaujat, aby neodešly. Pokoušíme se vtipkovat a ženy odpovídají, aniž jim rozumíme; smějeme se a kýváme. Tjaden je rozumnější. Běží do domu, přinese komisárek a ukazuje jej. To působí. Kývají a ukazují, že máme plavat na druhou stranu. Ale nesmíme. Je zakázáno vstoupit na druhý břeh. Na mostech stojí všude stráž. Bez pasírky se nedá nic dělat. Vykládáme jim tedy, aby přišly k nám; vrtí však hlavami a ukazují na mosty. Ani je nepustí.

Obracejí se, jdou pomalu podle kanálu proti proudustále po břehu. Plaveme zároveň s nimi. Po několika stech metrů odbočují a ukazují na dům, vykukující ze stromů a keřů. Leer se ptá, jestli tam bydlí.

Smějí se - ano, to je jejich dům.

Voláme na ně, že přijdem, až nás stráž nebudou vidět. V noci. Dnes v noci.

Zvedají ruce, skládají je na plocho, kladou na ně obličej a zavírají oči. Porozuměly. Štíhlá bruneta jde tanečním krokem. Blondýna cvrliká se smíchem:

„Chleba - dobrá.“

Ujišťujeme horlivě, že jej přineseme. Ještě taky jiné pěkné věci, kroučíme očima a označujeme je rukama. Leer se mohl téměř utopit, chtěje naznačit „kus sa- lámu.“ Kdyby to bylo nutné, slíbili bychom jim celou provianturu.

Odcházejí, ještě často se obracejí. Vylezeme na náš břeh a dáváme pozor, jsou-li vskutku z onoho domu, neboť je možné, že si z nás střílejí. Pak plaveme nazpět.

Bez pasírky nesmí přes most nikdo, proto jednoduše v noci přeplaveme. Zmocní se nás rozčilení a nemůžeme se ho zbavit.

Nemáme nikde stání a jdeme proto do kantiny. Mají tam právě pivo a jakýsi punč.

Pijeme punč a nalháváme si fantastické zážitky. Každý rád věří druhému a čeká netrpělivě, aby ho mohl přetrumfnout. Naše ruce jsou plny neklidu, vybařáme nesčíslné množství cigaret, až Kropp řekne:

„Mohli bychom jim vlastně přinést taky pár cigaret.“ Vkládáme je tedy do čepic a schováváme.

Nebe zezelená jako nezralé jablko. Jsme čtyři, ale jít mohou jenom tři; proto se musíme zbavit Tjadena a častujeme ho rumem a punčem, až se potácí. Když se setmí, jdeme k svým domům s Tjadenem uprostřed. Jsme rozpáleni a naplněni touhou po dobrodružstvích. Pro mě bude ta štíhlá bruneta, tak jsme to rozdělili a vyjednali.

Tjaden padne na svůj slavník a chrápe. Najednou se probudí a šklebí se na nás tak potměšile, že dostáváme už strach, a myslíme, že nás podvedl, a že jsme ho napájeli punčem nadarmo. Ale zvrátí se zas a spí dál.

Každý z nás tří připraví si celý komisárek a zabalí jej do novin. Přibalíme cigarety a k tomu ještě tři pěkné porce játrového salámu, který jsme vyfasovali dnes večer. To už je slušný dárek.

Prozatím dáme věci do bot; neboť boty si musíme vzít s sebou, abychom na druhém břehu nešlápli na drát nebo střepy. Poněvadž musíme nejprve plavat, nemůžeme si vzít šaty. Ostatně je tma a není to daleko.

Vyrazíme s botama v ruku. Sklouzneme rychle do vody, položíme se naznak, plaveme a držíme boty s jejich obsahem nad hlavami. Na druhém břehu opatrně vylezeme, vyndáme balíčky a obujeme boty. Balíčky zastrčíme pod paždí. Mokří a nazí, jenom v botách, dáme se do klusu. Dům najdeme bez obtíží. Leží ve tmě a v listí. Leer zakopne přes kořen a natluče si loket. „To nic," povídá vesele.

Okna jsou opatřena okenicemi. Plížíme se kolem domu a pokoušíme se nahlédnout šterbinami. Pak se nás zmocní netrpělivost. Kropp najednou váhá. „Co jestli tam u nich bude nějaký major?"

„Tak zmiznem," šklebí se Leer, „ať si přečte číslo našeho pluku tadyhle," a plácá se do zadnice.

Domovní dveře jsou otevřeny. Naše boty dělají pěkný rámus. Otevrou se dveře, vyrazí z nich světlo a jakási žena polekaně vykřikne. Šeptáme: „Psí, psí - camarade - bon ami" - a zvedáme jako zaklínadlo své balíčky. I druhé dvě se ukázaly, dveře se otevrou dokořán a světlo nás ozařuje. Poznají nás a všechny tři se nevázaně smějí našemu úboru. Smějí se ve dveřním rámu, až se ohýbají. Jak plavné jsou jejich pohyby.

„Un moment -" Zmizejí a házejí nám kusy šatů, které kolem sebe jen tak otáčíme. Pak smíme dovnitř.

Ve světnici svítí malá lampička, je tam teplo a voní nějaký parfum. Rozbalujeme balíčky a rozdáváme je. Oči se jim lesknou, je vidět, že mají hlad.

Pak padne na všechny jakási rozpačitost. Leer naznačuje gesty jídlo. Tu do nich vjede opět život, přinesou talíře a nože a vrhnou se na jídlo. Každý plátek salámu zdvihají, prve než jej snědí, s obdivem do výše, a my k tomu pyšně přihlížíme.

Zahrnují nás řečmi - mnoho tomu nerozumíme, ale slyšíme, že to jsou laskavá slova. Snad taky vypadáme příliš mladě. Štíhlá bruneta mi hladí vlasy a říká, co říkají všechny francouzské ženy: „La guerre - grand malheur - pauvres garcons."

Tisknu pevně její paži a kladu ústa do její dlaně. Její prsty obepínají můj obličej. Těsně nade mnou jsou její rozčilující oči, něžná hněd' pleti a rudé rty. Ústa vyslovují slova, kterým nerozumím. Nerozumím zcela ani očím, říkají víc, než jsme očekávali, když jsme sem přišli.

Vedle jsou světnice. Cestou vidím Leera, tiskne se pevně k blondýnce a hlučně hovoří. Vyzná se v tom přec. Ale já - já jsem ztracen v nějaké tiché, vířné dálce a oddávám se jí. To, co chci, je podivuhodně smíšeno ze žádosti a z unikání. Dostávám závrať, není tu nic, oč se zachytit. Boty jsme nechali přede dveřmi, dali nám místo nich pantofle, a tak tu není nic, co by mi vrátilo vojenskou jistotu a drzost: ani puška, ani opasek, ani blůza, ani čapka. Nořím se do neznáma, ať se stane, co stane - neboť mám přece jen trochu strachu, přese všechno.

Štíhlá bruneta pohybuje obočím, když přemýšlí; ale když mluví, stojí obočí bez pohnutí. Mnohdy zvuk neuzraje zcela v slovo a zaniká nebo se ztratí nehotový nade mnou; oblouk, dráha, kometa. Co jsem o tom věděl - co o tom vím? - Slova této cizí řeči, z níž rozumím jen málo, mě uspávají v ticho, v němž splývá poloozářená hněd' světlice a žije a září jen obličej nade mnou.

Jak mnohotvárnou je taková tvář, byla-li vám před hodinou ještě cizí a teď se nad vámi sklání hotova k něžnosti, která nepřichází z té tváře, ale z noci, ze světa a krve, jejichž paprsky se v ní, jak se zdá, sbíhají. Věci ve světnici jsou tím poznamenány a proměněny, jsou jaksi zvláštní a zmocňuje se mne téměř úc:a k mé bílé pleti, na níž leží svit lampy a kterou hledí chladná, hnědá ruka.

Jak je to všechno jiné než v bordelech pro mužstvo, kam máme dovolen přístup a před nimiž stáváme ve frontách. Nechci na ně myslit; ale přicházejí mi bezděky na mysl a děším se, neboť snad se toho člověk už nikdy nezbaví. Pak ale cítím rty štíhlé brunety a tisknu se k nim, zavírám oči a chtěl bych, aby s nimi všechno zhaslo, válka a hrůza a sprostota, abych se probudil mlád a šťasten; myslím na obraz děvčete na plakátu a na okamžik si myslím, že můj život závisí na tom, získám-li je. — A tím pevněji se tisknu do rukou, jež mne objímají, snad se stane zázrak — — —
— — —

Jakýmsi neobyčejným způsobem se pak všichni zas sejdeme. Leer je neobyčejně rozjařen. Srdečně se rozloučíme a vklouzneme do bot. Noční vzduch chladí naše horká těla. Topoly trčí vysoko do tmy a šumějí. Na obloze a na vodě kanálu stojí měsíc. Neběžíme, jdeme podle sebe dlouhými kroky.

Leer řekne: „Tohle stálo za komisárek!“

Ale mně se nechce mluvit, není mně ani veselo. Tu zaslechneme kroky a přikrčíme se za keř.

Kroky se blíží, jdou těsně kolem nás. Vidíme nahého vojáka, v botách, právě takového jako jsme my, má pod pažďím balíček a žene se kolem nás. Je to Tjadenv plném trapu. Už zmizel.

Smějeme se. Ráno bude nadávat. Dostaneme se na slavníky, aniž nás kdo vidí.

* * *

Volají mě do kanceláře. Velitel roty mi dá dovolenku a poukázku na bezplatnou jízdu a přeje mi šťastnou cestu. Podívám se, jak dlouho mám dovolenou. Sedmnáct dní — čtrnáct dní dovolené, tři dny na cestu. **Je** to příliš málo a ptám se, nemohl-li bych dostat na cestu pět dní. Bertinck ukáže mi na dovolenku. Tu teprve vidím, že se nevrátím hnedky na frontu. Po dovolené se mám hlásit ještě v táboře na Vřesovišti do kursu.

Ostatní ni závidí. Kat mi dává dobré rady, jak bych měl zkusit se ulejt. „Když budeš mazanej, tak tam zůstaneš.“

Bylo by mi vlastně milejší, kdybych mohl odjet až za týden; neboť tak dlouho budeme ještě tady a tady je to docela pěkné. —

Přirozeně, že musím dát v kantině něco k lepšímu. Všichni jsme trochu podroušení. Zmocní se mne smutek; budu šest neděl pryč, to je ovšem veliké štěstí, ale jak to tu bude vypadat, až se vrátím? Shledám se tu ještě se všemi? Haie a Kemmerich už tu nejsou - kdo přijde teď na řadu?

Pijeme a dívám se na ně po řadě. Albert sedí vedle mne a kouří, je v dobré náladě, bývali jsme vždycky spolu; naproti dřepí Kat se svými skleslými rameny, širokým palcem a klidným hlasem; Müller s vyčnívajícimi zuby a štěkavým smíchem; - Tjaden s myšima očkama; Leer, který si dává narůstat plnovous a vypadá na čtyřicet.

Nad našimi hlavami se vznáší hustý čoud; Co pak je do vojáka bez tabáku? Kantina je asylem, pivo je něčím víc než nápojem, je to znak, že člověk se může bez nebezpečí natáhnout a narovnat. Taky toho pořádně využíváme, nohy máme daleko nataženy a pliváme v míru a pokoji kolem sebe, jedna radost. Jak mi to všechno divně připadá, když zítra odjždím!

V noci jdem ještě jednou za kanál. Bojím se téměř říci té štíhlé brunetce, že odcházím a že, až se vrátím, budeme jistě někde dál; že se tedy už nevidíme. Ale ona jen příkyvuje a nedá na sobě nic znát. Zprvu tomu nemohu rozumět, ale pak pochopím. Leer má pravdu: kdybych šel na frontu, byl bych zase „pauvre garçon“;

ale dovolenec — to není tak zajímavé, o tom nechtějí moc slyšet. Ať si jde ke všem kozlům se svým bzukotem a svými řečmi. Člověk věří na zázrak, a nakonec z toho vyleze komisárek.

Druhý den ráno, pořádně odvšiven, hasím si to k polní dráze. Albert a Kat mě doprovázejí. Na zastávce nám říkají, že to bude ještě pár hodin trvat, než vlak pojedou.

Oba musí do služby. Loučíme se. „Měj se dobře. Kate; měj se dobře, Alberte.“

Jdou a kynou mi ještě párkrát. Jejich postavy se zmenšují. Každý jejich krok, každý pohyb je mi důvěrně znám, poznal bych je podle toho už z dálky. Potom zmizí.

Posadím se na tornu a čekám.

Náhle jsem zalit zběsilou netrpělivostí dostat se odtud.

* * *

Líhám na mnoha nádražích; stojím před mnoha kotli s menáží; dřepím na mnoha lavicích; - pak ale začíná kraj venku na mne působit svíravým dojmem, je tak podivně známý. Sune se kolem večerních oken se svými vesnicemi, jejichž vápnem obílené mazánky mají deskové střechy naraženy hluboko jako čepice; se svými žitišti, zářícími pod šikmým světlem jako perleť, se svými ovocnými zahradami a stodolami a starými lipami.

Z jmen stanic se stávají pojmy, při nichž se srdce chvěje. Vlak duní a duní, stojím u okna a držím se rámu. Tato jména rámcují mé mládí.

Plochá luka, pole, dvory; - nějaký potah jede na pozadí oblohy zvolna po cestě běžící rovnoběžně s obzorem. Někaký šraňk, před nímž čekají sedláci, kynoucí děvčata, děti hrající si na železničním náspu, cesty vedoucí do kraje, hladké cesty, bez artilerie.

Je večer, a kdyby neduněl vlak, musil bych křičet. Rovina se rozvinuje, v slabé modři počíná v dálce vyvstávat silueta horských lemů. Poznávám charakteristické linie Dolbenbergu, onen zoubkovatý hřeben, který srážně spadá tam, kde přestává vrcholek lesa. Za ním musí už přijít město.

Ale teď se roztéká záplava zlatorudého světla po světě, vlak rachotí ohybem a ještě jedním ohybem; -a neskutečně, zaváty tmou stojí tam daleko topoly, v dlouhé řadě za sebou, stvořeny ze stínu, světla a touhy.

Pole, na kterém stojí, točí se zvolna kolem nás; objíždíme je, vzdálenosti mezi nimi se krátí, stávají se jedinou masou, jednu chvíli vidím jen jeden; pak se vysunou za tím nejpřednějším opět ostatní a stojí ještě dlouho samy na obloze, až jsou zakryty prvními domy.

Přechod přes koleje. Stojím u okna, nemohu se odtrhnout. Ostatní skládají své věci a chystají se vystoupit. Říkám si pro sebe jméno ulice, kterou křížíme -Brémská-Brémská -. Cyklisté, vozy, lidé jsou tady dole, je tu šedivá ulice, a šedivý podjezd; - popadne mě, jako kdyby to byla má matka.

Pak vlak zastaví a je tu nádraží s křikem, voláním a reklamními štíty. Seberu tornu a zapnu háčky, vezmu pušku do ruky a klopýtám dolů po schůdkách.

Na peróně se ohlížím; neznám nikoho z těch, kdo tu spěchají kolem mne. Sestra Červeného kříže mi nabízí nějaký nápoj. Odvracím se, usmívá se na mne příliš hloupě, jsouc proniknuta svou vlastní důležitostí:

Koukejte, já dávám vojákově kafe. — Říká mi „kamaráde“, to mi tak ještě scházelo.

Ale venku před nádražím šumí řeka podle silnice, zpěněná voda syčí ze splavu pod Mlýnským mostem. čtyřhranná stará hláska stojí u ní, a před ní velká, pestrá lípa, a za ní večer.

Tady jsme často sedávali - jak je tomu dávno; - po tomto mostě jsme chodívali a vdechovali chladný, zahnilý pach hrazené vody; nakláněli jsme se nad klidným proudem na této straně splavu, v němž visívaly na mostních pilířích řasy a úponky rostlin; - a za parných dnů jsme na druhé straně splavu mívali radost ze stříkající pěny a pomlouvali jsme své učitele.

Jdu přes most, dívám se napravo i nalevo; voda je stále ještě plná řas a spadá stále ještě světlým obloukem; ve věžní budově stojí jako tenkrát žehličky s nahýma rukama před bílým prádlem a žár žehliček proudí z otevřených oken. Psi se toulají úzkou ulicí, před domovními vraty stojí lidé a dívají se za mnou, jak tak jdu kolem nich špinavý a napakovaný. V téhle cukrárně jsme jídávali zmrzlinu a zvykali cigaretovému kouři. V této ulici, která běží kolem mne, znám každý dům, koloniální obchod, drogerii, pekařství. A pak stojím před hnědými vraty s ohmatanou klikou a ruka má je těžká. Otvírám je; proti mně vyrazí podivný chlad a bere jistotu mým očím.

Schody zaskřípnou pod mými kroky. Nahoře cvaknou dveře, někdo se dívá přes zábradlí. To se otevřely dveře z kuchyně, pekou tam právě bramborové hubičky, celý dům jimi voní, vždyť je dnes sobota, a to je asi má sestra, co se naklání.

Stydím se na okamžik a skláním hlavu, pak sejmu přílbu a dívám se nahoru. Ano, je to má nejstarší sestra.

„Pavel,“ volá, „Pavel!“

Kývám, má torna naráží na zábradlí, má puška je tolik těžká.

Vytrhne dveře a volá: „Mami, mami, Pavel přijel!“

Nemohu už dál. Mami, mami, Pavel přijel.

Opírám se o zeď a pevně svírám svou přílbu a svou pušku. Držím je tak pevně, jak to jde, ale nemohu udělat ani krok už, schody mizejí před mýma očima, tluku pažbou do nohou a zatínám zlostně zuby, ale nezmohu nic proti tomu jedinému slovu, jež sestra zavolala, nezmohu nic proti němu, mučivě a násilím se nutím hovořit a smát se, ale nezmohu se na jediné slůvko, a tak stojím na schodech, nešťastný, bezmocný, sevřený strašlivou křečí, a nechci, ale slzy se mi jen jen koulejí po tvářích.

Sestra se vrátí a ptá se: „Co je ti?“

Tu se seberu a klopýtám do předsíně. Pušku opřu do kouta, tornu postavím ke zdi, a přílbu nasadím na ni. I opasek s věcmi, které jsou na něm, musí pryč. Pak řeknu zuřivě: „Tak mi dej konečně nějaký kapesník!“

Vyndá mi jej ze skříně a otřu si obličej. Nade mnou na stěně visí skleněná skřínka s pestrými motýli, které jsem dříve sbírával. Teď slyším hlas matčin. Přichází z ložnice.

„Copak leží?“ ptám se sestry.

„Je nemocná,“ odpovídá.

Jdu k ní, podám jí ruku a řeknu tak klidně, jak jen umím: „Tady jsem, mami.“

Leží v polotmě. Pak se úzkostně zeptá a já cítím, jak mne její pohled ohmatává: „Jsi raněn?“

„Ne, mám dovolenou.“

Matka je velmi bledá. Bojím se udělat světlo. „Tak tady ležím a pláču, místo abych měla radost.“

„Jsi nemocná, mami?“ ptám se.

„Dneska trochu vstanu,“ povídá a obrací se k sestře, která musí každou chvíli odskočit do kuchyně, aby se jí nepřipálilo jídlo: „Otevři taky ten hrnec se zavařenými brusinkami, ty je přece rád?“ ptá se mne.

„Ba, mami, ty jsem už dávno neměl.“

„Jako bychom věděly, že přijdeš,“ směje se sestra, „vaříme právě tvé zamilované jídlo, bramborové hubičky a teďka dokonce s brusinkami.“

„Vždyť je taky sobota,“ povídám.

„Posaď se ke mně,“ řekne matka. Dívá se na mne. Její ruce jsou bílé a nemocné a hubené proti mým. Mluvíme jen pár slov, a jsem jí vděčen, že se na nic neptá. Co jí taky mám říci: stalo se vše, co bylo možné. Vyvázl jsem zdravý a sedím vedle ní. A v kuchyni stojí sestra a dělá večeři a zpívá si k tomu. „Hochu milá,“ povídá tiše matka.

V rodině jsme nebývali nikdy příliš něžní, to nebývá zvykem u chudých lidí, kteří musí mnoho pracovat a mají starosti. Nerozumějí tomu taky tak, a neradi ujišťují častěji o něčem, co bez toho vědí. Když mi matka řekne „hochu milá“, je to tak, jako by jiná matka udělala bůhví co. Vím bezpečně, že hrnec s brusinkami je jediný, který má už celé měsíce a že jej pro mne schovala, právě tak jako trochu staré keksy, které mi teď dává. Dostala jich jistě několik při nějaké příležitosti a uschovala je hned pro mne.

Sedím na její posteli a oknem blýskají do pokoje v hnědi a zlatě kaštany protilehlé hostinské zahrady. Pomalu vydechují a vdechují a říkám si: „Jsi doma, jsi doma“. Ale jakási zaraženost mne

neopouští a nemohu se ještě do všeho vpravit. Tady je matka, tady je sestra, tady je má skříňka s motýly, a tady je mahagonový klavír, ale nejsem tu ještě docela já. Mezi námi je závoj a vzdálenost, snad jen jednoho roku.

Proto jdu, přinesu tornu a vybaluji, co jsem přinesl : celý eidamský sýr, který mi obstaral Kat, dva komisárky, třičtvrtěliberku másla, dvě krabičky játrové paštiky, libru sádla a pytlíček ryže.

To budete jistě potřebovat."

Kývají. ..Tady je asi o to zle?" Vyptávám se.

„Tady toho moc není. Vy tam venku máte dost?"

Usmívám se a ukazuji na přinesené věci. „Tolik vždycky ne, ale ujde to."

Ema odnáší potraviny. Matka mne vezme náhle prudce za ruku a ptá se zajíká se.

„Bylo to moc ošklivé tam venku, Pavle?"

Mami, co ti mám na to říct? Nebudeš tomu rozumět a nikdy to nepochopíš. Taky to nemáš nikdy pochopit. Ptáš se, jestli to bylo ošklivé. Ty, matka. Potřásám hlavou a povídám: „Ne, mami, ani tak moc ne. Je nás pořád moc pohromadě a pak to není tak zlé."

..Ano. ale nedávno tu byl Jindřich Bredermeyer a ten vypravoval, že to je venku strašlivé s těmi plyny a s tím vším."

To je má matka, která to říká. Povídá: s tím plynem a s tím vším. Neví, co povídá, má jenom strach o mne. Mám jí vypravovat, že jsme jednou našli tři nepřátelské zákopy, které byly ztrnulé ve svých pozicích a jakoby mrtvicí trefené? U předprsně zákopu, v krytech, kde právě byli, stáli a leželi lidé s modrými obličejí, mrtví.

„Ale, mami, co pak se toho málo napovídá," odpovídám, „Bredermeyer jen tak kecá. Vždyť vidíš já jsem zdravý a tlustý."

Chvějící se starost mé matky mi zas dodává klidu. Teď už zas mohu chodit po pokoji a mluvit a odpovídat, beze strachu, že budu nucen náhle se opřít o zeď, poněvadž svět změkl jako guma a tepny změkly jako troudu.

Matka chce vstát; jdu zatím do kuchyně k sestře...Co je jí?" ptám se.

Krčí rameny: ..Leží už několik měsíců, ale nesměli jsme ti to psát. Měla už několik doktorů. Jeden povídal, že by to mohla být zase rakovina."

* * *

Jdu se hlásit na okresní velitelství. Pomalu kráčím ulicemi. Tu a tam mne někdo osloví. Nezdržuji se dlouho, neboť nechci tolik mluvit.

Když se vracím z kasáren, zavolá mne zvukný hlas. Otočím se, pohroužen v myšlenkách, a stojím proti jakémusi majorovi. Vyjede si na mne: „Neumíte salutovat?"

Odpovím zmateně: „Odpusťte, pane majore, já jsem vás neviděl."

Křičí ještě víc: „Neumíte se vyjádřit, jak se sluší a patří?“

Chtělo se mi praštit ho do obličeje, ale ovládnou se, poněvadž by jinak bylo po dovolené, srazím podpatky a povídám: „Neviděl jsem pana majora.“

„Tak se laskavě koukejte před sebe!“ osopí se. „Jak se jmenujete, he?“

Hlásím.

Jeho rudý, tučný obličej je stále ještě rozezlen. „Od kterého pluku?“

Hlásím podle předpisu. Není stále ještě uspokojen.

„Garnisona?“

Ale teď toho mám dost a povídám: „Mezi Lange-markem a Bixschootem.“

„Jak to?“ ptá se trochu zaražen.

Vysvětluji mu, že jsem před hodinou přišel na dovolenou, a myslím si, že teď odrazí. Mýlím se ale. Je dokonce ještě divočejší: „To by tak hrálo zavádět sem zvyky z fronty, co? Tady ale, zaplať Pánbůh, je pořádek.“ Komanduje: „Dvacet kroků zpátky, poklusem v chod!“

Ve mně vře tupý vztek. Ale nemohu nic dělat, dá mě hned, jak se mu zachce, zatknout. Skočím tedy zpět, vrátím se a hodím mu to na šest kroků ostře podle předpisů, a přestanu salutovat, až šest kroků za ním.

Zavolá mě zase a sděluje mi blahosklonně, že ještě jedenkrát dá přednost milosti před právem. Projevím ostře po vojensku svou vděčnost. „Můžete jít.“

Udělám s klapnutím podpatků čelem vzad a odprásknu.

Mám tím zkažený večer. Koukám, abych se dostal domů, a hodím uniformu do kouta, jak jsem si beztak umínil. Potom si přinesu ze skříně své civilní šaty a obléknu je.

Je mi v nich docela nezvykle. Jsou mi hodně těsné a krátké, na vojně jsem vyrostl. Límeček a kravata mi dělají obtíže. Konečně mi uváže sestra uzel. Jak jsou takové šaty lehké, člověku se zdá, že je jen v spodních kalhotách a košili.

Pozoruji se v zrcadle. Je to podivuhodný pohled. Sluncem osmahlý, trochu příliš povyrostlý konfirmant se na mě udiveně kouká.

Matka je ráda, že nosím civilní šaty; jsem jí tak bližší. Ale otec by měl raději, kdybych nosil uniformu, chtěl by tak se mnou jít ke svým známým.

Ale já odmítám.

* * *

Jak je to pěkné někde tiše sedět, na příklad v protější hostinské zahradě, pod kaštaný, blízko kuželníku. Listy padají na stůl a na zem, ale jen trochu, těch prvních. Předemnou stojí sklenice piva, pít nás na vojně naučili. Sklenice je poloprázdná, mám před sebou tedy ještě několik

dobrych, chladivých loků, a mimo to, když budu chtít, mohu si objednat druhou a třetí. Neexistuje raport ani bubnová palba, děti hostinského si hrají na kuželníku a pes mi položil hlavu na klín. Nebe je modré, mezi listím kaštanů tyčí se zelená věž kostela svaté Markéty.

To je dobré, a mám to rád. Ale s lidmi se nemohu srovnat. Jediný, kdo se neptá, je má matka. Ale už s otcem je to jinak. Chtěl by, abych vypravoval něco z venku, má přání, která se mi zdají být dojemná a hloupá, k němu už nemám toho pravého poměru.

Nejraději bych chtěl pořád něco poslouchat. Chápu, že neví, že o něčem takovém se nemůže vypravovat, a taky bych mu rád vyhověl; ale pro mne je v tom nebezpečí, když vyjádřím ty věci slovy, bojím se, že pak vyrostou do nesmírna a nedají se už zvládnout.

Kampak bychom přišli, kdyby nám bylo všecko, co se venku děje, docela jasné.

Tak se omezují na to, že mu vypravuji několik veselých historek. Táže se mne, byl-li jsem v boji muže proti muži. Řeknu ne, a vstanu, abych odešel.

Ale tím si mnoho nepomohu. Když jsem se na ulici párkrát vyděsil, poněvadž skřípám tramvaje mi připadlo jako granát, který s vytím přilétá, zaklepá mi někdo na rameno.

Je to náš němčinář, který mě přepadne obvyklými otázkami. „No, tak, jak to vypadá venku. Strašné, strašné, co? Jo, je to děsné, ale musíme právě vydržet. A konečně tam venku máte alespoň dobrou stravu, jak jsem slyšel, vypadáte docela dobře, Pavle, jadrně. Tady je přirozeně hůř, docela přirozeně, je to taky samozřejmé, to nejlepší vždycky pro naše vojáky.“ Vleče mě do své stolní společnosti. Jsem velkolepě přivítán, nějaký ředitel mi podává ruku a povídá: „Tak, tak jdete z fronty? Jaký je tam duch? Skvělý, skvělý, co?“

Vykládám, že by každý chtěl rád domů.

Směje se dunivě: „To věřím! Ale nejdřív musíte nasekat Francouzům! Kouříte? Tady máte, zapalte si! Pane vrchní, přineste našemu vojáčkovi taky jedno pivo.“

Bohužel jsem cigáro vzal, proto musím zůstat. Všichni blahovůlí jen překypují, proti tomu nelze nic namítat. Ale přece jsem podrážděn a dýmám, seč mi dech stačí. Abych aspoň něco dělal, převrátím do sebe jedním tahem sklenici. Hned mi objednájí druhou; ti lidé vědí, co dluží vojáčkovi. Debatují o tom, co budeme anektovat. Ten ředitel se zlatým, řetízkem u hodinek, chce toho mít nejvíc: celou Belgii, uhelné revíry francouzské a velké kusy Ruska. Udává přesné důvody, proč to musíme mít. Pak začíná vysvětlovat, kde ve Francii se musí udělat průlom, a obrací se mezitím ke mně: „Tak se tam venku konečně trochu hejbejte s tou vaší věčnou posiční válkou. Vyhod'te ty chlapy, a bude mír hned.“

Odpovídám, že podle našeho názoru není průlom možný. Ti tam mají příliš mnoho rezerv. Kromě toho že válka je přece jen něco jiného, než si tak člověk myslí.

Z vysoká odmítá a dokazuje mi, že ničemu nerozumím. „Jednotlivec jistě,“ řekne, „ale záleží na celku. A to nemůžete takhle posuzovat. Vy vidíte jen svůj malý úsek a proto nemáte přehled. Děláte svou povinnost, nasazujete svůj život, to je hodno nejvyšších poct, každý z vás by měl dostat Železný kříž, ale především musí být nepřátelská fronta ve Flandrech prolomena a pak shora dolů svinuta.“

Funí a otírá si vousy. „Docela svinuta musí být shořejška až dolů. A pak na Paříž.“

Rád bych věděl, jak si to představuje a leju do sebe třetí sklenici. Hned dá přinést novou.

Zvedám se. Vstrčí mi ještě několik cigár do kapsy a propustí mne s přátelským poklepáním: „Mnoho štěstí! Doufám, že teď brzy od vás něco pořádného uslyšíme.“

* * *

Představoval jsem si tu dovolenou jinak. Před rokem taky byla jiná. Jsem to asi já, kdo se změnil. Mezi dneškem a tehdejškem leží propast. Tenkrát jsem ještě válku neznal. Byli jsme v klidnějších úsecích. Dnes pozoruji, že, sám o tom nevěda, stal jsem se nedůtklivějším. Nejsem tu už doma, je to pro mne cizí svět. Ti se ptají, ti se neptají, a člověk jim vidí na nose, jak jsou na to pyšní; často to dokonce řeknou a k tomu ještě s výrazem, že jako vědí, že se o tom nemůže mluvit. Zakládají si na tom docela.

Nejradši jsem sám, to mne nikdo neruší. Neboť všichni se vracejí stále k témuž tématu, jak se jim vede špatně a jak se jim vede dobře, tomu se to líbí, onomu se to nelíbí, a brzy zas jsou u věcí, které tvoří jejich život. Dříve jsem jistě právě tak žil, ale teď nenacházím v sobě nic společného s těmito věcmi.

Příliš mnoho mi mluví. Mají starosti, cíle, přání, která nemohu chápat, tak jako oni. Mnohdy sedím s některým z nich v hospodské zahrádce a pokouším se jim vysvětlit, že v tom je už vlastně všecko: moci tak tiše sedět. Přirozeně, že tomu rozumějí, přiznávají to, shledávají to taky, ale jen slovy, jen slovy, to je to, cítí to, ale stále jenom napolo. Jiný jejich život lpí na jiných věcech, jsou tak rozdělení, nikdo to ne cítí celým svým životem; ani já sám neumím dobře říci, co myslím.

Když je tak vidím v těch jejich pokojích, kancelářích, povoláních, tu mě to neodolatelně přitahuje, chtěl bych být taky v tom a zapomenout na válku; ale zároveň mne to též odpuzuje, je to příliš úzké, jak to může vyplňovat celý život, mělo by se to rozflákat, jak to všechno může tak být, zatím co venku sviští nad jamami střepiny a rakety vyletují, ranění v celtách jsou odvlékáni a kamarádi se krčí po zákopech!

Tady jsou jiní lidé, lidé, které dobře nechápu, jimž závidím a kterými opovrhuji. Musím myslet na Kata a Alberta a Müllera a Tjadena, co asi dělají?

Snad sedí v kantině nebo plavou, brzy budou zase musít dopředu.

V mém pokoji stojí za stolem hnědé kožené sofa. Posadím se do něho.

Po zdech je připevněno připínadly mnoho obrazů, které jsem si kdysi vystříhl z časopisů. Mezi tím pohlednice a kresby, které se mi líbily. V koutě stojí malá, železná kamna. Na protější stěně police s mými knihami. V tomto pokoji jsem žil, než se ze mne stal voják. Ty knihy jsem si postupně kupoval z peněz, které jsem vydělával za hodiny. Mnoho z nich bylo antikvárních, tak na příklad všichni klasici, svazek v tuhých modrých deskách stál marku dvacet feniků. Koupil jsem je v úplných vydáních, neboť jsem byl důkladný, při „vybraných“ spisech nedůvěřoval jsem vydavatelům, že vybrali právě to nejlepší. Proto jsem si kupoval jenom „sebrané“ spisy, četl jsem je poctivě a pilně, ale většina mi toho mnoho neřekla. Tím více jsem čekal od jiných knih, modernějších, které byly ovšem také mnohem dražší. Některé jsem získal ne zcela poctivě, vypůjčil jsem si je a nevrátil, poněvadž jsem se s nimi nemohl rozloučit.

Jedna přihrádka police je plná školních knížek. Šetřil jsem jich málo a jsou hodně potrhány, stránky jsou vytrhány, víme proč. A dole jsou nacpány sešity, papír a dopisy, kresby a pokusy.

Chci se vmyslet do té doby tenkrát. Vždyť je ještě v pokoji, cítím to hned, stěny ji uchovaly. Mé ruce leží na opěradlech sofa; uvelebím se pohodlněji, i nohy dám nahoru, tak sedím pohodlně v náruči sofa. Malé okno je otevřeno, ukazuje známý pohled na ulici s kostelní věží, tyčící se na konci. Na stole stojí pár květin, držátko na pera, tužky, mušle jako těžítka, kalamář, tady se nezměnilo nic.

A tak to taky bude, budu-li mít štěstí, až bude po válce a já se vrátím navždycky. Budu právě tak tady sedět, koukat po pokoji a čekat.

Jsem rozčilen; ale nechtěl bych být, neboť to není správné. Chtěl bych opět pocítit to tiché vytržení, pocit silného, nepojmenovatelného puzení, jaké jsem cítil dříve, když jsem se postavil před své knihy. Kéž by mě zase ovál onen vítr tužeb, který stoupá z hřbetů knih, kéž by roztavil ten těžký, mrtvý olověný balvan, který někde ve mně leží a probudil opět netrpělivost po budoucnosti, rozechvěnou radost ze světa myšlenek; kéž by mi vrátil střežový postoj mého mládí, který jsem ztratil.

Sedím a čekám. Napadá mě, že musím jít ke Kemmerichově mamince; mohl bych taky navštívit Mittelstaedta, je asi v kasárnách. Dívám se z okna; za oslněným obrazem ulice se vynořuje jemně a vybledle hřeben pahorků, mění se v světlý, podzimní den, v němž sedím u ohně a jím s Katem a Albertem z misky pečené brambory.

Ale nechci na to myslet a smažu obraz. Ať mluví pokoj, ať mne zajme a strhne, chci cítit, že sem patřím, a poslouchat, abych věděl, až zase půjdu na frontu: Válka zapadne a utone, až přijde vlna návratu, je po válce, nerozzírá nás, nemá nad námi jiné moci kromě vnější!

Hřbety knih stojí řadou vedle sebe. Znáám je ještě a vzpomínám si, jak jsem je rovnal. Proším je očima: Mluvte ke mně, vem si mě, živote z dřívějšíka, ty bezstarostný, krásný živote, vem si mě zase! Čekám, čekám.

Obrazy táhnou kolem mne, nezachytí se, jsou to jen stíny a vzpomínky. Nic, nic.

Můj neklid vzrůstá. Strašlivý pocit cizoty ve mně náhle vyvstává. Nemohu najít zpáteční cestu, jsem vyvržen; ať prosím a prosím sebe víc, nic se nepohne, sedím smutně a neúčastně jako odsouzenec a minulost se ode mne odvrací. Zároveň ale mám strach přespříliš ji zaklínat, neboť nevím, co by se pak mohlo stát. Jsem voják a to nesmím pustit se zřetele.

Unaveně vstávám a dívám se z okna. Pak si vezmu jednu z knih a listuju v ní, chtěje trochu číst. Ale zasunu ji a vezmu jinou. Jsou tam zatržená místa. Hledám, listuju, беру nové knihy. Leží jich už vedle mne halda. Přibývají jiné, spěšněji - listy, sešity, dopisy.

Němě stojím před nimi. Jako před soudem. Bez odvahy.

Slova, slova, slova - nedolétají až ke mně.

Pomalu stavím knihy opět na jejich místa.

Po všem.

Vycházím tiše z pokoje.

* * *

Ještě se nevzdávám. Do svého pokoje se sice už nevracím, ale těším se; několik dní, to není ještě nezbytně konec všeho. Mám na to pak - později - léta času. Prozatím jdu do kasáren k Mittelstaediovi a sedíme v jeho světničce, tady je vzduch, který sic nemám rád, ale na který jsem zvykl.

Mittelstaedt má pro mne novinku, která mě elektrisuje. Vykládá mi, že Kanrorek narukoval jako landšturmák. „Představ si,“ povídá, a vyndává pár dobrých cigaret, „přijdu sem z lazaretu a hned na něho padnu.“

Podává mi pracku a skřehotá: „Heleme, Mittelstaedt, jak se vede?“

Podívám se na něho z vysoka a povídám: „Landšturmáku Kantorku, válka je válka a služba je služba, to byste moh taky už vědět. Postavte se přec pořádně, když mluvíte s představeným.“ Tos měl vidět jeho obličej! Směs kyselé okurky a nevybuchlého granátu. Váhavě se pokusil udeřit ještě jednou na bodřejší tón. Vyjel jsem si na něho trochu ostřeji. Tu na mě vyrazil s nejsilnějším kanónem a ptá se důvěrně: „Neměl bych vám zprostředkovat, abyste moh dělat válečnou maturitu?“ Chtěl mi připomenout, víš! Tu jsem dostal vztek a připomněl jsem mu taky. „Landšturmáku Kantorku, před dvěma lety jste nám držel kázání, abychom šli na okresní velitelství; mezi jinými i Josefu Behmovi, kterému se vlastně nechtělo. Padl tři měsíce před tím, než by byl býval odveden. Bez vás by až do té doby čekal. A teď: odstoupit. Ještě si spolu promluvíme!“

Bylo mi lehké dostat se k jeho rotě. Jako první věc jsem si ho vzal do skladiště a postaral jsem se, aby dostal hezký mundúr. Hnedka ho uvidíš.“

Jdeme na dvůr. Rota nastoupila do šiku. Mittelstaedt komanduje „pohov“ a má prohlídku.

Tu spatřím Kantorku a musím se kousat do pysků, abych se nerozesmál. Má na sobě něco jako šosák z vybledlé, modré látky. Na zádech a na rukávech jsou velké, tmavé záplaty. Blůza patřila, jak se zdá, nějakému obru. O to jsou zase kratší ošoupané, černé kalhoty; sahají mu do půlky lýtek. Za to má zase prostorné boty, prastará jako kámen tvrdá bagančata, se špičkami nahoru ohnutými, šněrovaná ještě se strany. K vyrovnání toho je zase čepice příliš malá, děsně špinavý, ubohý lívaneček. Celkem by člověk nad ním plakal.

Mittelstaedt se před ním zastaví: „Landšturmáku Kantorku, jak to máte vypucovaný knoflíky? Zdá se, že se to nikdy nenaučíte. Nedostatečně, Kantorku, nedostatečně!“

Řvu v duchu Vnitřním potěšením. Právě tak kárával Kantorek ve škole Mittelstaedta, touž intonací: „Nedostatečně, Mittelstaedte, nedostatečně!“

Mittelstaedt kárá dále: „Podívejte se na Böttchera, to je voják, z toho byste si mohl vzít příklad.“

Nevěřím svým očím, Böttcher je tu taky, Böttcher, náš školník. A z toho si má vzít příklad! Kantorek po mně mrskne pohledem, jako by mě chtěl sežrat. Ale já se mu šklebím nevinně do obličej, jako bych ho vůbec neznal.

Jak pitomě vypadá se svým lívanečkem a v téhle uniformě! A před takovýmhle něčím jsme měli smrtelný strach, když to trůnilo za katedrou a napichovalo tužkou francouzská nepravidelná

slovesa, s kterými jsme pak ve Francii nevěděli co počít. Nejsou to ještě ani dvě léta; a teď tu stojí landšturmák Kantorek, nenadále kouzla zbavený, s křivými koleny a pažemi jako ucha od hrnce, se špatně vypucovanými knoflíky a v směšné póze, nemožný voják. Nemohu ho za žádnou cenu spojit s hrozivým obrazem za katedrou a věděl bych opravdu rád, co bych dělal, kdyby se mne, starého vojáka, směla ta hromádka neštěstí někdy zase zeptat: „Bäumre, řekněte mi imparfait všech - .“

Prozatím nacvičuje Mittelstaedt ještě trochu rojnice. Kantorek je blahosklonně naznačen velitelem čety.

Ta věc má maličký háček. Velitel čety musí totiž při rozběhnutí v rojnice být vždy dvacet kroků před svou četou; když se komanduje: čelem vzad - v chod! udělá rojnice jenom čelem vzad, ale velitel čety, který je náhle dvacet kroků za linií, musí úprkem pádit, aby se dostal zase na svých dvacet kroků před četou. To je dohromady čtyřicet kroků galopu. Jakmile se tam ale dostane, komanduje se jednoduše čelem vzad! v chod! a musí si to hasit zase čtyřicet kroků na druhou stranu. Tak dělá četa v bázni boží pohodlně vždy jen svůj obrat a pár kroků, zatím co velitel čety lítá jako hadr na holi. To celé je jeden z vyzkoušených receptů Himmelstossových.

Kantorek nemůže od Mittelstaedta nic jiného čekat, poněvadž ho jednou nechal rupnout a Mittelstaedt by byl trouba, aby nevyužil této skvělé příležitosti, než půjde zase do pole. Snad se to člověku trochu lip umírá, když mu vojančina jednou taky dá takovou čáku.

Prozatím skáče Kantorek sem a tam jako vyplašený kanec. Po čase s tím Mittelstaedt přestane a začne velmi důležitý cvik lezení. Na kolenou a na loktech, drže břízu podle předpisu, sune Kantorek své atletické tělo pískem, těsně kolem nás. Supí a jeho supění je nám hudbou.

Mittelstaedt ho povzbuzuje, užívaje k útěše landšturmáka Kantorka citátů pana profesora Kantorka.

„Landšturmáku Kantorku, je nám dopřáno štěstí žít ve veliké době, tu se musíme všichni srazit v jeden šik a všelicos spolknout.“

Kantorek vyplivne špinavý kousek dřeva, který se mu dostal mezi zuby a potí se.

Mittelstaedt se nakloní nad ním a důtklivě ho zapřísahá: „A pro maličkosti nesmíme nikdy zapomenout velikého zážitku, landšturmáku Kantorku!“

Divím se, že Kantorek nepraskne, zvláště když následuje tělocvičná hodina, v níž ho Mittelstaedt velkolepě kopíruje, vyzdvihuje ho za zadek kalhot při lezení přes příčné břevno, aby mohl štramácky vystrčit bradu přes tyč, a při tom jen oplývá moudrými řečmi. Právě tak to dělal dřív Kantorek jemu. Pak se rozděluje služba. „Kantorek a Böttcher půjdou pro chleba! Vezměte si s sebou ruční vozejček.“

Za několik minut párek vyrazí. Kantorek má hlavu vztekle svěřenou. Školník je pyšný, poněvadž má lehkou službu.

Továrna na chléb je na druhém konci města. Oba tedy musí sem i tam skrz celé město.

„...To taky dělají už pár dní,“ šklebí se Mittelstaedt. „Existují už nadšenci, kteří na ně čekají, aby si je mohli prohlédnout.“

„Velkolepé,“ povídám, „ale nestěžoval si ještě?“

„; Zkusil to! Náš velitel se strašně smál, když tu historku slyšel. Nemůže kantory vystát. Mimo to chodím za jeho dcerou.“

„. Zasolí ti při zkouškách.“

„Na to nakašlu,“ míní Mittelstaedt klidně. „Jeho stížnost byla ostatně bezvýsledná, poněvadž jsem mohl dokázat, že koná většinou lehkou službu.“

„..Nemoh bys mu někdy udělat opravdu pořádný nohy?“ ptám se.

„Za to mi nestojí,“ odpovídá Mittelstaedt vznešeně a velkoryse.

* * *

Co je to dovolená? - Doba rozkolísání, po níž je potom všechno jen ještě těžší. Už nyní se do toho mísí loučení. - Matka se na mne mlčky dívá; - počítá dny, vím to; - každé ráno je smutná. Zase je o den mív. Tornu mi odklidila; nechce, aby jí stále něco připomínala.

Hodiny ubíhají rychle, když člověk přemýšlí. Vzchopím se a provázím sestru. Jde na jatka pro pár liber kostí. To je velká výhoda a lidé se staví už od rána do fronty. Mnoho jich omdlévá.

Nemáme štěstí. Když jsme čekali střídavě tři hodiny, fronta se rozchází. Kostí už nejsou.

Je dobře, že svou stravu dostávám. Přinesu z ní něco matce a tak máme všichni trochu vydatnější jídlo.

Dnové jsou stále těžší, matčiny oči stále .smutnější. Ještě čtyři dny. Musím jít ke Kemmerichově matce.

* * *

To se nedá popsat. Tato chvějící se, vzlykající žena, která mnou lomcuje a na mne křičí: „Proč pak ty žiješ, když on je mrtev!“, která mne zalévá slzami a volá: „Proč jste tam vůbec, takové děti“ – která klesá do židle a pláče: „Viděls ho. Viděls ho ještě? Jak umíral?“

Říkám jí, že dostal ránu do srdce a byl ihned mrtev. Dívá se na mě, pochybuje: „Lžeš. Já to vím líp. Cítila jsem. jak těžce umíral. Slyšela jsem jeho hlas, cítila jsem v noci jeho úzkost, - řekni pravdu, chci to vědět, musím to vědět.“

„Ne,“ povídám, „byl jsem vedle něho. Byl ihned mrtev.“

Prosí mě tise: „Řekni mi to. Musíš. Víím, chceš mě tím těšit, ale copak nevidíš, že mě mučíš víc, než kdybys mi řekl pravdu? Nemohu snést tu nejistotu, řekni mi, jak to bylo, i kdyby to bylo sebe strašnější. Je to vždycky ještě lepší, než co si takhle musím myslet.“

Něřeknu to nikdy, ani kdyby mě rozkrájela. Lituju jí, ale připadá mi, že je taky trošku hloupá. Má se tím spokojit, Kemmerich zůstane mrtev, ať to ví či neví. Když člověk viděl tolika mrtvých,

nemůže už pochopit tolik bolesti pro jediného. Pravím tedy trochu netrpělivě: „Byl ihned mrtev. Vůbec toho necítil. Jeho obličej byl docela klidný.“

Mlčí. Pak se pomalu ptá: „Můžeš to odpřisáhnout?“

„Ano.“

„Při všem, co je ti svaté?“

Panebože, co je mi tak svaté; - takového něco se přece u nás rychle střídá.

„Ano, byl ihned mrtev.“

„Chceš se sám nevrátit, když nebyl hned mrtev?“ Vzal bych na sebe ještě bůhví co. Ale jak se zdá, tak mi věří. Dlouho vzdychá a pláče. Mám jí vypravovat, jak to bylo, a vymýšlím si historku, v kterou teď věřím skoro sám.

Když odcházím, líbá mne a dává mi jeho obraz. Je tam ve své rekrutské uniformě, opřen o stůl, jehož nohy jsou z neoloupaných březových větví. Za ním je jako kulisa namalovaný les. Na stole stojí žejdlík piva.

* * *

Je poslední večer doma. Všichni jsou zamlklí. Jdu brzy do postele, chytnu podušku, přitisknu ji k sobě a vložím do ní hlavu. Kdo ví, jestli budu zas někdy ležet v takové posteli s peřinami.

Matka přijde ještě pozdě do mého pokoje. Myslí, že spím, a já se taky tak tvářím. Mluvit, být spolu a bdít, je příliš těžké.

Sedí až skoro do rána, ačkoli má bolesti a občas se zkříví. Konečně to už nemohu vydržet, tvářím se, jako bych se probouzel.

„Jdi spát, mami, tady se nastydneš.“

Povídá: „Později se ještě dost naspím.“

Zvednu se: „Vždyť já nejdu rovnou do pole, mami. Musím přec dřív na čtyři neděle do barákového tábora. Odtamtud si snad některou neděli zaskočím ještě domů.“

Mlčí. Pak se tiše ptá: „Hodně se bojíš?“

„Ne, mami.“

„Chtěla jsem ti ještě něco říci: Měj se na pozoru před ženskými ve Francii. Jsou tam ošklivé ženské.“

Ach mami, mami! Pro tebe jsem děckem, - proč nemohu dát hlavu do tvého klína a plakat? Proč musím být stále tím silnějším a kurážnějším, chtěl bych také jednou plakat a být těšen, vždyť nejsem skutečně o mnoho víc, než dítě, ve skříni visí ještě mé krátké kalhoty, - neuplynulo od té doby přec tolik času, pročpak je to pryč?

Povídám tak klidně, jak jen umím: „Tam, kde jsme, tam nejsou žádné ženské, mami.“

„A bud na sebe v poli hodně opatrný, Pavle.“

Ach, mami, mami! Proč tě nevezmu do svého obětí a proč neumřeme. Jací jsme to ubožáci!

„Budu, maminko, budu,“

„Budu se za tebe každý den modlit, Pavle.“

Ach mami, mami! Vstaňme a vraťme se skrze roky a roky, až tam, kde na nás nebude ležet celá tahle bída, vraťme se k tobě a ke mně, k nám samotným, mami!

„Snad bys mohl dostat nějaké místo, kde není takové nebezpečí.“

„Ano, mami, snad přijdu do kuchyně, to by se mohlo stát.“

„Vem to, a nech ty druhé mluvit.“

„O to se nestarám, mami.“

Vzdychá. Její obličej je bílou skvrnou ve tmě.

„Ale teď musíš jít spát, mami.“

Neodpovídá. Vstanu a dám jí deku přes ramena. Drží se mé ruky, má bolesti. Tak ji přenesu. Zůstanu ještě chvíli u ní. „Ty se musíš taky uzdravit, mami, až se vrátím.“

„Ba, ba, dítě.“

„Nesmíte mi posílat své věci do pole, mami. Máme venku jídla dost. Vy to tu budete víc potřebovat.“

Jak ubohoučce leží ve své posteli, ta, která mě miluje víc než všechno. Když už chci jít, řekne spěšně: „Obstarala jsem ti ještě dvoje podvlékačky. Jsou z dobré vlny. V těch ti bude teplo. Nesmíš zapomenout, dát si je mezi své věci.“

Ach mami, vím co ses k vůli těm dvojm podvlékačkám nastala, nabědovala a nažebra! Ach, mami, mami, jak pochopit, že musím od tebe, kdo má na mne větší právo než ty? Ještě sedím tady a ty ležíš tam, máme si toho ještě tolik co říci, ale nebudeme nikdy moci.

„Dobrou noc, mami.“

„Dobrou noc, dítě.“

Pokoj je tmavý. Dech matčin stoupá a klesá. Do toho tikají hodiny. Venku před okny je vítr. Kaštany šelestí.

V předsíni klopýtnu přes tornu, která tam leží připravena a napakovaná, poněvadž musím zítra časně ráno pryč.

Hryžu své podušky, svírám křečovitě železné tyče své postele. Neměl jsem sem nikdy chodit. Venku jsem byl lhostejný a často bez naděje; - takovým nebudu moci být už nikdy. Byl jsem voják a teď nejsem ničím, jen bolestí nad sebou, nad matkou, nad vším, co je tak bezútěšné a nekonečné.

Neměl jsem vůbec nikdy jet na dovolenou.

VIII

Baráky tábora na Vřesovišti ještě znám. Tady vychoval Himmelstoss Tjadena. Ale jinak tu znám málo koho; všechno je vyměněno, jako vždy. Jenom některé z těch lidí jsem dříve letmo zahlédl.

Službu kroutím mechanicky. Večer jsem skoro stále ve vojenském zátiší, tam jsou vyloženy časopisy, ale já jich nečtu; za to je tam klavír, na který rád hrávám.

Obsluhují dvě děvčata; jedna z nich je mladá. Tábor je obklíčen vysokým drátěným plotem. Když se vracíme pozdě ze zátiší, musíme mít pasírky. Kdo si to umí zařídit se stráží, proklouzne přirozeně i tak.

Mezi jalovcovými keři a březinami na vřesovišti cvičíme každý den v rotách. Lze to snést, nežádá-li se víc. Běháme kupředu, vrháme se na zem, a náš dech ohýbá stébla a kvítka vřesu. Písek, díváme-li se naň tak těsně u země, je čistý jako písek v laboratoriu a je složen z mnoha velmi malých křemíků. Podivně to láká zahrabat do něho ruku.

Ale to nejkrásnější jsou lesy lemované břízami. Mění každou chvíli barvu. Teď svítí kmeny nejjasnější bělí, a hedvábně a vzdušně vznáší se mezi nimi pastelová zeleň listů; - v nejbližším okamžiku se mění všechno v opálovou modř, která stříbřitě přilétá od okraje lesíka a těrkuje zeleň;- ale hned na jednom místě se prohlubuje skoro až do černi, jde-li přes slunce oblak. A tento stín běží jako přízrak po kmenech, teď blede-žlutých, dál přes vřesovisko až k obzoru, - mezitím však už stojí břízy jako slavnostní prapory s bílými žerďmi před zlatorudým plápolem jejich zbarveného listí.

Mnohdy se tak ponořím do této hry nejjemnějších světél a průsvitných stínů, že přeslechnu téměř komando; - když je člověk sám, začíná pozorovat a milovat přírodu. A nemám tu mnoho styku s lidmi, nepřeju si ho taky nad normální míru. Známe se příliš málo, než abychom dělali víc, než trochu žvanili, a večer hráli jednadvacet nebo ramšia.

Vedle našich baráků je velký tábor Rusů. Je sic od nás oddělen drátěným plotem, ale zajatcům se občas přec podaří k nám přijít. Jsou plaší a úzkostní, mají při tom ponejvíce plnovousy a jsou velcí; následkem toho vypadají jako zpráskaní, pokorní bernardýni.

Plíží se kolem našich baráků a paběrkují v sudech s odpadky. Představte si, co tam najdou. Stravu máme přesně odměřenu a při tom špatnou, dostáváme tuřín, rozkrájený na šest dílů a vařený ve vodě, mrkev, která je ještě špinavá; skvrnité brambory jsou náramnou lahůdkou a to nejlepší je řídká polévka s rýží, v níž má být nadrobno rozkrájená hovězí šlachotina. Ale je rozkrájena tak na drobno, že ji ani nenajdeš.

Přes to ovšem se všechno sní. Je-li někdo vskutku tak bohat, že nepotřebuje dojíst do dna, stojí tu už deset jiných, kteří to rádi převezmou. Jenom zbytky, které nelze už lžící vyškrabat, se vypláchnou a vysypou do sudů na odpadky. K tomu přijdou občas slupky s tuřínem, plesnivé kůrky a všelijaký neřad.

Tato řídká, kalná, špinavá voda je cílem zajatců. Nabírají ji žádostivě z páchnoucích sudů a odnášejí ji pod blůzami.

Je zvláštní vidět své nepřátele tak zblízka. Mají obličej, které nutí k přemýšlení, dobré sedlácké obličej, široká čela, široké nosy, široké pysky, široké ruce, vlasy jako vlnu. Měli by. být používáni k orání a sekání a trhání jablek. Vypadají ještě dobromyslněji než naši frizšší sedláci.

Je smutné dívat se na jejich pohyby, na jejich žebření o trochu jídla. Jsou všichni hodně slabí, neboť dostávají právě jen tolik, aby neumřeli hladu. My sami nedostáváme už dávno tolik, abychom se dosytili. Mají úplavici, s úzkostlivými pohledy si mnozí kradmo ukazují krvavé cípy košil. Jejich hřbety, jejich šíje jsou sehnuté, kolena nakrčená, hlava hledí šikmo zdola nahoru, když nastavují ruce a žebrají několika málo slovy, která znají - žebrají těmi měkkými, tichými basy, které jsou jako teplé peci a otecké jizby.

Existují lidé, kteří je kopnou, až se svalí; - ale takových je málo. Většina jim nedělá nic, jdou prostě kolem nich. Někdy ovšem, když jsou tak tuze ubozí, dostane člověk k vůli tomu vztek a kopne je. Kdyby se jen tak nekoukali, - kolik bídy se umí dívat z takových dvou malinkých otvorů, které bys přikryl palcem: z očí.

Večer přicházejí do baráků a kramaří. Vyměňují všechno, co mají, za chléb. Mnohdy se jim to podaří, neboť mají dobré boty a naše jsou mizerné. Kůže jejich vysokých holinek je podivuhodně měkká, jako juchta. Selští synkové mezi námi, kteří dostávají z domova zásilky masa, mohou si to dovolit. Pár holinek stojí dva až tři komisárky nebo jeden komisárek a kousek tvrdého salámu.

Ale skorem všichni Rusové už prodali věci, které měli. Nosí už jen ubohé hadry a pokoušejí se vyměňovat řezbičky a předměty, které vyrobili z granátových střepin a kusů vodicích prstenců. To ovšem mnoho nevynáší, i když si dají sebe víc práce, - dávají je za pár skyvek chleba. Naši sedláci jsou skoupí a drbají, když smlouvají. Drží Rusovi kousek chleba nebo salámu tak dlouho těsně pod nosem, až hladem zezelená a oči mu lezou z důlků; pak je jim všechno lhostejno.

Naši pak ale zabalí kořist se vši obřadností, které jsou schopni, vytáhnou tlustý nůž, uříznou si sami pro sebe pomalu a opatrně kousek chleba ze své zásoby a k tomu ke každému soustu kus dobrého tvrdého salámu a krmí se odměnou za dobrý obchod. Rozčiluje to vidět je tak jíst, člověk by je tloukl do tlustých lebek. Zřídka kdy někomu něco dají. Znají se taky navzájem příliš málo.

* * *

Bývám dosti často u Rusů na stráži. Temnotou je vidět jejich postavy se pohybovat, jako nemocné čápy, jako velké ptáky. Přicházejí až těsně k mříži a kladou na ni obličej, majíce prsty zadrápnuté do dř. Často jich tak stojí mnoho pohromadě. Tak dýchají vzduch, který přichází z vřesovisek a z lesů.

Mluví zřídka a když, tak několik slov. Mají k sobě lidštější poměr a myslil bych skoro bratrštější než my tady. Ale to je možná jenom proto, že jsou nešťastnější než my. Při tom je pro ně válka skončena. Ale čekat na úplavici, není taky žádný život.

Landšturmáci, kteří je hlídají, vypravují, že s počátku byli živější. Mívali, jak to vždycky bývá, mezi sebou poměry, které se často vyřizovaly pěstmi a nožem. Teď už jsou docela otupělí a lhostejní, většina už ani neonanuje, tak jsou slabí, ačkoli to s tím bývá často tak zlé, že to dělají dokonce po celých barácích najednou.

Stojí u mříže; občas některý z nich odklopýtá a na jeho místo do řady se postaví jiný. Většina mlčí; jen jednotlivci žebrají o dutinku vykouřené cigarety.

Vidím jejich tmavé postavy. Jejich vousy vlají ve vzduchu. Nevím o nich nic, jen že jsou zajatí, a to právě mne rozechvívá. Jejich život je beze jména a bez viny; - kdybych o nich věděl víc, jak žijí, jak se jmenují, co očekávají, co je tlačí, mělo by mé rozechvění nějaký cíl a mohlo by se proměnit v soucit. Tak ale cítím za nimi jenom bolest lidského tvora, strašlivou tíhu života a lidskou nelítostnost.

Jakýsi rozkaz udělal z těchto tichých postav naše nepřátele; jakýsi rozkaz by je mohl proměnit v naše přátele. U nějakého stolu podpíše pár lidí, které nikdo z nás nezná, kus papíru, a po celé roky je našim cílem to, co je jinak trestáno opovržením světa a jeho největšími tresty. Kdo tu ještě může rozlišovat přátele a nepřátele, když vidí tyto tiché lidi s dětskými obličejí a apoštolskými vousy! Každý poddůstojník je rekrutovi, každý učitel je školákovi větším nepřítelem než oni nám. A přece bychom zase stříleli my na ně a oni na nás, kdyby byli volní.

Dostávám strach; tu nelze dále myslet. Tato cesta jde do propasti. Ještě na to není čas; ale nechci tuto myšlenku ztratit, chci ji uschovat, uzavřít do té doby, až se skončí válka.

Srdce mi tlučte: zda není tu onen cíl, ono veliké, to, co se obyčejně vyskytne jen jednou, to, nač jsem myslel v zákopech, co jsem hledal jako jedinou možnost existence po této katastrofě veškerého lidství, zda není tu ta úloha pro pozdější život, úloha hodná roků hrůzy?

Vyndávám cigaretu, lámu ji na dva díly a podávám ji Rusům. Klanějí se a zapalují si. Ted doutnají na několika obličejích rudé skvrny. To mě utěšuje; vypadá to tak, jako by to byla malá okénka v temných vesnických domech, prozrazující, že za nimi jsou světlice plné útulného tepla.

* * *

Dnové prchají. Jednoho mlhavého rána je pochováván zas jeden Rus; umírá jich teď denně několik. Stojím právě na stráží, když je pochováván. Zajatci zpívají chorál, zpívají mnohohlasně a zní to tak, jako by to ani nebyly hlasy, jako by to byly varhany, které stojí daleko ve vřesovisku. Pohřbívání postupuje rychle.

Večer stojí zase u mříže a vítr z březových lesíků vane k nim. Hvězdy jsou studené. Ted už znám několik z nich, kteří mluví německy. Je mezi nimi muzikant a vypravuje, že byl houslistou v Berlíně. Když slyší, že umím hrát trochu na klavír, přinese housle a hraje. Stojí a hraje, často má nepří tomný výraz, jaký mívají houslisté, když zavrou oči, pak zase pohybuje rytmicky houslemi a usmívá se na mne. Hraje asi národní písničky, neboť ostatní přizvukují. Hlas houslí stojí nad nimi jako útlé děvče a je jasný a sám. Hlasy ustanou, a housle zůstávají - jsou slabounké v noční tmě, jako by mrzly, musíš stát těsně u nich, v místnosti by to asi bylo lepší; - tady venku se rozsmutníš, když jejich hlas bloudí tak osaměle kolem.

Dovolené na neděle nedostávám, poněvadž jsem měl nedávno větší dovolenou. Proto mě poslední neděli před odjezdem navštíví otec a nejstarší sestra. Sedíme celý den ve vojenském zátiší. Kam taky máme jinam jít, když nechceme do baráků. Kolem poledne se procházíme

vřesoviskem. Hodiny se mučivě táhnou; nevíme, o čem mluvit. Tak mluvíme o matčině nemoci. Je to, jak teď určitě víme, rakovina, leží už v nemocnici a bude co nejdřív operována. Doktoři doufají, že se uzdraví, ale my ještě nikdy neslyšeli, že by se rakovina uzdravila.

„Kde vlastně leží?“ ptám se.

„V Luisině nemocnici,“ povídá otec.

„Na které třídě?“

„Na třetí. Musíme vyčkat, co bude stát operace. Chtěla sama ležet na třetí. Říkala, že tam bude mít aspoň zábavu. Je to taky lacinější.“

„Ale leží tam s příliš mnoha lidmi. Jen jestli může v noci spát.“

Otec kývá. Jeho obličej je ochablý a rozbrázděný. Má matka bývala mnoho nemocná; chodila sice do nemocnice, jenom když k tomu byla přinucena, ale stálo to přes to příliš mnoho peněz na naše poměry, a na to vlastně otec vynaložil svůj život.

„Kdybychom aspoň věděli, co bude stát operace,“ říká.

„Neptali jste se?“ Ano, přemýšlím trpce, tací jsme, tací jsou, ti chudí lidé. Neodvažují se zeptat po ceně a raději se kvůli tomu hrozně trápí; ale ti druzí, co to nemají zapotřebí, těm je to samozřejmě, že si vyjednají cenu předem. K nim se taky doktor nebude chovat nepřívětivě.

„Ty převazy potom jsou taky tak drahé,“ povídá otec.

„Co nemocenská pokladna, ta nebude nic platit?“ ptám se.

„Matka je už příliš dlouho nemocná.“

„Máte nějaké peníze?“

Potřásá hlavou. „Ne. Ale mohu teď zas pracovat přes čas.“

Vím: bude až do půlnoci stát u svého pracovního stolku a falcovat a lepit a stříhat. V osm večer něco sní, něco z těch nevyživných svinstev, která dostávají na lístky. Pak si vezme prášek proti bolení hlavy a bude pracovat dál. Abych ho trochu povyrazil, vypravuji mu několik historek, které mi právě napadají, vojenské vtipy a podobné o generálech a feldvéblech, kteří byli nějak napáleni.

Potom je dovedu oba na nádraží. Dávají mi sklenici marmelády a balíček bramborových hubiček, které mně napekla ještě matka.

Pak odjíždějí a já se vracím. Večer si namažu na hubičky marmeládu a jím. Nechutná mi to nějak. Proto vyjdu ven, abych dal hubičky Rusům. Pak mi napadá, že je maminka pekla sama a že měla snad bolesti, když stála u horkých kamen. Odložím balíček do torny a vezmu z něho k Rusům jendva kousky.

IX

Jedeme několik dní. Na nebi se objevují první letci. Rachotíme kolem vlaků s těžkými náklady. Děla, děla. Převezme nás polní dráha. Hledám svůj pluk. Nikdo neví, kde právě je.

Kdesi přenocuji, kdesi dostanu ráno proviant a několik neurčitých instrukcí. Tak se vydám se svou tornou a se svou puškou zase na cestu.

Když přijdu na místo, dovídám se, že v rozstřílené vesnici už nikdo z našich není. Slyším, že jsme byli přeformováni v létavou divisi, kterou vrazí všude tam, kde to smrdí. To mě právě moc netěší. Vypravují mi o velkých ztrátách, které prý jsme měli. Ptám se na Kata a Alberta. Nikdo o nich nic neví.

Hledám a bloudím dál, je to podivuhodný pocit. Ještě jednu noc a ještě jednu tábořím venku jako Indián. Pak dostanu bezpečnou zprávu a mohu se odpoledne v kanceláři hlásit.

Felák si mě tam nechá. Rota se ve dvou dnech vrátí, nemá to smysl posílat mě ven. „Jaké to bylo na dovolené? Pěkné, co?“, ptá se.

„Tak, tak,“ povídám.

„Jo, jo,“ vzdychá, „kdyby jen člověk nemusel zase pryč. To člověku vždycky zkaňhá druhou polovičku.“

Flákám se tak, dokud rota ráno nepřijde, šedivá, špinavá, rozmrzelá a zakaboněná. Tu vyskočím a cpu se mezi ně, hledám očima, tam je Tjaden, tu si to funí Müller, a tu je taky Kat a Kropp.

Dáme si slavníky vedle sebe. Cítím se něčím vinen, kdykoli se na ně podívám, a přec k tomu nemám žádnou příčinu. Než jdeme spát, vyndám zbytek bramborových hubiček a marmelády, aby z toho taky něco měli.

Obě krajní hubičky jsou trochu zplesnivělé, ale lze je ještě jíst.

Nechávám si je pro sebe a dávám Katovi a Kroppovi ty čerstvější.

Kat žvýká a ptá se: „Ty jsou jistě od maminky?“

Přisvědčuji.

„Dobré,“ povídá, „to je z nich cítit.“ Je mi skoro do pláče. Sám se v tom nevyznám. Ale bude zas líp, tady s Katem a Albertem a s ostatními. Sem patřím.

„Měls kliku,“ šeptá mi Kropp, než jdeme spát. „Povídá se, že přijdem do Ruska.“

Do Ruska. Tam přec už není žádná vojna. V dálce duní fronta. Stěny baráků drnčí.

* * *

Všechno se usilovně čistí. Nástup za nástupem. Prohlídka za prohlídkou. Co je roztrháno, vyměňuje se za nové věci. Dostanu se tak k skvělé nové blůze. Kat ovšem dokonce k celé uniformě. Vynořuje se pověst, že je mír, ale druhý dohad je pravděpodobnější: že nás přeloží do Ruska. Ale nač potřebujeme v Rusku lepší věci? Konečně to proskočí: císař přijede na přehlídku. Proto tolik prohlídek.

Po celý týden bys myslel, žes v rekrutských kasárnách, tak se pracuje a execíruje. Všechno je rozmrzelé a nervósní, neboť nadměrné čištění není nic pro nás a ještě míň parádní krok. Právě takové věci dopalují vojáka víc než zákopy.

Konečně je to tady. Stojíme štramácky a císař se objeví. Jsme zvědaví, jak asi vypadá. Jde podél fronty a já jsem vlastně trochu zklamán: podle obrazu jsem si ho představoval většího a mohutnějšího, především pak s hlasem jako hrom.

Rozdílí Železné kříže a mluví s tím a s oním. Pak odtáhnem. Potom se bavíme my.

Tjaden říká udiveně: „To teda je ten nejvyšší, jakej vůbec je. Před ním musí tedy každej stát v haptáku, vůbec každej!“ Uvažuje: „Před ním tedy musí stát v haptáku i Hindenburg, co?“

„Jo,“ potvrzuje Kat.

Tjaden ještě není hotov. Přemýšlí chvilku a ptá se: „Musí i král stát před císařem v haptáku?“

Nikdo to bezpečně neví, ale nevěříme tomu. Oba jsou už tak vysoko, že tam žádný „správný“ hapták jistě už není.

„Co ty semeleš za voloviny,“ povídá Kat. „Hlavní je, aby ses štrekoval ty.“

Ale Tjaden je docela fascinován. Jeho jinak hodně suchá fantasie pracuje jako mourovátá. „Koukej,“ prohlašuje, „já si jednoduše ani nedovedu představit, že "-takovej císař musí právě tak na latrínu jako já.“

Na to můžeš vzít utrejch,“ směje se Kropp.

„Trojka padesátčtyři,“ doplňuje Kat Kroppa, „mně se zdá, Tjadene, že máš na mozku švába, syp honem ty sám na latrínu, abys dostal jasnou hlavu, a nekecal jako ouplný novorozeně.“

Tjaden zmizí.

„Já bych přec jen rád věděl,“ povídá Albert, „jestli by byla válka, kdyby byl býval císař řek ne.“

„Myslím, že jistě,“ skáču mu do řeči, - „vždyť prý z počátku se mu do toho tak jak tak moc nechtělo.“

„No, když on sám ne, tak snad přece, kdyby tak dvacet, třicet lidí řeklo ne.“

„Je to komické, když si to tak člověk rozváží,“ pokračuje Kropp, „tak my jsme tady, abychom hájili svou vlast. Ale Francouzi jsou tu taky, aby hájili svou vlast. Kdo má pravdu?“

„Snad oba.“ povídám, aniž tomu sám věřím. „No tak,“ míní Albert a já vidím, že mě chce dostat do úzkých, „ale naši profesoři a pastoři a noviny tvrdí, že máme pravdu jen my, a doufejme, že tomu tak je; - ale francouzští profesoři a pastoři a noviny tvrdí, že pravdu mají jenom oni, tak jak to tedy je?“

„To já nevím,“ povídám, „ať je to tak nebo tak, je válka, a každý měsíc je v ní víc a víc zemí.“

Tjaden se zas objeví. Je stále ještě v ráži a vpadne hned zas do hovoru, vyptává se, jak vlastně taková válka vznikne.

„Obyčejně tak, že jedna zem těžce urazí jinou zem,“ odpovídá s jistou převahou Albert.

Ale Tjaden dělá nechápavého. „Zem? Tomu nerozumím. Kopec v Německu přece nemůže urazit kopec ve Francii. Nebo řeka nebo les nebo pole.“

„Seš ty takovej vůl nebo to jen tak děláš?“ vrčí Kropp, „tak to přece nemyslím. Nějaký národ urazí jiný národ.“

„Tak tu nemám co dělat,“ odpovídá Tjaden, „já se uraženej necítím.“

„Tobě tak něco vykládat,“ povídá rozmrzele Albert, „o takového selského hřbeta, jako jsi ty, při tom přec nejde.“

„To tedy můžu teprve jít domů,“ trvá na svém Tjaden a všichni se smějí.

„Ale, člověče, je tu přec národ jako celek, tedy stát“ - volá Müller.

„Stát, stát“ - Tjaden luská zchytrale prsty. - „žandárové, policie, daně, to je ten váš stát. Jen si s nimi něco začni - má úcta.“

„To je pravda,“ povídá Kat, „tadys řek po prvně něco správného, Tjadene, stát a vlast, to je opravdu rozdíl.“

„Ale patří to dohromady,“ uvažuje Kropp, „neexistuje vlast bez státu.“

„Ano, ale uvaž, že my skoro všichni jsme prostí lidé. A většina lidí ve Francii jsou přece taky dělníci, řemeslníci nebo malí úředníci. Proč pak tedy by nás nějaký francouzský zámečník nebo švec chtěl napadat? Ne, to jsou jen vlády. Neviděl jsem jakživ žádného Francouze, dokud jsem nepřišel sem. a většina Francouzů asi právě tak neviděla živého Němce. Ptali se jich zrovna tak málo jako nás.“

„Proč je tedy vůbec válka?“ ptá se Tjaden. Kat krčí rameny. „Jsou asi lidé, kterým válka prospívá.“

„To já tedy k nim nepatřím,“ šklebí se Tjaden.

„Ty ne, a tady nikdo.“

„A kdo tedy?“ trvá na svém Tjaden. „Císaři přeci taky neprospívá. Ten má přece všechno, co potřebuje.“

„To nepovídej,“ odporuje Kat, „válku až dodnes ještě neměl. A každé větší císař potřebuje aspoň jednu válku, nebo se nestane slavný. Podívej se jenom do čítanek.“

„Generálové se válkou taky stanou slavný,“ povídá Detering.

„Ještě slavnější než císař,“ potvrzuje Kat.

„Jistě za tím vězí jiní lidé, kteří chtějí na válce vydělávat,“ mumlá Detering.

„Já bych spíš řek, že je to něco jako horečka,“ řekne Albert. „Žádný to vlastně nechce a najednou je to tady. My jsme válku nechtěli, ostatní tvrdí totéž - a přece se půl světa pere jedna radost.“

„Tamti ale lžou víc než my,“ odpovídám, „vzpomeňte si jen na letáky zajatců, v kterých se psalo, že jsme žrali belgické děti. Ty chlapy, co takového něco napíšou, by měli pověsit. To jsou ti praví vinníci.“ Müller vstává. „V každém případě je lip, zeje válka tady, než aby byla v Německu. Podívejte se na ta pole plná trychtýřů!“

„Jo,“ přisvědčuje i Tjaden, „ale ještě lip je vůbec žádná válka.“

Odchází pyšně, neboť to nám jednorochákům jednou zas nandal,

A jeho mínění je tady skutečně typické, člověk naň narazí všude a nemůže proti němu vlastně nic kloudného namítnout, poněvadž s ním přestává zároveň porozumění pro jiné souvislosti.

Nacionální cit obyčejného ucha spočívá v tom, že je tady. Ale tím taky končí, všechno ostatní posuzuje prakticky a se svého hlediska.

Albert si lehne rozmrzele do trávy. „Je lip o tom špásu vůbec nemluvit.“

„Hovorem se taky nic nespraví,“ potvrzuje Kat. Na dovršení všeho musíme téměř všechny nově vyfasované věci zas vrátit a dostaneme zase své staré hadry. Ty dobré byly jen pro parádu.

Místo do Ruska jdeme zas na frontu. Cestou jdeme ubožáckým lesem s roztráštěnými kmeny a rozoranou půdou. Na některých místech jsou strašlivé díry. „Sakra, tady do toho ale mydlili,“ povídám Katovi. „Minomety,“ odpovídá a ukazuje nahoru.

Ve větvích visí mrtví. Nahý voják krčí se na vidlici kmene. Má ještě přílbu na hlavě, jinak nemá na sobě nic. Tam nahoře sedí z něho jenom půlka, trup bez nohou.

„Co se to tu stalo?“ ptám se. „To ho vyrazili z hadrů,“ vrčí Tjaden. Kat říká: „To je komické, viděli jsme to už párkrát. Kam taková mina cákne, vyrazí člověka skutečně doslova z hadrů. To dělá tlak vzduchu.“

Hledám dále. Je tomu vskutku tak. Tam visí samotné kusy uniformy, jinde lpí krvavá kaše, která byla kdysi lidskými údý. Leží tu tělo, které má ještě na jedné noze kus podvlékaček a kolem krku límec blůzy. Jinak je nahé, hadry visí po okolních stromech. Obě paže jsou pryč, jako by byly vykrouceny. Jednu z nich jsem objevil v křoví vzdáleném dvacet kroků.

Mrtvý leží na obličejí. Tam, kde jsou rány po utržených pažích, je země černá krví. Pod nohama je listoví rozhrabáno, jako by ten raněný byl ještě sekal nohama.

„Totle není žádná legrace, Kate,“ povídám. „Střepina v břiše taky ne,“ míní Kat. A to všecko není tak staré, krev je ještě čerstvá.

Poněvadž všichni lidé, které vidíme, jsou mrtví, nezdržujeme se, ale hlásíme věc u nejbližšího obvažiště. Konec konců to není naše věc ubírat práci těm valachům od sanity.

* * *

Má být poslána patrola, aby zjistila, pokud je nepřátelská linie ještě obsazena. Mám pro svou dovolenou jakýsi podivný pocit vůči ostatním a proto se na ni hlásím. Smluvíme plán, proplážíme se skrze dráty, a rozdělíme se, abychom jednotlivě lezli kupředu. Za chvíli najdu plochý trychtýř, do kterého sklouznu. Odtud se pátravě rozhlížím.

Terén je ostřelován prostředním kulometným ohněm. Je se všech stran na dostřel, sice ne moc silně, ale přece dost, abys zbytečně nevystřkoval kostru. -

Světelný padák se rozvíjí. Terén ustrne v bledém světle. Tím černěji se pak zavře nad tím tma.

Před tím si vypravovali v zákopu, že prý jsou před námi negři.

To je nepříjemné, je těžko je vidět a kromě toho jsou to obratní rozvědčíci. Jsou často ku podivu právě tak nerozumní; Kat i Kropp zastřelili už jednou nepřátelskou černou patrolu, poněvadž při své žádostivosti po cigaretě cestou kouřili. Katovi i Albertovi postačilo, vzít si na mušku doutnající konce cigaret. Vedle mne dopadne se sykotem malý granát. Neslyšel jsem jej přicházet a silně se polekám. V témž okamžiku mě popadne nesmyslná úzkost. Jsem tu sám a ve tmě téměř bezbranný - snad mě už dávno pozorují z nějaké jámy dvě cizí oči. Chci se vzmužit. Není 'to má první rozvědka a není nijak zvlášť nebezpečná. Ale je první po mé dovolené a mimo to je mi terén ještě hodně neznámý. Ujasňuji si, že mé rozčilení je nesmysl, že v temnotě pravděpodobně nic nečihá. Poněvadž by jej tak nízko neostřelovali.

Je to marné. Myšlenky mi víří v divém zmatku hlavou, slyším varovný hlas matčin, vidím Rusy stát s vlajícími vousy u mříže, mám jasnou, podivuhodnou představu jakési kantiny se židlemi, nějakého kina ve Valenciennes, vidím mučivě, příšerně ve své představě šedivé, bezcitné ústí hlavně, které bez hluku a, číhavě sleduje mé pohyby, když se snažím pootočit třeba Jen. hlavu; ze všech pórů vyráží mi pot.

Ležím stále ještě v jakési úžlabince. Dívám se na hodinky; minulo teprve několik minut. Čelo je mokré, oční dutiny vlhké, ruce se třesou a potichu supím. Není to nic jiného než záchvat strachu, docela obyčejný sakramentský strach vystrčit hlavu a plížit se dál.

Mé napětí se rozplývá jako kaše v jediné-přání; moci zůstat ležet na místě. Mé údy jsou jakoby přilepené k zemi, a dělám marný pokus; nechtějí se odlepit. Tisknu se k zemi, nemohu vpřed, rozhodnu se zůstat na místě. Ale ihned mě zaplaví nová vlna, vlna studu, lítosti, i vlna vědomí, že jsem skryt. Pozvedám se trochu, abych se rozhlédl. Raketa letí do výše; skrčím se zas.

Bojuji divoký, nesmyslný boj, chci ven z úžlabinky a přec zas do ní sklouzám, říkám si „musíš, to jsou tví kamarádi, to není přece žádný pitomý rozkaz“, a hned zas: „Co je mi po tom, mám jen jeden život, a ten mohu ztratit.

Tím vším je vinna ta, dovolená omlouvám se roztrpčeně. Ale sám tomu dobře nevěřím, je mi hrozně mdlo, pomalu se nazdvihuji a vysoukám na ruce a ležím teď půlkou těla na okraji jámy.

Tu slyším šustot a strhnu tělo zpátky. Přes hluk dělostřelby slyší člověk přesně podezřelé šusty. Číhám; šustot je za mnou. Jsou to naši lidé, kteří jdou zákopem. Teď slyším i tlumené hlasy. Podle tónu mluví to asi Kat.

Najednou mne zavalí proud neobyčejného tepla. Tyto hlasy, těch pár tichých slov, tyto kroky v zákopu mě rázem vytrhnou ze strašlivého osamění" smrtelné úzkosti, které bych byl málem propadl. Jsou něčím víc než je můj život, tyto hlasy jsou něčím, co je víc než mateřská láska, jsou tím nejsilnějším na světě a tím, co mě nejvíc chrání: jsou to hlasy mých kamarádů.

Nejsem už třesoucím se kouskem života, osamělým v temnotě, patřím k nim a oni ke mně, máme stejný strach a stejný život, jsme spojeni prostě a těžce. Chtěl bych svůj obličej vtisknout do nich, do těchto hlasů, do těchto pár slov, která mne zachránila a která budou i napříště se mnou.

* * *

Kloužu opatrně přes okraj a plazím se dál. Lezu po čtyřech; jde to dobře, fixuji si směr, rozhlížím se a zachycuji si do paměti obraz ohnivých šlehů z děl, abych trefil nazpět. Pak se snažím dostat spojenís ostatními.

Mám stále ještě strach, ale je to rozumný strach, neobyčejně zvýšená opatrnost. Noc je rozvětřená a při šlezích plamenů z dělových hlavní tancují kolem mne stíny. Vidím tak příliš málo i příliš mnoho. Často ztrnu, ale nikdy to nic není. Tak se dostanu hodně daleko a vracím se obloukem zase zpátky.

Spojení jsem nenašel. Každý metr přivádějící mě k našemu zákopu, naplňuje mě důvěrou a ovšem i větším spěchem. Bylo by nepěkné dostat teď ještě něco na hřbet.

Tu mnou projede nová hrůza. Nepoznávám už jasně směr. Tiše se skrčím do nějaké jámy a pokouším se orientovat. Nejednou se už stalo, že někdo skočí spokojeně do zákopu a teprv pak pozná, že to není ten pravý.

Po nějaké chvíli zase poslouchám. Ještě pořád nejsem na pravé stopě. Změť jam mi připadá teď tak nepřehlednou, že rozčilením už ani nevím, kam se obrátit. Snad lezu rovnoběžně se zákopy, to pak může trvat věčně. Dělán proto zase kličku.

Tyhle zatracené světelné padáky! Hoří, jak se zdá, celou hodinu, člověk se nemůže ani hnout, aniž by to hned kolem něho nehvízдалo. Ale žádná pomoc, musím ven. Prodírám se s přestávkami dále, pomalu jako rak sunu se terénem a rozedru si do krvava ruce o hrany střepin, které jsou ostré jako břitvy.

Občas mám dojem, že nebe na obzoru je jasnější, ale to může být také jenom představa. Pomalu ale svítá ve mně poznání, že lezu o život.

Zapraská granát. Hned za ním dva jiné. A už je to tady. Dělový přepad. Kulometry štekají. Prozatím nezbyvá nic jiného než zůstat ležet na místě, kde jsem. Zdá se, že přijde útok. Všude stoupají rakety. Nepřetržitě.

Ležím skroucen ve velké jámě, nohy až po břicho ve vodě. Přijde-li útok, sklouznu do vody, tak hluboko, jak to jen půjde, abych se nezadusil, s hlavou do bahna. Musím dělat mrtvého.

Najednou slyším, jak oheň skáče zpět. Smeknu se hned dolů, do vody na dně, přilbu docela v týlu, ústa otevřena jen natolik, abych měl trochu vzduchu.

Pak zmrtvím; neboť někde něco drnčí, tápe to a cupe blíž-všechny nervy ve mně ztuhnou v led. Klusá to přese mne, první vlna mě minula. Měl jsem jen jednu drásavou myšlenku: „Co uděláš, když někdo skočí do tvé jámy?“ Vyškubnu rychle malou dýku, pevně ji sevřu a schovám i s rukou zase do bahna. Bodnu, hned jak sem skočí, buší mi to v mozku, probodnu mu krk, aby nemohl křičet, jinak to nejde, bude právě tak poděšen jako já, a už ze strachu na sebe skočíme, a tu musím být já první.

Teď střílejí naše baterky. Práská to docela blízko mne. To mě rozdivočuje až k šílenství, to mi tak ještě schází, aby mě trefili naši; klejů a zadírám se do bláta; je to divoký výbuch, na konec mohu už jen sténat a prosit.

Výbuchy granátů vrývají se mi do uší. Provedou-li naši protivýpad, jsem zachráněn. Tisknu hlavu do země a slyším tlumené dunění jako vzdálené explose v dolech a zdvímám ji zas, abych číhal na zvuky nade mnou.

Kulometry štěkají. Víím, že naše drátěné překážky jsou pevné a skoro neporušené; část jich je nabitá silným elektrickým proudem. Střelba z pušek roste: Neprozrazí, musí ustoupit.

' Klesám' zase zpátky, napjat k prasknutí. –Slyším cvakot a plížení a drnčení. Do toho se zařizne oje dinělý výkřik. Ostřel.ují je, útok je odražen.

* * *

Vyjasnilo se ještě trochu víc. Kolem mne pospíchají kroky. První. Minou. Zase jiné. Štěkot kulometů tvoří jediný nepřetržitý řetěz. Právě se chci obrátit, to tu zarachotí a ke mně do jámy těžce s plesknutím padne nějaké tělo, sklouzne, leží na mně. . Nemyslím na nic, nerozhoduji se k ničemu, bodám šíleně a cítím jen, jak tělo sebou škube a potom změkne a zhrouť se. Když se vzpomatuju, je má ruka lepkavá a mokrá.

Ten druhý chroptí. Zdá se mi, že řve, každé vydechnutí je jako výkřik, zahřmění, ale to tak buší v mých žilách. Chtěl bych mu zavřít hubu, nacpat tam hlínu, ještě jednou bodnout, aby byl tichý a neprozradil mě; ale vzpomatoval jsem se už natolik a tak zeslábl, že už nemohu proti němu zdvihnout ruku.

Tak se plazím do nejvzdálenějšího koutku a zůstávám tam s očima ztrnule na něho vyboulenýma, s dýkou v pěsti, hotov, pohne-li se jen, zase na něho skočit. Ale on už nic neudělá, to slyším podle jeho chroptění.

Mohu ho nezřetelně vidět. Mám jenom jedno přání, dostat se odtud. Nebude-li to brzy, bude příliš jasno; je to už teďka těžké. Ale když se pokouším zdvihnout hlavu, vidím naprostou nemožnost. Oheň kulometů kryje tak terén, že mne proděraví při prvním skoku.

Zkouším to ještě jednou, se svou přilbou, kterou vystrkuji a zdvihám, abych vyzkoušel, výšku střel. Za okamžik mně ji kulka vyrazí z ruky. Oheň je rozestřen docela nízko nad terénem. Nejsem tak příliš vzdálen od nepřátelského zákopu, abych nebyl okamžitě od jejich střelců zasažen, kdybych se pokusil vyrazit.

Světla přibývá, čekám žádostivě na náš útok. Ruce na kotnících mám bílé, jak je svírám, jak úpím, aby oheň ustal a moji kamarádi mohli přijít.

Minuta za minutou kape do věčnosti. Neopovažuji se. už podívat-směrem k temné postavě-v-jámě. Dívám se-usilovně. vedle.něho-a čekám,- cekám. ' Střely syčí", tvoří ocelovou síť, nepřestává to, nepřestává.

Tu spatřím svou krvavou ruku a zmocní se mne náhlá nevolnost. Vezmu hlínu a tru ji o kůži, teď je ruka aspoň špinavá a krev není už vidět.

Oheň ustává. Je teď s obou stran stejně silný. Naši mne pravděpodobně už dávno pokládají za ztraceného.

* * *

Je jasné, šedivé ráno. Chroptění neustává. Zacpávám si uši, ale hned zas vyndám prsty, poněvadž bych jinak nemohl slyšet ani to ostatní.

Postava naproti se hýbá. Polekám se a mimovolně se tam podívám. Tu mi ztrnou oči jako přimražené. Leží tu muž s malým knírkem, s hlavou na stranu skloněnou, s poloohnutou paží, na kterou tlačí bezmocně hlava. Druhá ruka leží na prsou, je zakrvácená. Je mrtev, říkám si, musí být mrtev, necítí nic; co tu chroptí, je jenom tělo. Ale hlava se pokouší nadzvednout, sténání sílí, pak čelo klesne zase zpět na paži. Muž není mrtev, umírá, ale není mrtev. Sunu se k němu, zarazím se, podpírám se o ruce, zase trochu popolezu, čekám - dál, hroznou cestou tří metrů, dlouhou, děsnou cestou. Konečně jsem u něho.

Tu otevře oči. Slyšel mě ještě asi a dívá se na mne s výrazem strašlivého vyděšení. Tělo leží tiše, ale v očích je taková nesmírná vůle utéci, že na okamžik si myslím, že budou mít sílu strhnout tělo s sebou. Jediným trhnutím o sta kilometrů. Tělo je tiché, docela klidné, nyní bez jediného zvuku, chroptění zmlklo, ale oči křičí, řvou, je v nich soustředěn život k nesmírnému vypětí, k útěku, k strašlivé hrůze před smrtí, přede mnou.

Prolomím se v kolenou a padnu na lokty. „Ne, ne,“ šeptám.

Oči mě sledují. Nejsem schopen jediného pohybu, pokud jsou zde. Tu jeho ruka padá pomalu s prsou, kousek jenom, klesá o pár centimetrů, ale tento pohyb ruší moc jeho oči. Skláním se nad ním, vrtím hlavou a šeptám: „Ne, ne, ne,“ zdvím ruku, musím mu ukázat, že mu chci pomoci a hledím mu čelo.

Oči ušknou, když se ruka přiblíží, teď ztrácejí svou ztrnulost, řasy klesají, napětí povoluje. Rozepnu mu límec a narovnámu mu pohodlněji hlavu.

Ústa jsou napolo otevřena, namáhá se vytvořit slova. Rety jsou suché. Má polní láhev tu není, nevzal jsem ji s sebou. Ale dole v trychtýři, v bahně je voda. Lezu dolů, vytáhnu kapesník, roztáhnu jej, stlačím do vody a čerpám hrstí žlutou vodu, která prosakuje.

Polyká ji. Přinesu novou. Pak mu rozepnu blůzu, abych ho obvázal, pokud to půjde. Musím to rozhodně udělat, aby ti tam viděli, kdybych byl zajat, že jsem mu chtěl pomoci a nezastřelili mě. Chce se bránit, ale ruka je příliš mdlá. Košile je spleená a nelze ji odsunout, má knoflíky vzadu. Tak nezbyvá než ji rozříznout.

Hledám nůž a nacházím jej. Ale když začínám rozřezávat košili, otevrou se oči ještě jednou a zase je v nich křik a šílený výraz, že je musím přikrýt, přitlačit a šeptat: „Já ti chci přec pomoci, kamaráde, camarade, camarade,“ důtklivě to jediné slovo, aby mi rozuměl.

Jsou to tři bodné rány. Má obinadla je přikryjí, krev pod nimi ubíhá, přitlačím je pevněji, tu zasténá. To je vše, co mohu dělat. Teď musíme čekat, čekat.

* * *

Ty hodiny! Chroptění se zase začíná, jak pomalu takový člověk umírá! Neboť to vím: zachránit ho nelze. Pokusil jsem se sice vymluvit si to, ale v poledne se výmluva před jeho sténáním rozplynula, rozpadla. Kdybych jen nebyl při plazení ztratil revolver, zastřelil bych ho. Zabodnout ho nemohu.

V poledne jsem na samé hranici možnosti myslet. Hlad mě rozrývá, plakal bych, jak se mi chce jíst, a nemohu proti tomu bojovat. Několikrát přinesu umírajícímu vodu a piju taky sám.

Je to první člověk, kterého jsem usmrtil svými rukama, kterého mohu jasně vidět, jehož umírání je mou prací. Kat a Kropp a Müller taky už viděli, když někoho zasáhli, stává se to mnohým, ba v boji muže proti muži často -

Ale každý výdech obnažuje mé srdce. Tento umírající má hodiny pro sebe, má neviditelný nůž, kterým mne bodá: čas a mé myšlenky.

Co bych za to dal, aby zůstal na živu. Je to těžké musít tady ležet a vidět ho a slyšet ho.

Odpoledne ve tři je mrtev.

Oddechnu si. Ale jenom na krátko. Snášet to mlčení se mi zdá brzy těžším než sténání. Chtěl bych, aby tu zase bylo ono chroptění, chraptivé, trhané, hned písklavě tiché a pak zase chraptivé a hlasité.

Nemá smyslu, co dělám. Ale musím mít nějaké zaměstnání. Tak uložím mrtvého ještě jednou, aby ležel pohodlněji, ač už nic necítí. Zatlačím mu oči. Jsou hnědé, vlasy jsou černé, na spáncích trochu zkadeřené. Ústa pod knírkem jsou plná a měkká; nos je trochu ohnut, kůže nahnědlá, něm už tak bledá jako před tím, když ještě žil. Chvilí se dokonce zdá, že obličej je skoro zdrav; pak se rychle propadne a změní v jeden z těch cizích mrtvých obličejů, které jsem tak často vídal a které jsou všechny stejné. Jeho žena teď jistě na něho myslí neví, co se stalo; bude taky od něho dostávat ještě poštu - zejtra, týden, snad ještě za měsíc nějaké zabloudilé psaní. Bude je číst a on v něm bude .k ní mluvit.

Můj stav se stále zhoršuje, nemohu už udržet své myšlenky. Jak vypadá asi ta paní? Jako ta útlá brureta za kanálem? Nepatří mi? Snad mi nyní právě proto patří! Kdyby tak tedy vedle mne seděl Kantorek! Kdyby mě tak viděla maminka. Mrtvý mohl žít jistě ještě třicet let, kdybych si byl lip zapamatoval zpáteční cestu. Kdyby byl býval běžel o dva metry dále nalevo, ležel by teď tam na druhé straně ve svém zákopu a psal by své ženě nové psaní.

Ale touto cestou se nikam nedostanu; neboť to je osud nás všech; kdyby Kemmerich dal pravou nohu o deset centimetrů dál nalevo, kdyby se Haie sehnul ještě o pět centimetrů.

Mlčení se táhne do nekonečna. Mluvím a musím mluvit. Tak mluvím na něho a říkám mu to: „Kamaráde, já tě nechtěl zabít. Kdybys sem skočil ještě jednou, neudělal bych to, kdybys i ty byl rozumný. Ale před tím jsi mi byl jenom myšlenkou, kombinací, která žila v mém mozku a vyvolala rozhodnutí; tu kombinaci jsem ubodal. Teď teprve vidím, že člověk jako já. Myslil jsem na tvé ruční granáty, na tvůj bajonet a na tvé zbraně; teď vidím tvou ženu a tvůj obličej a to, co máme společného. Odpuť mi, kamaráde! Vidíme to vždycky příliš pozdě. Proč se nám stále znova neříká, že jste právě takoví ubozí chlapíci jako jsme my, že vaše matky se o vás strachují právě tak jako naše a že máme stejný strach před smrtí a stejné umírání a stejnou bolest. Odpuť mi, kamaráde, jak jsi mohl být mým nepřítelem! Kdybychom odhodili tyto zbraně a tuto uniformu, moh bys být právě tak mým bratrem jako Kat a Albert. Vem si mých dvacet let, kamaráde, a vstaň, vem si víc, neboť já nevím, co s nimi.“

Je ticho, fronta je klidná až na praskot pušek. Kule lítají hustě, nestřílí se bez plánu, ale na všech stranách se ostře míří. Nemohu ven.

„Budu psát tvé ženě," povídám mrtvému spěšně, „budu jí psát, aby se to ode mne dověděla, řeknu jí všechno, co říkám tobě, aby netrpěla, budu jí pomáhat a tvým rodičům taky a tvému dítěti."

Jeho uniforma je ještě napolo rozepatá. Tobolku s papíry lze lehce najít. Ale zdráhám se ji otevřít. Je v ní legitimace s jeho jménem. Pokud neznám jeho jména, mohu ho snad ještě zapomenout, čas jej vymaže, tento obraz. Jeho jméno je hřebík, který se do mne zarazí a který nebude nikdy možno vytrhnout. Je v něm síla, která bude umět všechno zase vyvolat, bude se to vracet zas a zas a vstávat přede mnou.

Držím nerozhodně tobolku v ruce. Vypadne mi a otevře se. Vylétne několik obrazů a dopisů. Seberu je a chci je zase uložit, ale tlak, který mne svírá, celá nejistota situace, hlad, nebezpečí, tyto hodiny s mrtvým mě přivedly do zoufalství, chci urychlit rozřešení a zesílit a ukončit svá muka, jako tluče člověk nesnesitelně bolavou rukou o strom, bez ohledu na to, jak to dopadne.

Jsou to fotografie ženy a malého děvčátka, uzounké amatérské fotografie před zdí s břečťanem. Vedle jsou dopisy. Vyndám je a pokouším se je číst. Většinou nerozumím, lze to těžko rozluštit a znám jen málo francouzsky. Ale každé slovo, které přeložím, proniká mi do prsou jako výstřel, jako bodná rána. Hlava mi bolí předrážděním. Ale tolik ještě chápu, že těm lidem nesmím nikdy psát, jak jsem chtěl dřív. Dívám se ještě jednou na fotografie; nejsou to bohatí lidé. Mohl bych jim jednou anonymně poslat peníze, jestli nějaké někdy později vydělám. Toho se křečovitě chápu, to je aspoň malinká opora. Tento mrtvý je spjat s mým životem, proto musím dělat všechno a slíbit všechno, abych se zachránil; slibuju slepě, že chci žít jenom pro něho a pro jeho rodinu, mluvím na něho vlhkými rty a přehluboko ve mně spí při tom naděje, že se tak vykoupím a přece jen ještě odtud dostanu; malá lest, že se budu potom vždycky ještě moci podívat, co a jak. A proto otevru knížku a čtu pomalu: Gérard Duval, typograf.

Napišu si tužkou mrtvého adresu na obálku dopisu a strčím zas všechno rychle do blůzy.

Zabil jsem typografa Gérarda Duvala. Musím se stát typografem, myslím si zmateně, stát se typografem, typografem!

* * *

Odpůldne je klidnější. Můj strach byl bezdůvodný. Jméno už mne nemate. Záchvat minul. „Kamaráde," povídám tam tomu mrtvému, ale říkám to už odhodlaně. „Dnes ty, zejtra já. Ale dostanu-li se odtud, kamaráde, chci bojovat pro to, co nás oba rozbilo: tobě život a mně? Taky život. Slibuju ti to, kamaráde. Nesmí se to už nikdy stát."

Slunce stojí šikmo. Jsem otupělý hladem a únavou. Včerejšek mi připadá jako mlha, nedoufám, že se odtud ještě dostanu. Tak civím do prázdna skleslý a zblblý a ani nechápu, že se začíná večer. Přichází soumrak. Jak se mi zdá, rychle. Ještě hodinu. Kdyby bylo léto, ještě tři hodiny. Ještě hodinu.

Počínám se chvět, že do toho něco přijde. Nemyslím už na mrtvého, je mi nyní docela lhostejný. Pojednou vyskočí žádost po životě a všechno, co jsem si předsevzal, před ní ustupuje.

Jen abych teď už neměl k vůli tomu žádné neštěstí, breptám mechanicky: „Všechno splním, všechno, co jsem slíbil, splním," ale nyní už vím, že to neudělám.

Najednou mi napadá, že moji vlastní kamarádi mohou na mne střílet, až se připlížím; nevědí přec, že jsem to já. Budu volat jakmile budu tak blízko, aby mi rozuměli. A budu ležet před zákopem tak dlouho, až mi odpovědí.

První hvězda. Fronta zůstává klidná. Hluboce od- dychuji a mluvím z rozčilení sám se sebou: „Teď žádnou hloupost, Pavle, klid, klid, Pavle, pak jsi zachráněn, Pavle." To působí, vyslovím-li své křestní jméno, je mi, jako by to říkal někdo jiný, má to tak větší účinek.

Temnota vzrůstá. Mé rozčilení ustupuje, čekám z opatrnosti, až vyletí první rakety. Pak vylezu z jámy. Na mrtvého jsem zapomněl. Předě mnou leží začínající se noc a bledě ozářené pole. Spatřím před sebou jámu; v okamžiku, kdy světlo uhasne, vrhnu se do ní, tápu dále, stihnu další, krčím se, vrhnu se dál.

Blížím se k zákopu. Tu spatřím při záblesku rakety, jak v drátě přede mnou se něco ještě pohybuje, než to ztrne, a ležím tiše. Příště to vidím zas, jdou to jistě kamarádi z našeho zákopu. Ale jsem opatrný do té doby, než poznám naše přílby. Pak volám.

Hned na to zazní v odpověď mé jméno: „Pavle, Pavle."

Opět volám. Je to Kat a Albert, kteří vyšli s celtou, aby mně vyhledali.

„Jsi raněn?"

„Ne, ne!"

Vklouznem do zákopu. Chci jíst a zhltnu, co mi dají. Müller mi dá cigaretu. Řeknu několika slovy, co se stalo. Není to nic neobyčejného; takové věci se už často staly. Jen ten noční útok je při tom něco zvláštního. Ale Kat už byl jednou v Rusku dva dny za ruskou frontou, než se mohl prosekat.

O mrtvém typografovi neříkám nic.

Až druhého dne ráno to už nesnesu. Musím to Katovi a Albertovi povědět. Oba mě uklidňují. „Na tom přec nic nezměníš. Co bys chtěl jiného dělat. K tomu jsi přece tady!"

Naslouchám jim s pocitem bezpečí, čerpaje útěchu z jejich blízkosti. Jaké nesmysly jsem to vybájlil tam v jámě.

„Koukni se," ukazuje Kat.

U předprsně zákopu stojí několik střelců. Mají pušky s dalekohledy na cílení připraveny k ráně a pátrají číhavě po úseku, vymezeném jim v protější frontě. Tu a tam padne rána.

Slyšíme volání. „Sedí!" - „Viděls, jak vyskočil?" Sergeant Oelirich se hrdě obrátí a zaznamenává bod. V dnešní střelecké listině vede s třemi bezpečně zjištěnými zásahy.

„Co říkáš tomu?" ptá se Kat.

Kývám.

„Povede-li to tak dál, bude mít dnes večer o značek v knoflíkové dírce víc," míní Kropp.

„Nebo se stane brzy vicefeldvéblem," povídám.

Díváme se na sebe. „Já bych to nedělal," řeknu.

„Přece však," povídá Kat, „přece však je docela dobře, že to právě teď vidíš."

„To nepotřebuješ o té své věci ztrácet už ani slůvka," kývá Albert.

Teď nechápu už ani sám sebe.

„Bylo to proto, že jsem s ním musil tak dlouho ležet," říkám. Koncem konců je válka.

Oelirichova puška praská krátce a suše.

X

Dostali jsme pěknou vejžítku. Osm nás má hlídat vesnici, která byla vyklizena, poněvadž byla příliš silně ostřelována.

Hlavně máme dát pozor na proviantůru, která není ještě vyprázdněna. Stravu si musíme opatřovat sami ze zbylých zásob. To si vybrali ty pravé - Kat, Albert, Müller, Tjaden, Leer, Detering, celé naše družstvo je tady. Ovšem Haieje mrtev. Ale to je ještě veliké štěstí, jiná družstva měla větší ztráty než naše.

Vybereme si jako kryt betonovaný sklep, k němuž vedou z venku schody. Nad to je vchod chráněn betonovou zdí.

Vyvineme nyní horlivou činnost. Je tu opět příležitost povolit si nejen fyzicky ale i duševně. A takových příležitostí se horlivě chápeme; neboť naše situace je příliš zoufalá, než abychom mohli být dlouho sentimentální. To je možné jen dotud, pokud to není tak docela zlé. Ale nám nezbyvá nic jiného než nejpřísnější věcnost. Taková věcnost, že se mnohdy hrozím, když mi na okamžik zabloudí do mozku myšlenka z dřívější doby, z té před válkou. Taky tam dlouho nezůstane.

Musíme se do své situace vžívat tak brzy a tak lehce, jak jen to je možno. Proto využíváme k tomu každé příležitosti a bezprostředně tvrdě, bez přechodu stojí vedle hrůzy blbost. Jinak vůbec nemůžeme, vrháme se do toho. Taky teď jde nám zuřivě o to, vytvořit si idylu, idylu žraní a spaní ovšem.

Nejprve vysteleme svůj pelech matracemi, které přivlečeme z domů. I vojenský zadek si občas rád sedne na měkké. Jen v prostředku místnosti zůstane podlaha volná. Pak si obstaráme deky a podušky, nádherné, měkkoučké věcičky. Ve vesnici je všeho dost.

Najdu s Albertem rozkládací mahagonovou postel s nebesy z modrého hedvábí a krajkovým přehozem. Potíme se sice jako opice, když to přenášíme, ale nemůžeme si přec dát něco takového ujít, hlavně když to bude v několika dnech stejně najisto rozstříleno.

Kat a já se vypravíme na malou rozvědku do domů. Sehnali jsme za krátko tucet vajec a dvě libry dost čerstvého másla. Najednou to bouchne v nějakém saloně a železná kamna sviští stěnou kolem nás, a na metr vedle nás zase skrze zeď. Dvě díry. Přiletěla z protějšího domu, kam práskl granát. „Klika," šklebí se Kat a hledáme dál.

Najednou našpicujeme uši a natáhneme jedenáctky. Brzy stojíme jako očarovani: V maličkém chlívků rejdí dvě živá selátka. Mneme si oči a z opatrnosti se podíváme ještě jednou: opravdu jsou tam ještě. Dotkneme se jich - není pochyby, jsou to dvě opravdová selátka.

To bude skvělé jídlo! Asi na padesát kroků od našeho krytu stojí domek, kde bydleli dříve důstojníci.

V kuchyni je ještě obrovský krb s dvěma rošty, pánvemi, hrnci a kotli. Je tu všecko, ba v kolničce i množství drobně rozštípaného dříví - jako v pohádce.

Dva muži hledají už od rána po polích brambory, mrkev a zelený hrášek. Nafoukli jsme se totiž a kašleme na konzervy z proviantury, chceme jenom čerstvé věci. V spíži leží ještě dvě hlávky kapusty.

Selátka jsme podřízli. To obstaral Kat. K pečení si ještě chceme udělat bramborové hubičky. Nemáme však struhadla na brambory. Ale i tu je pomoc snadná. Navrtáme do plechového víka hřebíky množství dřev a máme hned struhadlo. Tři muži si natáhnou tlusté rukavice, aby si chránili při strouhání prsty, jiní dva loupají brambory a práce jde od ruky.

Kat má na starosti selata, mrkev, hrášek a kapustu. Ke kapustě připravuje dokonce bílou omáčku. Já smažím hubičky, vždycky čtyři najednou. Po desíti minutách přijdu na to, jak je mi manipulovat pánví, aby hubičky najedné straně propečené, vyletěly, obrátily se ve vzduchu a padly opět na pánev.

Selata se pekou v celku. Všecko se točí kolem nich jako kolem oltáře.

Mezitím přišla návštěva, dva jiskráči, kteří jsou velkomyslně pozváni k jídlu. Sedí v obytné světnici, kde je taky klavír. Jeden hraje, druhý zpívá: „Na Vezeře.“ Zpívá s citem, ale hodně sasky. Ale přece nás to dojíká, když tak připravujeme u krbu všechny ty dobroty.

Ponenáhlu pozorujeme, že něco slíznem. Upoutané balony zahlédly kouř z našeho komínu, a artilerie nás začíná ostřelovat. Jsou to ty zatracené malé džimbumky, které dělají tak malé dírky a mají tak široký-a nízký rozptyl. Hvízdá to kolem nás stále blíž, ale nemůžeme přeci tak hanebně opustit své jídlo.

Ta banda se zastřeluje. Pár střepin sviští horem skrz okno kuchyně. S pečením jsme brzy hotovi. Ale smažení hubiček se stává nyní obtížnějším. Explose přicházejí tak hustě, že střepiny pleskají stále častěji do zdi domu a stále častěji sviští okny.

Po každé, když slyším hvízdok takové věčičky, skrčím se s pánví i hubičkami do dřepu a schovám se pod okenní zeď. Pak se hned zas vztyčím a smažím dál.

Sasíci přestávají hrát - střepina jim prolétla klavírem. My jsme pomalu taky hotovi a organisujeme ústup. Po nejbližší explozi vyběhnou dva muži s hrnci se zeleninou a běží těch padesát metrů ke krytu. Vidíme je, jak mizejí.

Příští rána. Všecko se skrčí a pak si to hrnou dva muži každý s velkou konví prvotřídní zrnkově kávy a dostihnou před nejbližší explozí krytu.

Ted' popadne Kat a Kropp zlatý hřeb večera: velkou pánev se seletem vypečeným do zlatová. Zavytí, dřep, a už to sypou přes volnou padesátimetrovou prostoru.

Dosmažuji své poslední čtyři hubičky; musím při tom dvakrát na zem, - ale koncem konců máme o čtyři hubičky víc a je to mé zamilované jídlo.

Pak popadnu plech s trojnožkou na smažení a vmáčknou se za domovní dveře. Syčí to, praská a já běžím tryskem odtud, tiskna plech oběma rukama na prsa. Už skoro dobíhám, tu hvízdok vzroste, vzepnu se jako jelen, vrazím za betonovou zeď, střepiny pleskají do zdi, spadnu po

schodech do sklepa, mám rozbité lokty, ale neztratil jsem ani jednu hubičku a plech jsem nepřevrátil.

Ve dvě začneme slavnostní hostinu. Trvá do šesti.

Do půl sedmé pijeme kávu - důstojnickou kávu z proviantury - a kouříme k tomu důstojnická cigára a cigarety rovněž z proviantury.

Přesně v půl sedmé začneme s večeří. V deset hodin házíme kostry selat před dveře. Pak se podává koňak a rum, rovněž z blahoslavené proviantury a opět dlouhá, tlustá cigára s páskami. Tjaden tvrdí, že jen jednoho se nedostává: děvčat z důstojnického pufu.

Pozdě večer slyšíme mňoukání. U vchodu sedí malá šedivá kočka. Přilákáme ji a krmíme. Z toho dostaneme i my zas chuť na jídlo. S plnými ústy uleháme.

Ale noc je zlá. Jedli jsme příliš tučně. Čerstvé sele působí nepříznivě na střeva. V krytu neustále někdo přichází a odchází. Dva, tři muži sedí se spuštěnými kalhotami venku dokola a nadávají. Já sám tam byl devětkrát. Kolem čtvrté hodiny noční dobýváme rekord: celá posádka, stráž i návštěva sedí venku.

Hořící domy stojí jako pochodně nocí. Granáty se s rachotem blíží a dopadají. Po silnici se ženou muniční kolony. Proviantura je na jedné straně roztržena. Jako roj včel tlačí se tam přes přilétající střepiny vozkové kolony a loví chleby. Necháváme je klidně dělat, co se jim líbí. Kdybychom něco řekli, dostali bychom na-nejvyšš pořádný výprask. Proto to děláme jinak. Vykládáme, že jsme tu na stráži, a poněvadž víme, kde co je, přicházíme s konservami, které vyměňujeme za věci, kterých zase my nemáme. Sami si přineseme ze skladiště čokoládu a jíme ji po celých destičkách. Kat říká, že je to dobré, když je břicho v kalupu.

Ztrávíme tak skoro čtrnáct dní jídlem, pitím a flákáním. Nikdo nás neruší. Vesnice pod granáty pomalu mizí a my vedeme blažený život. Pokud stojí jenom kousek proviantury, je nám všechno fuk a přejeme si jen dožít tady konec války.

Z Tjadena se stal takový milostpán, že kouří cigára jenom do polovičky. Vysvětluje z vysoka, že je to tak zvyklý. Kat je taky rozjařen. Ráno je jeho první, že volá: „Emile, přineste mi kaviár a kávu.“ Chodí to u nás vůbec nesmírně vznešeně, každý má toho druhého za svého fajfku, oniká mu a ukládá mu práci. „Kroppe, svrbí mě chodidlo, chytanou tam tu veš,“ a Leer natáhne nohu jako baletka a Albert ho za ní vytáhne po celých schodech. „Tjadene!“ - „Co?“ - „Pohov Tjadene, neštrekujou se zbytečně, ostatně se neříká: Co, ale: Rozkaz? - tak tedy: Tjadene!“ Tjaden zacituje zase něco z Götze von Berlichingen, kterého jen sype z rukávu.

Po dalších osmi dnech dostaneme rozkaz vrátit se k regimentu.

Je konec vši té slávy. Dvě velká nákladní auta nás seberou. Jsou vysoko naložena prkny. Ale ještě nahoru postavíme si já a Albert svou postel s nebesy a dvěma. krajkovými přehozy. Vzadu u hlav leží pro každého pytel s nejvybranějšími pochoutkami. Saháme občas po něm a tvrdé salámy, krabice s játrovými paštikami, konzervy, krabičky cigár plní naše srdce rozkoší. Každý z nás veze s sebou takový pytel vrchovatě naplněný.

Kropp a já jsme zachránili kromě toho ještě dva červené sametové fauteily. Stojí na posteli a protahujeme se v nich jako v divadelní loži. Nad námi se vzdouvá hedvábí přehozy jako baldachýn. Každý má v ústech dlouhé cigáro. Tak se díváme vysoko shora po krajině.

Mezi námi stojí klec na papouška, kterou jsme našli pro kočku. Vezeme ji s sebou a leží tam před miskou s masem a přede.

Vozy pomalu hrčí silnicí. Zpíváme. Za námi stříkají fontány granátů po vsi nyní už docela opuštěné.

* * *

Za několik dnů se vypravíme vyklidit jakousi obec. Cestou potkáváme utíkající obyvatele, kteří z ní byli vykázáni. Vlekou s sebou svůj majeteček na kárách, dětských vozících a na zádech. Jejich postavy jsou shrbené, jejich obličej plný smutku, zoufalství, kvapu a oddanosti do vůle osudu. Matky nesou na rukách děti, mnohdy vede i starší děvče malé sourozence, kteří klopýtají a stále se ohlížejí. Některé nesou ubohoučké panenky. Všichni mlčí, když jdou kolem nás.

Jdeme ještě v pochodové koloně, Francouzi přec nebudou střílet do vsi, kde jsou jejich krajané. Ale za několik minut vyje vzduch, země se chvěje, je slyšet výkřiky - granát rozbil nejzadnější četu. Rozstříkneme se a vrhneme na zem, ale v témž okamžiku cítím, že mě opouští napětí, které mi podvědomě vždy v ohni napovídá, co dělat, hlavou kmitne s dusivým, hrozným strachem myšlenka: „Jsi ztracen“ - a v nejbližším okamžiku švihne mě přes levou nohu rána jakoby bičem. Slyším vykřiknout Alberta, je vedle mne.

„Vstaň, běžíme, Alberte!“ řvu, neboť ležíme bez krytu na otevřeném poli.; Vravoravě vstane a běží. Jsem vedle něho.

Musíme přes plot; je-vyšší než my. Kropp se chytne větví, popadnu ho za nohu, vykřikne, rozhoupání ho, letí na druhou stranu. Skočím jediným skokem za ním a padnu do rybníka, ležícího za plotem. Máme v obličejí plno žabince a bahna, ale jsme v krytu. Proto si vlezeme do rybníka až po krk. Jakmile to zavýje, potopíme pod vodu i hlavu.

Když se tak asi tucetkrát potopíme, začínám toho mít dost.

Taky Albert stená: „Pojďme, nebo padnu a utopím se.“

„Kde tě to chytlo?“ ptám se.

„Myslím, že do kolena.“

„Můžeš běžet?“

„Snad.“

„Jedem!“

Dostaneme se do silničního příkopu a běžíme jím krčíce se. Oheň nás pronásleduje. Silnice vede do skladiště munice. Jestliže to vyletí, nenajdou z nás ani knoflík. Změníme proto plán a běžíme v úhlu rovnou přes pole.

Albert zpomaluje krok. „Běž sám, dohoním tě,“ povídá a vrhne se na zem.

Chytnu ho za rameno a třesu jím. „Vstaň, Alberte, když si teď lehneš, nebudeš už moci dál. Vstaň, opři se o mě!“

Konečně dostihneme maličkého krytu. Kropp se do něho svalí a já ho obvazuji. Rána sedí těsně nad kolenem. Pak prohlížím sám sebe. Kalhoty jsou krvavé, paže taky.

Albert mě obváže rány svým obinadlem. Nemůže nohou už pohybovat, a oba se díváme, jak jsme se vůbec dostali až sem. To udělal jenom strach; utekli bychom i kdyby nám ustřelili nohy - na pahýlech.

Mohu ještě trochu lézt a zavolám kolemjedoucí řebřinák, který nás naloží. Je plný raněných, je s nimi frajtr od sanity, který nám vbodne do prsou stříkačku s tetanovou injekcí.

V polním lazaretu si to zařídíme, abychom dostali postele vedle sebe. Dostaneme řídkou polévku, kterou žádostivě a s opovržením splivnem, ježto jsme sice zvyklí na lepší časy, ale máme přece jen hlad.

„Teď plavém domů, Alberte," povídám. „Doufejme," odpoví. „Kdybych jen věděl, co vlastně mám."

Bolesti rostou. Obvazy pálí jako oheň. Pijeme a pijeme, sklenici vody za sklenicí.

„Jak vysoko nad kolenem je má rána?" zeptá se Kropp.

„Aspoň deset centimetrů, Alberte," odpovídám. Ve skutečnosti jsou to nanejvýš tři.

„To jsem si umínil," říká po chvíli, „pakliže mi uříznou kousek kosti, tak udělám konec. Nechci běhat po světě jako mrzák."

Tak ležíme se svými myšlenkami a čekáme.

* * *

Večer nás nesou na jatka. Leknu se a rychle přemýšlím, co mám dělat; je totiž známo, že doktoři v polních lazaretech rádi amputují. Je to při velkém návalu jednodušší než složité flikování. Žádným způsobem se nedám chloroformovat, i kdybych měl pár lidem rozbít hlavu. Jde to dobře. Doktor se šťourá v ráně, až mám černo před očima.

„Jen nedělejte prosím vás, takový obličej," nadává a rypá dál. Nástroje se blýskají v jasném světle jako potměšilá zvířata. Bolesti nelze snést. Dva opatrovníci mi drží ruce, ale zbavím se jednoho z nich a chci právě praštit doktora do brejlí, když to zpozoruje a uskočí. „Chloroformujte toho chlapa!" vykřikne vztekle.

Tu se uklidním. „Odpusťte, pane doktore, já budu držet, ale nechloroformujte mě."

„No, jo," zavrčí a sáhne opět ke svým nástrojům. Je to blondák, nanejvýš třicátník, s jizvami ze studentských pŕetek a protivnými zlatými brejlemi. Pozoruji, že mě teď schválně šikanuje, hrabe se jen tak v ráně a chvílemi šilhá přes brejle na mne. Zatnu ruce do rukojetí, spíš pojdu, než aby ode mne uslyšel jedině hlesnutí.

Vylovil střepinu a hodí mi ji. Zdá se, že je spokojen s mým chováním, neboť mě dá nyní pečlivě do destiček a praví: „Zítřka se jede domů." Pak mě dají do sádry. Když jsem zase s Kroppem, vypravuji mu, že tedy pravděpodobně zítra už přijede nemocniční vlak.

„Musíme si promluvit se šikovatelem od sanity, Alberte, abychom zůstali pohromadě."

Podaří se mi podstrčit šikovateli s příslušným slovním doprovodem dvě z mých cigár s páskami.

Čichá k nim a ptá se: „Máš ještě?“

„Ještě hezkou hrst," povídám, „a tady kamarád taky. Chtěli bychom vám je dát oba najednou zejtra s okna nemocničního vlaku.“

Přirozeně že chápe, čichá ještě jednou a povídá:

„Ujednáno.“

V noci nemůžeme ani na minutu usnout. V našem pokoji umře sedm lidí. Jeden z nich zpívá celou hodinu vysokým, knedlíkovitým tenorem chorály, než začne chroptit. Jiný vylezl před tím s postele k oknu. Leží před ním, jako by se chtěl naposled podívat z okna.

* * *

Naše nosítka stojí na nádraží, čekáme na vlak. Prší a na nádraží není přístřešku. Deky jsou tenké. Čekáme už dvě hodiny.

Šikovatel o nás pečuje jako matka. Ač je mi velmi zle, nespouštím svůj plán se zřetele. Jen tak mimochodem. mu ukazují krabičky a dám mu cigáro jako zálohu. Za to nás šikovatel přikryje celtou.

„Alberte, člověče," vzpomínám si, „naše postel s nebesy a kočka - "

„A klubovky," dodává.

Ano, klubovky z rudého plyše. Sedávali jsme na nich večer jako knížata a umiňovali si, že je budeme později pronajímat za hodinové nájmené. Za hodinu cigareta. Byl by to bezstarostný život a dobrý obchod.

„Alberte," napadá mi, „a naše pytle se žrádlem." Zmocňuje se nás melancholie. Těch věcí bychom mohli potřebovat. Kdyby jel vlak jen o den později, Kat by nás jistě našel a přinesl nám tu dobrotu.

Zatracený osud. Máme v žaludku falešnou polévku, hubené lazaretní žrádlo, a v našich pytlích je vepřové v konzervě.

Ale jsme tak zesláblí, že se nad tím už ani nemůžeme rozčilovat.

Nosítka jsou načisto promočena, než vlak k ránu přijede. Šikovatel se stará, abychom se dostali do stejného vozu. Je tu množství sestei červeného kříže. Kroppa dají dolů. Mě nadzvednou a mám se dostat do postele nad ním.

„Pro Kristovy rány," vyjede mi najednou z úst.

„Copak?" ptá se sestra.

Mrknu na postel. Je potažena sněhobílým prostěradlem, nepředstavitelně bílým prostěradlem, které má dokonce ještě záhyby po žehlení. A já mám košili šest neděl nepranou a špinavou až hrůza.

„Nemůžete tam sám vlézt?“ ptá se sestra starostlivě.

„To jo,“ povídám zpocen hrůzou, „ale dejte napřed pryč ložní prádlo.“

„Proč?“

Připadám si jako prase. Do toho si mám lehnout? - „Vždyť se -“

Váhám.

„O trochu špíny?“ ptá se povzbudivě. „To nevadí, to se přec zase vypere.“

„Ne, to ne,“ pravím rozčileně. S tímto útokem kultury se neumím vyrovnat.

„Za to, že jste venku leželi v zákopu, budeme přec ještě moci vyprat nějaké to prostěradlo,“ pokračuje.

Dívám se na ni, je mladá a k nakousnutí, čistě vymytá a něžná jako všecko tady, člověk nechápe, že to není jenom pro důstojníky, necítí se tu doma, ba do-konce jakoby byl něčím ohrožen.

Přes to mě ale natahuje na skřípec a nutí mě všechno říct.

„Já jen myslel,“ přeruším se, musí přec rozumět, oč jde.

„Oč jde ještě?“

„O vši,“ vyrvu konečně.

Směje se. „Ty se musí taky jednou mít dobře.“ Teď mi to může být jedno, vyškrabu se do postele a přikryju se.

Nějaká ruka jede po přikrývce. Šikovatel. Má je mít.

Za hodinu pozorujeme, že jedeme.

* * *

V noci se probudím. Kropp se taky hýbá. Vlak rachotí tiše po kolejích. Jak je to všecko ještě nepochopitelné: postel, vlak, domů. Šeptám: „Alberte!“

...Ano.“

„Víš, kde je tu latrína?“

„Myslím, že tamhle napravo od dveří.“

„Já se podívám.“ Je temno. Hmatám po kraji postele a chci se opatrně smeknout. Ale noha nenajde žádnou oporu, sklouznu, noha v sádře mi nepomůže a s rámusem ležím na zemi.

„Zatraceně.“ povídám.

„Uhodil ses?“ ptá se Kropp.

„Tos moh přeci slyšet,“ vrčím, „mám palici-“.

Vzadu ve voze se otevrou dveře. Sestra přichází se světlem a vidí mě.

„Spad s postele -“

Ohmatává mi puls a sahá na čelo. „Ale horečku přec nemáte.“

„Ne,“ doznávám.

„Zdalo se vám něco?“ ptá se.

„Tak asi,“ dávám vyhýbavou odpověď. A zase mě zasypává otázkami. Dívá se na mé sývma jasnýma očima, je tak čistá a podivuhodná, že jí teď teprve nemohu říci, co chci.

Zvednou mě zase nahoru. No, tohle může pěkně dopadnout. Až bude pryč, musím se zase pokusit slézt. Kdyby to byla stará paní, bylo by možno říci jí, co a jak, ale je docela mladá, nanejvýš pětadvacetiletá, nemohu si pomoci, nemohu jí to říci.

Tu mi přiskočí na pomoc Albert, neostýchá-se, jeho se to taky konečně netýká. Zavolá na sestru. Sestra se ohlédne. „Sestro, on chtěl, —“ ale ani Albert neví, jak by se měl slušně a bezvadně vyjádřit. Mezi námi venku se to řekne jedním slovem, ale tady vůči takové dámě - Najednou mu ale napadne škola a dokončí plynně:

„Sestro, on by chtěl ven.“

„A tak,“ řekne sestra, „ale k tomu nemusí lézt se svým sádrovým obvazem z postele.“

„Co vlastně chcete?“ - obrací se ke mně.

Tímto novým obratem jsem vyděšen až k smrti; neboť nemám ani zdání, jak se těm věcem odborně říká. Sestra mi pornáhá.

„Malá nebo velká?“

Tahle blamáž! Potím se jak cukrář a povídám rozpačitě: „No, tak tedy jen malá.“

Ať je to, jak chce, aspoň ještě trochu štěstí.

Dostanu láhev. Po několika hodinách už nejsem sám a ráno jsme si už zvykli a žádáme bez ostychu, co potře bujeme.

* * *

Albert má horečku. Mně se vede taktak, mám bolesti, ale horší je, že mám pod sádrovým obvazem patrně ještě vši. Strašně to svrbí a nemohu se poškrábat. Prodřímáme celé dny. Krajina táhne tiše skrz okna. Třetí noc jsme v Herbesthalu. Slyším od sestry, že Alberta na nejbližší stanici vyloží, poněvadž má horečku. „Jak daleko jede vlak?“ ptám se.

„Až do Kolína.“

„Alberte, zůstaneme pohromadě,“ povídám, „uvidíš.“

Při příští obchůzce sestry zadržím vzduch a ženu jej do hlavy. Napuchne a zrudne. Zastaví se u mne. „Máte bolesti?“

„Ano," stenám, „najednou."

Dá mi teploměr a odejde. To bych nesměl chodit ke Katovi do školy, abych nevěděl, co s ním. Tyhle vojenské teploměry nepočítají se zkušenými vojáky. Jde jen o to dostat rtuť do výšky, pak ulpí v úzké rource a nepadne.

Dám teploměr pod paždí, šikmo dolů a cvrnkám do něho neustále ukazováčkem. Pak s ním zatřepu nahoru. Tak dosáhnu 37,9 stupňů. To ale nestačí. Sirka, držaná opatrně blízko teploměru, dodá 38,7 stupňů.

Když se sestra vrátí, nadmu se, dýchám trochu přerývaně, dívám se na ni trochu vyboulenýma očima, neklidně sebou vrtím a šeptám:

„Já už to nemůžu vydržet."

Zaznamená mě na cedulku. Víím přesně, že sádrový obvaz otevrou jen v nejnnutnějším případě.

Vyloží mě spolu s Albertem.

* * *

Ležíme v katolickém hospitálu ve společné světnici. Máme štěstí, neboť katolické nemocnice jsou známy dobrým zacházením a dobrou stravou. Všechny postele lazaretu jsou plně obsazeny naším vlakem, je v tom hodně těžkých případů. Dnes ještě nás prohlížet ne budou, poněvadž je tu málo doktorů.

Chodbou jezdí ustavičně na gumových kolech ploché vozíčky a na nich vždy po celé délce někdo leží. To je zatracená poloha-být tak natažen - štěstí ještě, když člověk spí.

Noc je hodně neklidná. Nikdo nemůže spát. K ránu trochu zamhouříme oči. Procitnu, až když už je jasno. Dveře jsou otevřeny a z chodby slyším hlasy. Také ostatní se probouzejí. Muž, který je tu už pár dní, nám to vykládá: „Tady nahoře na chodbě se sestry každé ráno modlí. Říkají tomu ranní pobožnost. Abyste z toho taky něco měli, otevrou dveře."

Myslí to jistě dobře, ale nás bolí kosti i hlava. „Je to nesmysl," povídám, „zrovna když člověk trošku usne."

„Tady nahoře jsou lehčí případy, proto to tak dělají," odpovídá.

Albert stená. Dostanu vztek a volám: „Ticho tam venku."

Za minutu se ukáže sestra. Vypadá ve svém bílém a černém rouchu jako pěkná čajová panenka. „Zavřete přec dveře, sestro," řekne kdosi.

„Je ranní pobožnost, proto jsou dveře otevřeny," odpoví.

„Ale my bychom chtěli ještě spát." „Modlitba je lepší než spánek." Stojí tu a směje se nevinně. „Taky už je sedm hodin."

Albert zase zastená. „Zavřete dveře!" vyjedu.

Je zaražená, jak se zdá, nemůže něco takového vůbec pochopit. „Vždyť to je modlitba i za vás.“

„To je jedno! Zavřete dveře!“

Zmizí a nechá dveře otevřeny. Zase zazní litanie. Rozzuřím se a řeknu: „Budu počítat do tří. Jestli to do té doby nepřestane, tak něčím do těch dveří praštím.“

„Já taky,“ připojuje se jiný.

Počítám do pěti. Pak vezmu láhev a hodím ji dveřmi na chodbu. Rozlétne se na tisíc kousků. Modlení přestane. Roj sester se objeví a nadává o všechno pryč.

„Zavřít dveře!“ křičíme.

Zmizí. Ta maličká od dřívějšíka je poslední. „Pohani,“ zacvrliká ale dveře zavře. Vyhráli jsme to.

* * *

V poledne přijde nemocniční inspektor a pustí si hubu na špacír. Slibuje nám pevnost a ještě víc. Ale takový nemocniční inspektor, právě tak jako zásobovací inspektor sice nosí šavli a nárameníky, ale vskutku je úředníkem a nenažene proto strachu ani rekrutovi. Necháme ho, aby se vymluvil. Co se nám může stát.

„Kdo hodil tou flaškou?“ ptá se.

Dřív než mohu rozvážit, mám-li se hlásit, řekne někdo: „Já!“

Vzpřímí se muž se zježenými vousy. Všechno je zvědavý, proč se hlásí

„Vy?“

„Ano. Byl jsem rozčilen, že nás zbytečně budí, a ztratil jsem rozvahu, takže jsem nevěděl, co dělám.“

„Jak se jmenujete?“

„Náhradní záložník Josef Hamacher.“

Inspektor odejde.

Všichni jsme zvědaví. „Pročpak ses hlásil? Vždyť tys to nebyl!“

Šklebí se. „To nic nedělá. Já mám atest z magorky.“ Tomu ovšem rozumí každý. Kdo má atest z magorky, může dělat co chce.

„Ano,“ vypravuje, „měl jsem ránu do hlavy a na to mi dali atest, že jsem občas nepřičetný. Od té doby jsem na tom moc dobře. Mně nesmí nikdo dráždit. Mně se tedy nic nestane. Tam toho dole to hezky rozzlobí. A přihlásil jsem se, poněvadž mi ta rozbitá flaška dělala legraci. Jestli zejtra otevrou zase dveře, rozbijeme zase něco.“

Máme sakramentskou radost. S Josefem Hamacherem v čele můžeme se pustit do všeho.

Pak přicházejí bezhlasé, ploché vozíky a odvázejí nás.

Obvazy jsou přilepeny. Řveme jako býci.

* * *

V naší světnici leží osm mužů. Nejtěžší ránu má Petr, kučeravý brunet - komplikovaný průstřel plic. František Wächter vedle něho má rozstřílenou ruku, na první pohled to nevypadá tak zle. Ale třetí noci nás volá, abychom zazvonili, že se mu zdá, že vykrvácí.

Silně zazvoním. Sestra, která má noční službu, nejde. Chtěli jsme toho na ní večer hodně mnoho, poněvadž jsme měli všichni čerstvé obvazy a proto velké bolesti. Ten chtěl, aby mu položila nohu tak, onen zas jinak, třetí chtěl vodu, čtvrtému měla načechrat podušku; tlustá stařena nakonec nevrle bručela a práskla dveřmi. Teď myslí, že to je zase něco takového, a nejde. Čekáme. Pak řekne František: „Zazvoň ještě jednou.“

Zvoním. Pořád ještě se neobjevuje. Na našem křídle je jen jedna sestra v noci ve službě, snad má právě co dělat v jiném pokoji. „A myslíš opravdu, že krvácíš, Františku?“ ptám se. „Nebo dostaneme ještě zase houbovou.“

„Je to mokré. Nemůže někdo rozsvítit?“

Ani to nejde. Vypínač je u dveří a nikdo nemůže vstát. Držím palec na knoflíku zvonku, až v něm ztratím cit. Snad si sestra zdřímla. Mají mnoho práce a všechny jsou už denní prací přetíženy. K tomu to ustavičné modlení.

„Máme rozflákat nějakou flašku?“ ptá se Josef Hamacher s atestem.

„To je slyšet ještě míň než zvonek.“

Konečně se otevrou dveře. V nich se objeví ospalá stařena.

Když zpozoruje, co s Františkem je, vjede do ní život a volá:

„Proč jste to neřekli?“

„Zvonili jsme. Ani jeden z nás nemůže běžat.“

Silně krvácel a je převazován. Ráno vidíme jeho obličej, zešpičatěl a zežloutl, při tom vypadal večer ještě skoro zdravě. Teď přichází sestra častěji.

* * *

Někdy přicházejí taky pomocné sestry Červeného kříže. Jsou dobromyslné a někdy trochu nešikovné. Když nám přestylají, dělají nám druhdy bolest a jsou pak tak polekané, že nás to bolí

ještě víc. Jeptišky jsou spolehlivější. Vědí, jak koho nadzvednout, ale chtěli bychom, aby byly o něco veselejší. Některé ovšem humor mají, ty jsou pak velkolepé. Kdo by neudělal, co jí vidí na očích, sestře Libertině, této podivuhodné sestře, která rozšiřuje dobrou náladu po celém křídle, jak se jen z dálky ukáže? A takových je tu víc. Skočili bychom pro ně do ohně. Nelze si vskutku stěžovat, jeptišky s námi jednají přímo jako s civilisty.

Pomyslí-li naproti tomu člověk na garnisonní nemocnice, běží mu husí kůže po zádech.

František Wächter se nemůže už vzpamatovat. Jednoho dne ho odvezou a už nepřivezou. Josef Hamacher ví, co v tom vězí. „Toho už neuvidíme, dali ho do umrlčí komory.“

„Do jaké umrlčí komory?“ ptá se Kropp.

„No, do chcipárny.“

„Co je to?“

„Komůrka na konci křídla. Kdo už je na tom moc bledě, toho tam přenesou. Jsou tam dvě postele. Všude tomu říkají jen chcipárna.“

„Ale proč to dělají?“

„Nemají pak tolik práce. Je to taky pohodlnější, poněvadž to leží hned u výtahu do umrlčí komory.“

Možná že to taky dělají proto, aby nikdo neumřel na světlici, k vůli těm ostatním. Mohou ho taky lip hlídat, když leží sám.“

„Ale co on?“

Josef pokrčí rameny. „Obyčejně už moc o tom neví.“

„A zná to každý?“

„Kdo tu je déle, ten to přirozeně zná.“

* * *

Odpoledne dostane postel Františka Wächtra nového obyvatele. Po několika dnech odnesou i toho nového. Josef udělá význačné gesto. Vidíme jich přicházet a odcházet ještě mnoho.

Někdy sedí na postelích příbuzní a pláčí nebo hovoří tiše a zaraženě. Jedna stařenka nechce vůbec odejít, ale nemůže tu přece zůstat přes noc. Druhého dne přijde už velmi časně, ale přece ne dost; neboť když přijde k posteli, leží na ní už někdo jiný. Musí do umrlčí komory. Jablka, která přinesla, rozdá nám.

Taky malému Petrovi se vede hůř. Jeho výkaz horeček vypadá špatně; a jednoho dne stojí vedle jeho postele plochý vozík. Petr se ptá: „Kam?“

„K obvazu.“

Zvednou ho. Ale sestra udělá tu chybu, že sundá s věšáku jeho blůzu a položí ji taky na vozík, aby nemusila jít na dvakrát. Petr už ví, co a jak, a chce se vykulit s vozíku. „Nepůjdu nikam.“

Zatlačí ho. Křičí tiše svými rozstřílenými plícemi:

„Já nechci do chcípárny.“

„Jedeme k převazu.“

„Nač k tomu potřebujete mou blůzu?“ Nemůže už mluvit. Chraptivě, rozčileně šeptá: „Tady nechat!“

Neodpovídají a vezou ho. Přede dveřmi se pokouší se vzpřímit. Jeho černá, kučeravá hlava se třese, oči jsou plny slz. „Já se vrátím! Já se vrátím!“ volá.

Dveře se zavřou. Jsme všichni rozčileni; ale mlčíme. Konečně řekne Josef: „To už jich říkalo. Jak je člověk jednou tam, tak nevydrží.“

* * *

Jsem operován a vrhnu dva dny. Kosti mi nechtějí srůst, jak říká doktorův písař. Jinému zas srostly špatně; musí se mu zase zlomit. Jo, je to bída.

Dostali jsme s přírůstkem dva mladé vojáky s plochými chodidly. Při návštěvě je šéflékař odkryje a zastaví se: „Tohle odstraníme,“ řekne, „uděláme maličkou operaci a budete mít nohy zdravé. Napište je sestřím!“

Po jeho odchodu varuje Josef, který zná všecko: „Ne, abyste se nechali operovat! To náš starej má takového vědeckého koníčka. Je celej dívej, když na to někoho dostane. Operuje vám plochá chodidla, a nebudete je pak opravdu mít; ale za to budete mít koňskou nohu a budete musit chodit celý život o holi.“

„Co máme tedy dělat?“ ptá se jeden z vojáků.

„Říct: ne! Jste tady proto, abyste si kurýrovali svý rány, a ne svý ploché nohy! Copak jste je v poli neměli? Tak vidíte! Ted ještě můžete běhat, ale, jak se dostanete starýmu pod nůž, tak jsou z vás mrzáci. Potřebuje pokusné králíky, válka to jsou pro něho časy, jako pro všechny doktory. Podívejte se jednou dolů do oddělení pro rekonvalescenty; tam se plazí tucet lidí, které operoval. Mnozí jsou tu z roku čtrnáct a patnáct, celá léta. Ani jeden neběhá líp než dřív; ale všichni hůř, většina jen s nohou v sádře. Vždycky po půl roce je nachytá a zlomí jim kosti na novo, a po každé pak se má výsledek dostavit. Dejte si pozor, nesmí, když řeknete: ne.“

„člověče,“ povídá voják unaveně, „lepší nohy než hlava. Víš ty, co dostaneš, až budeš zase venku? Ať se mnou dělají, co chtějí, jen když se zase dostanu domů. Lepší koňská noha než smrt.“ Druhý voják, mladý hoch jako my, nechce. Dru- hého dne je starý dá odnést oba dolů a mluví a osopuje se na ně tak dlouho, až svolí. Co mají taky dělat. Jsou to jenom chrapouni a on je veliký pán. S nohama v sádře a chloroformované je zase přinesou.

* * *

Albertovi je zle. Odnosou ho a amputují. Vezmou mu celou nohu až nahoru. Teď už skoro nemluví. Jednou řekl, že se zastřelí, jak se jen zas dostane k své-mu revolveru.

Přichází nový transport. Naše světlice dostane dva slepé. Jeden z nich je docela mladý muzikant. Sestry nemají nikdy u sebe nůž, když mu dávají jídlo; jednou už jim ho vytrhl. I přes tu opatrnost se něco stane. Večer při krmení je sestra odvolána od jeho postele a odloží prozatím talíř s vidličkou na stůl. Hmatá po vidličce, najde ji a vrazí šiji vši silou k srdci, pak chytí botu a tluče jí, co má síly, na rukojeť. Voláme o pomoc a je potřeba tří mužů, aby mu vidličku vzali. Tupé zuby vnikly už hodně hluboko. Nadává nám celou noc, že nikdo nemůže oka zamhouřit. K ránu dostane křeče a řve.

Zase jsou volné postele. Dni míjejí za dny v bolestech a strachu, sténání a chroptění. Ani chcípárna už nepomáhá, je příliš malá, lidé umírají v noci i na naší světlici. Jde to zkrátka rychleji než si sestry rozmyslí.

Ale jednoho dne se rozevrou dveře, dovnitř se vevalí plochý vozík a na něm sedí bledý, hubený, vzpřímený, triumfující Petr s rozcuchanými, černými, kudrnatými vlasy. Sestra Libertina ho strká se zářící tváří k jeho staré posteli. Vrací se z chcípárny. Měli jsme ho už dávno za mrtvého.

Rozhlíží se: „Tak co tomu říkáte?“

A i Josef musí přiznat, že takového něco ještě neviděl.

* * *

Ponenáhlu mohou někteří z nás vstát. Já taky dostanu berly a hupkám po světlici. Ale příliš často jich neužívám; nesnesu Albertův pohled, jdu-li světlici. Dívá se tak zvláště za mnou. Proto vyklouznu občas na chodbu - tam se mohu volněji pohybovat.

V poschodí pod námi leží ranění do břicha a páteře, do hlavy a amputovaní po obou stranách. V pravém křídle rány do čelisti, otrávení plynem, rány do nosu, uší a krku. V levém křídle slepí a rány do plic, do pánve, do kloubů, do ledvin, do moudí, do žaludku. Tady teprve je vidět, kam všude může být člověk trefen.

Dva lidé zemřou ztrnutím šíje. Kůže zpopelaví, údy ztrnou, nakonec žijí - dlouho jen ještě oči. Mnoha raněným visí rozstřílený úd na jakési šibenici volně ve vzduchu; pod ranou je mísa, kam odkapává hnis. Vždy za tři hodiny se mísa vyprazdňuje. Jiní mají obvaz, který jim napíná poraněné údy pomocí těžkých, visících závaží. Vidím rány do střev, které jsou stále plny nečistoty. Doktorův písář mi ukazuje roentgenogramy úplně rozdrcených kyčelních kostí, kolen, ramen.

Lze těžko chápat, že nad těmito rozbitými těly jsou ještě lidské obličejy, v nichž jde život svým každodenním chodem. A při tom je to jen jeden lazaret, jen jedna stanice a je jich statisíce po Německu, sta tisíce po Rusku. Jak nesmyslné je všechno, co bylo psáno, děláno, myšleno proti válce, když je takového něco možné! To všechno je vylhané a bezvýznamné, když tisíciletá kultura nemůže zabránit ani tomu, aby nebyly prolity tyto proudy krve, aby neexistovaly po statisících tyto žaláře muk. Teprve lazaret ukazuje, co je to válka.

Jsem mlád, je mi dvacet let, ale ze života znám jenom zoufalství, smrt, strach a skálopevnou alianci nejnesmyslnější povrchnosti s propastí utrpení. Vidím, jak národy jsou štvány navzájem proti sobě a mlčky, nevědomě, pošetile, poslušně, nevinně se pobíjejí. Vidím jak nejchytřejší mozky světa vynalézají zbraně a slova, aby se to dělalo ještě rafinovaněji a ještě déle. A spolu se mnou to vidí všichni lidé mého stáří tady i tam, po celém světě, spolu se mnou to prožívá má generace. Co budou dělat naši otcové, až jednou vstaneme a předstoupíme před ně a budeme žádat počet? Co od nás očekávají, až přijde doba, kdy nebude války?

Po celá léta bylo našim zaměstnáním zabíjení – bylo to naše první povolání. Naše vědění o životě se omezuje na smrt. Co se má po tomhleto ještě dít? A co se stane z nás?

* * *

Na naší světlici je nejstarší Lewandowski. Je to čtyřicátník a leží v nemocnici už deset měsíců s těžkou ranou do břicha. Teprve v posledních týdnech to přivedl tak daleko, že může shrbeně trochu pokulhávat.

Několik dní je ve velikém rozčilení. Psala mu jeho žena z malého hnízda v Polsku, kde žije, že sehnala tolik peněz, aby si mohla zaplatit jízdné a navštívit ho.

Je už na cestě a může každým dnem dojet. Lewandowskému nechutná jídlo, dokonce rozdá i klobásu s červeným zelím, když se v ní trochu pošťoural. Běhá stále po světlici s dopisem v ruce, každý jej už tucetkrát četl, poštovní razítko je bůh ví už po kolikáté přezkoumáno, písmo lze skrze skvrny z mastnoty a otisky prstů sotva přečíst, a co se musí stát, to se stane: Lewandowski dostane horečku a musí zase do postele.

Neviděl svou ženu už dvě léta. Porodila mezitím dítě, to přinese s sebou. Ale Lewandowski se obírá něčím docela jiným. Doufal, že dostane vycházku, přijde-li jeho stará, neboť to je přec jisto: Vidět se je docela hezké, ale má-li člověk po takové době zase svou ženu, chtěl by, když to půjde, přece ještě něco jiného.

Lewandowski s námi o tom debatoval celé hodiny, neboť na vojně se z toho nedělá žádné tajemství. Nikdo se taky nad tím nepohoršuje. Ti, kdo už mohou vycházet, mu pověděli o několika skvělých zákoutích v městě, v zahradách a parcích, jeden věděl dokonce o malinké světličce.

Ale co je to všechno platné, Lewandowski leží v posteli a má své starosti. Život už ho vůbec netěší, propase-li tohle. Těšíme ho a slibujeme, že už to nějak narafičíme.

Druhého dne odpoledne se objeví jeho žena, malé, suché stvoření, s úzkostlivýma a bystrýma očima, v jakési černé mantile s okružím a stuhami, bůh ví, kde a po kom to podědila.

Tiše něco bručí a zůstane ostýchavě stát u dveří. Lekne se, že je nás tam šest chlapů.

„No, Marjo,“ povídá Lewandowski, a když mluví, tak se mu nebezpečně pohybuje ohryzek, „pojď jen klidně dál, ti tady ti nic neudělají.“

Jde kolem celé světnice a podává každému z nás ruku. Potom ukazuje dítě, které mezitím nadělalo do plenu. Má s sebou velkou, perlami prošívanou tašku, z které vyndává čistou plenu, aby dítě čerstva převinula. Tím jsou překonány první rozpaky a oba začnou hovořit.

Lewandowski sebou nepokojně vrtí a šilhá po nás co chvíli svýma kulatýma, vyvalenýma očima.

Doba je příznivá; je po visitě, do světnice by mohla mrknout nanejvýš ještě některá sestra. Jeden z nás jde ještě jednou k vůli tomu ven - očíhnout to. Přijde zpátky a kývá. „Ani noha. Tak jí to, Jene, už řekni a dělej.“

Oba se baví ve své řeči. Trochu zrudlá žena pokukuje v rozpacích po nás. Šklebíme se dobromyslně a děláme rukou odmítavá gesta, jako: co je na tom!

At' vezme kozel všechny předsudky, jsou dělány pro jiné časy, tady leží truhlář Jan Lewandowski, z kterého válka udělala napůl mrzáka, a taky je jeho žena, kdo ví, kdy ji zas uvidí, chce ji mít, a tedy ji mít bude, bašta.

Dva z nás se postaví před dveře, kdyby někdo šel náhodou kolem světnice. Budou dávat asi čtvrt hodiny pozor.

Lewandowski může ležet jenom na boku, kdosi mu proto nacpe ještě pár podušek pod hřbet, Albert dostane dítě, aby je choval, pak se trochu otočíme, černá mantila zmizí pod dekou a my mrskáme hlasitě a s všemožnými průpovídkami skat.

Všechno jde jako na másle. Mám v ruce právě křížové sólo se čtyřmi a před námi je ještě jedna runda. Zapomínáme z toho důvodu skoro na Lewandowského. Po nějaké chvíli dítě začíná vrnět, ačkoli jím Albert zoufale hází sem a tam. Pak to trochu za praská a zašustí, a když se jen tak náhodou kouknem, vidíme, že dítě má už láhev u pusinky a je zas u matky. Klapalo to.

Připadáme si teď jako jediná velká rodina, do ženy pěkně vjela boдрá nálada a Lewandowski leží zpocený a zářící.

Vyndává věci z vyšívané tašky, objeví se pár salámů, Lewandowski vezme nůž jako kytici květin a rozkrájí maso na kousky. Ukáže velkým gestem na nás a malá, vyschlá žena jde od postele k posteli a usmívá se na nás a rozdává salám, vypadá teď při tom přímo hezká. Říkáme jí maminko, má z toho radost a načechrává nám podušky.

* * *

Po několika týdnech musím každé ráno do Zanderova ústavu. Tam mi nohu přivážou a pohybují jí. Ruka už je dávno zahojena.

Z pole docházejí nové transporty. Obvazy už nejsou z látky, dělají je z bílého krepového papíru. Venku je málo látky na obvazy.

Albertův pahýl se dobře hojí. Rána je téměř zajizvena. V několika týdnech bude přeložen do oddělení prothes. Hovoří stále ještě málo a je mnohem vážnější než dřív. Často přestane prostřed

hovoru a civí před sebe. Kdyby nebyl s námi, udělal by už dávno konec. Ale teď už je z toho nejhoršího venku. Teď už mnohdy přihlíží, když hrajeme skat.

Dostanu dovolenou na rekonvalescenci. Maminka mě už nechce pustit. Je tak slabá. Všechno je horší než posledně.

Pak jsem vyžádán regimentem a jedu zas do pole. Rozloučení s kamarádem Kroppem je těžké. Ale člověk se to na vojně časem naučí.

XI

Nepočítáme už týdny. Byla zima, když jsem přišel a při exploších granátů byly zmrzlé hroudy skoro právě tak nebezpečné jako střepiny. Teď jsou stromy už zase zelené. Náš život se pohybuje jako kyvadlo mezi frontou a baráky. Částečně jsme tomu už zvykli, Válka je příčinou smrti jako rakovina a tuberkulóza, jako chřipka a úplavice. Jenže případy úmrtí jsou častější, rozmanitější a hroznější.

Naše myšlenky jsou hlinou, hnětenou střídáním dní - Jsou dobré, máme-li klid, a mrtvé, ležíme-li v ohni. Pole pokrytá jamami venku, pole rozrytá jamami uvnitř.

Všichni jsou tací, nejenom my - co bylo dřív, to už neplatí, a člověk o tom opravdu taky už neví. Rozdíly, vytvořené vzděláním a výchovou, jsou smazány a nelze je už rozeznat. Skýtají občas výhody při využívání situace; ale mají i své nevýhody, vyvolávají psychické brždění, které je nutno překonávat. Je to tak, jako bychom dříve byli mincemi z různých zemí; roztavili je a máme nyní všichni totéž ražení. Chtěl-li by kdo poznat rozdíly, musil by velmi dobře zkoušet materiál. Jsme vojáci a teprve na druhém místě - jakýmsi podivným a stydlivým způsobem - jedinci.

Je to veliké bratrstvo, které záblesk kamarádství lidových písniček, pocit solidarity, jaký bývá mezi vězni, a zoufalá družnost odsouzenců k smrti pojí zvláštním způsobem v jakýsi stupeň života, který se rodí prostřed nebezpečí z napětí a osamocení smrti a užívá letmo získaných hodin, způsobem docela nepatetickým. Je to heroické a banální, chce-li to někdo hodnotit - ale kdo by to dělal?

V tom je to, že Tjaden při hlášení nepřátelského útoku v divokém kvapu shltne svou hrachovou polévku se špekem, poněvadž neví, bude-li za hodinu ještě živ. Dlouho jsme o tom diskutovali, je-li to správné či ne. Kat to zavrhuje tvrdě, že nutno vzít úvahu ránu do břicha, která je při plném žaludku nebezpečnější než při prázdném.

Takové věci se nám stávají problémy, mají pro nás svou závažnost a jinak tomu ani být nemůže. Život má tady, na hranici smrti, nesmírně jednoduchou linii, omezuje se na to nejnужnější, všechno ostatní je ponořeno do tupého spánku; - to je naše primitivita a naše spása. Kdybychom byli diferencovanější, už dávno bychom se zbláznili, desertovali nebo padli.

Je to jako výprava do říše sněhu a ledu; - každý projev života musí sloužit jenom udržení holé existence a je nutně jen k tomuto cíli namířen. Všechno ostatní je v klatbě, poněvadž to zbytečně vyčerpává naše síly. To je jediný způsob, jak se zachránit, a často sedím před sebou samým jako

před cizincem, když záhadný reflex dřívějšíka vymodeluje v tichých hodinách jako slepé zrcadlo mimo mne obrysy mého dnešního života, a divím se pak, jak to nepojmenovatelné aktivum, kterému se říká život, se přizpůsobí i této formě. Všechny ostatní projevy spí zimním spánkem, život je na věčné číhané proti hrozbě smrti - udělal z nás myslící zvířata, aby nás vyzbrojil zbraní pudu, - prosytil nás otupělostí, aby nás nezlomila hrůza, která by nás přepadla, kdybychom myslili jasně a uvědoměle, - probudil v nás cit kamarádství, abychom unikli propasti osamocení, propůjčil nám lhostejnost divochů, abychom prese vše vnímali každý okamžik pozitivně a střídali jej jako rezervu proti návalu nicoty. Tak žijeme uzavřeným tvrdým životem na samém povrchu a jen někdy nějaká událost vrhne jiskry. Pak ale vyšlehne překvapivý plamen těžké a hrozné touhy.

To jsou ty nebezpečné okamžiky, které nám ukazují, že přizpůsobení je přece jenom umělé, že to není prostě klid, ale nejostřejší vypětí ke klidu. Vnější životní formou se sotva lišíme od křováků; ale kdežto křováci mohou být stále tací, poněvadž je to právě jejich přirozená povaha a vypětím svých duševních sil se mohou jenom vyvíjet, je tomu u nás obráceně: naše vnitřní síly jsou vypjaty regresivně, ne progresivně. Křováci jsou bez napětí a samozřejmě tací, my jsme napjatí a umělí.

A s děsem, cítiváme za noci, když se probouzíme ze sna a jsme přemáháni a vydáváni kouzlu připlouvajících vidění, jak tenká je opora a hranice, dělící nás od temnoty - jsme plamínky, skrovně chráněné slabou stěnou před bouří rozkladu a šílenství, v ní; blikáme a druhdy skoro zhasínáme. Pak se mění tlumený řev bitvy v kruh, který nás uzavírá, schoulíme se do sebe a civíme velikýma očima do noci. Slyšíme jen jako stín útěchy dech spících kamarádů a tak čekáme na ráno.

* * *

Každý den a každá hodina, každý granát a každý mrtvý brousí na této tenké opoře a léta ji rychle odírají. Vidím, jak kolem mne se už pomalu kácí.

Tu je ta hloupá historka s Deteringem. Byl z těch, kdo žili hodně uzavřeně. Jeho neštěstím bylo, že uviděl v jedné zahradě třešni. Šli jsme právě z fronty a tato třešně stála před námi blízko nového kvartýru na ohybu cesty jako překvapení v ranním úsvitu. Neměla listí, ale byla jeden bílý květ.

Večer nebylo Deteringa vidět. Konečně přišel a měl v ruce pár větviček s třešňovými květy. Dělali jsme si z něho legraci a ptali jsme se ho, jestli půjde na námluvy. Neodpověděl a lehl si do postele. V noci jsme ho slyšeli rámusit, zdálo se, že si skládá věci.

Větril jsem něco zlého a šel jsem k němu. Dělal jakoby nic a já mu řekl: „Nedělej hlouposti, Deteringu.“

„Ale kde - nemohu jenom spát.“

„Proč jsi přines ty třešňový větvičky?“

„Snad si ještě můžu přinést třešňový větvičky,“ odpoví zatvrzele a po chvíli: „Doma mám velkou ovocnou zahradu s třešněmi. Když kvetou, tak to vypadá ze seníku jako jediné veliké prostěradlo, tak bíle. Teď je na to doba.“

„Snad dostaneš brzy dovolenou. Taky je možné, že budeš jako sedlák odkomandován.“

Kývá, ale je duchem nepřítomen. Jsou-li tihle sedláci pohnuti, mají podivuhodný výraz, směs krávy a roztouženého pánaboha, napolo blbý a napolo strhující. Abych ho přivedl na jiné myšlenky, chci od něho kus chleba. Dá mi ho bez omezení. To je podezřelé, poněvadž je jinak skrbílik. Proto nespím. Nic se nestane, ráno je jako jindy.

Pravděpodobně si všiml, že jsem ho pozoroval. Pozitíří je přes to fuč. Vidím to, ale neříkám nic, abych mu popřál času, snad proklouzne. Do Holandska se dostalo už mnoho různých lidí.

Ale při rozkazu zpozorují, že tu není. Za týden slyšíme, že byl chycen polními Setníky, těmi opovrhovanými policajty vojny. Namířil si do Německa - to nemělo přirozeně nejmenší vyhlídky na úspěch, - a právě tak přirozeně udělal všecko co nejloupeji.

Každý by z toho mohl vidět, že jeho útěk byla jenoir touha po domově a okamžité pomatení. Ale co z toho pochopí páni od vojenského soudu někde sto kilometrů za linií? Neslyšeli jsme už nic o Deteringovi.

* * *

Ale i jinak někdy vyrazí, to nebezpečné, to nadřžené - jako z přetopených parních kotlů. Tady je taky třeba podat zprávu, jak skončil Berger.

Naše zákopy jsou už dávno rozstřílené a máme pružnou frontu, tak že vlastně už pravou posiční válku nevedeme. Kudy se přežene útok a protiútok zůstane potřhaná linie a rozhořčený boj od jámy k jámě. Přední linie je proražena a všude se usadily skupiny, hnízda v jamách, z nichž se bojuje.

Jsme v jedné jámě, stranou se usadili Angličané, jdou na nás s boku a dostanou se nám do zad. Jsme obklíčeni. Je těžko vzdát se. Nad námi se kolébá mlha a kouř, nikdo by nepoznal, že se vzdáváme, taky snad nechceme, to člověk v takové chvíli neví. Slyšíme blížící se exploze ručních granátů. Náš kulomet kropí střelbou půlkruh před námi. Voda v chladiči se vypařila, podáváme si rychle druh druhu skřítku na náboje, každý se tam vymočí, tak máme zase vodu a můžeme střílet. Ale za námi něco praská stále blíž a blíž. Za několik minut jsme ztraceni.

V tom spustí na nejkratší vzdálenost druhý kulomet. Je ve vedlejší jámě, Berger ho přinesl, a zároveň vyrazí zezadu protiútok, jsme osvobozeni a najdeme spojení se zadní linií.

Když jsme potom v krytu do jisté míry dobrém, vypravuje jeden z nosičů jídla, že ve vzdálenosti několika set kroků leží poraněný pes, který nosíval hlášení.

„Kde?“ ptá se Berger.

Nosič mu to popíše. Berger vyrazí, aby psa přinesl nebo ho zastřelil. Ještě před půlrokem by se o to nestaral a měl by rozum. Pokoušíme se ho zadržet. Ale když to jde do vážného, můžeme jen říct: „Blázen!“ a pustit ho k čertu. Neboť tyto návaly frontového jančení se stávají nebezpečnými, nemůžeme-li s chlapem smýknout na zem a svázat ho. A Berger je vysoký metr osmdesát, nejsilnější muž roty.

Je skutečně blázen, neboť musí projít ohnivou zdí; ale to je právě ten blesk, který nad námi všemi někde číhá, který do něho uhodil a udělal z něho zběsilce. Jiní začnou zuřit, utekou, ano byl tu muž, který se neustále snažil rukama, nohama i hubou zahrabat se do země.

Přirozeně, že se při tom taky hodně simuluje, ale simulace je vlastně taky už známka. Bergra, chtějícího osvobodit psa, odnesou s ranou do pánve, a dokonce při odnášení dostane jeden z nosičů kulku do lýtka.

* * *

Müller je mrtev. Střelili mu z největší blízkosti raketu do břicha. Žil ještě půl hodiny za strašných bolestí a při plném vědomí. Než umřel, dal mi svou tobolku a odkázal mi boty - ty, co zdědil po Kemmerichovi. Nosím je, neboť mi padnou. Po mně je dostane Tjaden, slíbil jsem mu je.

Müllera jsme sice zahrabali, ale dlouho tam asi v klidu ležet nebude. Posunuli jsme své linie zpět. Tam na druhé straně mají příliš mnoho svěžích anglických a amerických regimentů. Příliš mnoho corned-beefu a bílé pšeničné mouky. A příliš mnoho nových děl. Příliš mnoho letadel.

My jsme ale vyhublí a vyhladovělí. Naše jídlo je tak špatné a z tolika náhražek, že jsme z toho nemocní. Fabrikanti v Německu zbohatli, - nám rozleptává úplavice střeva. Bidýlka na latrínách jsou stále hustě obsazena; - měli by ukázat lidem tam doma tyhle šedivé, žluté, ubohé, poddané obličejy tady, tyto nahrbené postavy, kterým kolika vymačkává krev z těla a kteří se nanejvýš na sebe zašklebí zkřivenými, bolestí ještě se třesoucími rety: „Nemá to smysl zase natahovat kalhoty“

Artilerie je vystřílená - má příliš málo munice - a hlavně jsou tak vyběhané, že střílejí nejistě a mají rozptyl až do naší linie. Máme příliš málo koní. Naše nová vojska jsou chudokrevní chlapci, kteří potřebují zotavení, nemohou ani nosit tornu, ale umějí umírat. Po tisících. Nerozumějí ani za mák válce, postupují jen a dávají se odstřelovat.

Jediný letec odpráskl z legrace dvě jejich roty, než ještě věděli, co je to kryt, když byli právě vystoupili z vlaku. „Německo bude už asi brzy prázdné,“ říká Kat.

Nemáme naději, že by mohl být jednou konec. Tak daleko vůbec nemyslíme. Člověk může dostat ránu a být mrtev; člověk může být raněn, pak je nejbližší stanicí lazaret. Pakli ti nic neodříznou, přijdeš dřív nebo později do drápů jednoho z těch štábních doktorů, kteří, s válečným záslužným křížem v knoflíkové dírce, ti řeknou: „Co, - že máte o kousíček kratší nohu? Na frontě nepotřebujete utíkat, máte-li odvahu.“

Ten chlapík je schopen fronty. Odstoupit!". Kat vypravuje jednu z těch historek, které běží celou frontou od Vogés až do Flander, - o štábním doktoru, který při prohlídce čte jména a když muž předstoupí, řekne, aniž se na něho podívá: „Schopen pro frontu. Potřebujeme venku vojáky.“ Předstoupí muž s dřevěnou nohou, štába řekne zase: „fronta.“ - A tu. Kat pozvedne hlas, řekne mu ten muž:

„Dřevěnou nohu už mám; ale až teď půjdu ven a ustřelí mi hlavu, dám si udělat dřevěnou hlavu a bude ze mne štába.“ - Jsme všichni hluboce uspokojeni touto odpovědí.

Jsou jistě taky dobří lékaři, a je jich hodně; ale při těch stech prohlídkách padne každý voják jednou do pazourů jednomu z těch četných vyběračů hrdinů, kteří se namáhají, aby na své listině co nejvíc „kádřů" a „garnison" proměnili na „frontu".

Takových historek je moc, jsou většinou ještě trpčí. Ale přes to v nich není ani zdání vzpoury nebo odboje; jsou poctivé a jmenují věci jejich pravými jmény; neboť na vojně je velmi mnoho podvodu, nespravedlivosti a sprostoty. Není to strašně mnoho, že přes to regiment za regimentem jde do boje, který se stává stále beznadějnějším, a že při ustupující, rozdrobující se linii následuje útok za útokem?

Tanky se staly z předmětu posměchu těžkou zbraní. Valí se, opancéřované, dlouhou řadou a zosobňují nám tak víc než co jiného hrůzu války.

Děl, která na nás vysílají svou bubnovou palbu, nevidíme; — útočící linie nepřátel jsou lidé jako my, - ale tyto tanky jsou stroje, jejich housenkovitá kola běží nekonečně jako válka, jsou samo zničení, když se bezcílně navalí do jámy a zase z ní vylezou, nezadržitelně, flotila řvoucích pancéřníků, plivajících oheň, nezranitelná ocelová zvířata, rozmačkávající mrtvé i raněné - krčíme se před nimi ve své tenké kůži, vůči jejich ohromné tíži jsou naše ruce stébélky slámy a naše ruční granáty sirkami. Granáty, mraky plynu a flotily tanků - rozdupání, rozežrání, smrt. Úplavice, chřipka tyfus, - skrčení, spálení, smrt. Zákop, lazaret, masengráb - jiná možnost neexistuje.

* * *

Při jednom útoku padne velitel naší roty Bertinck. Byl jedním z těch skvělých frontových důstojníků, kteří jsou při každé choulostivé situaci vpředu. Byl u nás dvě léta bez poranění, tu se musilo něco stát. Sedíme v jakési díře a jsme obklíčeni. S kotouči prachu vane k nám zápach oleje a petroleje. Odkryjeme dva muže s vrhačem plamenů, jeden z nich má na zádech skřínku, druhý má v ruce hadici, z níž stříká oheň. Přiblíží-li se tak blízko, že nás zasáhnou, je konec, neboť právě teď nemůžeme ustoupit.

Střelíme na ně. Ale derou se stále blíž a je to ošklivé. Bertinck leží v díře s námi. Když vidí, že nemůžeme trefit, poněvadž při ostrém ohni musíme myslet na krytí, vezme pušku, vyleze z díry a míří podepřen v leže. Střelí - v tom okamžiku ho mlaskavě zasáhne kulka, je trefen. Ale zůstane ležet a míří dál – jednou spustí ruku s kohoutku a zase ji přiloží; konečně zazní rána. Bertinck pustí pušku, řekne: „Sedí" a sklouzne do jámy. Zadní z obou vrhačů je raněn, padá, druhému vrhači vyklouzne hadice z ruky, oheň stříká na všechny strany, a muž hoří.

Bertinck dostal ránu do prsou. Po chvíli mu roztrhší střepina bradu. Táž střepina má ještě tolik síly, že roztrhne Leerovi kyčli. Leer sténá a vzpírá se na ruce, vykrvácí rychle, nikdo mu nemůže pomoci. Po několika minutách splaskne jako vyteklý měch. Co mu to teď pomůže, že býval ve škole tak dobrým matematikem.

* * *

Měsíce míjejí. Toto léto 1918 je nejkrvavější a nejtěžší. Dnové stojí jako nepostřehnutelní andělé ve zlatu a v modři, nad kruhem záhuby. Každý ví, že válku prohráváme. Nemluví se o tom mnoho, ustupujeme, po této velké ofenzivě nebudeme už moci útočit, nemáme už ani lidí ani munice. Ale tažení pokračuje - umírání pokračuje.

Léto 1918 - Nikdy se nám nezdál život pod svou skoupou podobou tak žádoucí jako teď; rudé vlčí máky na lukách našich kvartýrů, hladcí brouci na stéblech trávy, teplé večery v polotmavých, chladných jizbách, černé, tajuplné stromy soumraku, hvězdy a tekoucí voda, sny a dlouhý spánek - ó živote, živote, živote!

Léto 1918 - Nikdy se mlčky neprotrpělo víc, než v okamžicích, kdy jsme vyráželi směrem k frontě. Vynořují se divoké, nervy bičující pověsti o příměří a míru, matou srdce a dělají odchod těžší než kdy jindy!

Léto 1918 - Nikdy není život vpředu trpčí a hrůzuplnější než v hodinách ohně, když bledé obličej leží v blátě a prsty se kříví v křeči k jediné prosbě: Ne! Ne! Ne! teď ne! Ne teď ještě v poslední chvíli!

Léto 1918 — Větrík naděje hladící spálená pole, zuřivá horečka netrpělivosti, zklamání, nejbolestivější mrazivá hrůza před smrtí, nepochopitelná otázka: Proč? Proč neudělají konec? A proč probleskují tyto pověsti o konci?

* * *

Je tu tolik letců a jsou tak bezpečni, že pořádají hony na jednotlivce jako na zajíce. Na jedno německé letadlo přijde nejméně pět anglických a amerických. Na jednoho hladového, utahaného německého vojáka v zákopu přijde pět silných, svěžích mužů v nepřátelské linii. Na jeden německý komisárek přijde padesát masných konserv na druhé straně. Nejsme poraženi, neboť jako vojáci jsme lepší a zkušenější; jsme prostě mnohonásobnou převahou rozdrčení a zatlačeni.

Je za námi několik dešťových týdnů - šedivé nebe, šedivá rozplývající se země, šedivé umírání. Když jedeme kupředu, pronikne okamžitě vlhkost naše pláště a šaty, - a tak to zůstane celou tu dobu, co jsme v linii. Nikdy neuschne. Kdo má ještě vysoké boty, sváže je nahoře pytli na písek, aby tam voda tak rychle nezatékala. Pušky jsou potaženy korou bláta, uniformy jsou jí potaženy, všechno teče a rozkládá se, jediná, crčící, olejovitá masa hlíny, v níž stojí žluté louže se spirálovitými, rudými skvrnami po krvi a do níž pomalu zapadají mrtví, ranění i ti, kdo ještě zbyli na živu.

Bouře běsní nad námi, krupobití střepin rve z promíchané žlutí a šedi pronikavé dětské výkřiky trefených, a potrhaný život se těžce prostěnává nocmi k mlčení.

Naše ruce jsou hlína, naše těla hlína a naše oči dešťové kaluže. Nevíme, žijeme-li ještě.

Pak spadne do našich děr horko, vlhké a dusné jako slimák a takového jednoho dne babího léta padne při donášení menáže Kat.

Jsme spolu sami. Ovážu mu ránu; zdá se, že holenní kost je roztříštěna. Je to rána do kosti a Kat stená zoufale: „Ted ještě - právě teď ještě -" Těším ho, „Kdo ví, jak dlouho ta sviňárna ještě bude trvat! Ted' jsi zachráněn!"

Rána začíná prudce krváčet. Kat nemůže zůstat sám, abych se pokusil sehnat nosítka. Nevím taky, kde je tu blízko nějaké stanoviště sanitářů.

Kat není moc těžký; proto ho vezmu na záda a jdu s ním na obvaziště.

Dvakrát se zastavíme, abychom si oddechli. Má při transportu silné bolesti. Nemluvíme mnoho. Rozepjal jsem si límec blůzy a těžce dýchám, potím se a obličej mám naběhlý námahou. Ale přes to trvám na tom, abychom šli dále, neboť terén je nebezpečný.

„Půjde to zas, Kate?“

„Musí to jít, Pavle.“

„Tak tedy jedem!“

Zvednu ho, stojí na neporaněné noze a drží se stromu. Pak vezmu opatrně jeho raněnou nohu, Kat povyskočí a já vezmu pod pažďi i jeho zdravou nohu.

Naše cesta se stává obtížnější. Občas přihvízdá granát. Jdu tak rychle, jak mohu, neboť z Katovy rány kape na zem krev. Můžeme se jen těžko krýt před explosemi, neboť než se kryjeme, bývá dávno už po nich.

Abychom si trochu odpočinuli, lehne si do jakéhosi trychtýřku. Dávám Katovi čaj ze své čutory. Vykouříme cigaretu. „Ano, Kate,“ povídám zádumčivě, „tak teď tedy se přece jen rozejdem.“

Mlčí a dívá se na mne.

„Pamatuješ se ještě, Kate, jak jsme rekvírovali tu husu? A jak jsi mě vytáhl z kaše, když jsem byl ještě mladičkový rekrut a byl jsem po prvé poraněn? Tenkrát jsem ještě plakal. Budou tomu Kate, teď tři roky.“

Kývne.

Vstává ve mně úzkost před osamocením. Když odejde Kat, nebudu tu už mít nikoho.

„Kate, musíme se rozhodně sejít, bude-li opravdu mír dřív, než se vrátíš.“

„Myslíš, že s tou kostí budu ještě někdy zralý pro frontu?“ ptá se trpce.

„V klidu si ji vyhojíš. Kloub je v pořádku. Snad to s ní půjde.“

„Dej mi ještě cigaretu,“ řekne.

„Snad budeme moci později dělat něco dohromady, Kate.“ - Jsem hodně smuten, není přec možné, abych Kata, - Kata svého přítele. Kata se skleslými rameny a měkkým, řídkým knírem. Kata, kterého znám jakýmsi jiným způsobem, než každého jiného člověka, Kata, s kterým jsem sdílel tato léta - to je nemožné, abych Kata už neviděl.

„Dej mi svou adresu! Kate, pro všechny případy. A tady je má, napíšu ti ji.“

Zastrčím si cedulku do náprsní kapsy. Jak jsem už teď opuštěn, ač sedí ještě vedle mne. Nemám si picnout rychle ještě jednu do nohy, abych mohl zůstat s ním?

V Katovi to náhle zaklektá, a on zezelená a zežloutne. „Půjdeme dál,“ koktá.

Vyskočím, hoře touhou mu pomoci, zvednu ho a dám se do běhu, pomalého, dlouhého běhu, aby to jeho nohou příliš neházelo.

Mám vyschlo v krku, před očima se mi dělají rudé a černé mžitky, když se zatátnými zuby, škobrtaje nemilosrdně dál a dále, dojdu konečně na obvaziště.

Tam se pode mnou kolena podlomí, ale mám ještě tolik síly, že padnu na tu stranu, kde je Katova zdravá noha.

Po několika minutách opět pomalu vstanu. Nohy i ruce se mi silně třesou a jen s namáháním najdu čutoru, chtěje si vzít lok čaje. Rety se mi při tom třesou. Ale usmívám se - Kat je v úkrytu.

Po chvíli rozeznávám přívál zvuků, deroucích se mi do ucha.

„To sis moh uspořit," říká nějaký sanifák.

Nerozumím a hledím na něho.

Ukazuje na Kata. „Vždyť je po něm."

Nerozumím mu. „Má ránu v holenní kosti," říkám.

Sanifák se zastaví. „I to ještě –

Obrátím se. Oči mám stále ještě zakalené, pot mi znovu vyrazil a teče přes víčka. Setřu jej a podívám se na Kata. Leží tiše. „Omdlel," vyrazím.

Sanifák tiše zahvízdá: „V tom se zas vyznám já lip. Je po něm. Vsadím se s tebou, oč chceš."

Vrtím hlavou: „Vyloučeno! Ještě před deseti minutami jsem s ním mluvil. Omdlel."

Katovy ruce jsou teplé, chytím ho za ramena, abych ho třel čajem. Tu cítím, že mi prsty vlhnou. Když je vytáhnu zpod jeho hlavy, jsou krvavé. Sanifák hvízdne zase mezi zuby: „Vidíš -"

Kat dostal cestou, aniž jsem to zpozoroval, střepinu do hlavy. Je tam jenom malá dírečka, musila to být malinkatá, zbloudilá střepinka. Stačila ale. Kat je mrtev.

Pomalou vstávám.

„Vezmeš si jeho legitimaci a jeho věci?" ptá se mne firajtr.

Kývám a dostávám to. Sanifák se diví. „Snad nejste příbuzní?"

Ne, my nejsme příbuzní. Ne, my nejsme příbuzní.

Jdu? Mám ještě nohy? Zdvihnu oči, bloudím jimi v kruhu a otáčím se s nimi, v jediném kruhu, v jediném kruhu, až se zastavím. Všecko je jako jindy. Jenom zeměbranec Stanislav Katczinsky umřel.

A pak už nic nevím.

XII

Je podzim. Ze starého mužstva už jich tu mnoho není. Já jsem tu poslední ze sedmi hochů z naší třídy. Každý mluví o míru a příměří. Všichni čekají. Zklame-li je opět toto očekávání, zhroutí se, naděje jsou příliš silné, nebude lze se jich zbavit, aniž by explodovaly. Nebude-li mír,

bude revoluce. Mám na čtrnáct dní klid, poněvadž jsem polkl trochu plynu. V jakési zahrádečce sedím celý den na slunci. Příměří přijde brzy, teď už tomu taky věřím. Pak pojedeme domů.

Tu se mé myšlenky zarazí a neclitějí dále. Co mě s takovou mocí tam táhne a co mne tam očekává, jsou pocity. Je to žízeň po životě, je to pocit domova, je to krev, je to opojení ze záchránění. Ale nejsou to cíle.

Kdybychom se vrátili 1916, byli bychom z bolesti a ostroty svých zážitků rozpoutali bouři. Vrátime-li se teď, jsme unavení, rozpadlí, spálení, vykořenění a bez naděje. Už nikdy se nebudeme moci v sobě vyznat.

A nebudou nám taky rozumět - neboť před námi roste pokolení, které sice tato léta ztrávilo s námi, ale mělo postel a zaměstnání a teď se vrátí do svých starých posic, v kterých na válku zapomene, - a za námi roste pokolení, podobné nám, jací jsme byli, a to nám bude cizí a nás odsune. Náš život je zbytečný i nám samým, budeme růst, někteří se přizpůsobí, někteří se poddají a mnozí budou bezradní; - léta se rozplynou a konečně zajdem.

Ale je také možno, že to vše je jenom melancholie a ohromení, které se rozpráší, až budu stát opět pod topoly a budu poslouchat šumění jejich listů. Není možná, aby se nadobro ztratila ta měkkost, která zneklidňovala naši krev, to nejisté, to ohromující, to přicházející, tisíce tváří budoucnosti, ta melodie plynoucí ze snů a knih, šelest ženských šatů a tucha žen, není přec možná, aby to zašlo v bubnové palbě, v zoufalství a v bordelech pro mužstvo.

Stromy tu svítí pestře a zlatě, v listoví blýskají rudě jeřabiny, k obzoru běží bílé cesty a kantiny bzučí pověstmi o míru jako úly. Vstanu.

Jsem klidný. Ať přejdou měsíce a léta, nevezmou mi už nic, nemohou mi už nic vzít. Jsem tak sám a tak nic nečekám, že se jim mohu bez bázně dívat vstříc. Život, který mě nesl těmito léty, vězí ještě v mých rukou a očích. Přemohu-li jej, nevím. Ale pokud je tu, bude si hledat svou cestičku, ať to, co ve mně říká „Já“, chce či nechce.

* * *

Padl v září 1918, jednoho dne, kdy po celé frontě bylo tak pokojně a tiše, že se zpráva z bojiště omezila na jedinou větu: na západní frontě klid . . .

Padl kupředu a ležel na zemi, jako by spal. Když ho obrátili, viděli, že se asi dlouho netrápil; - jeho obličej měl tak klidný výraz, jako by byl téměř spokojen, že to tak skončilo.

K o n e c